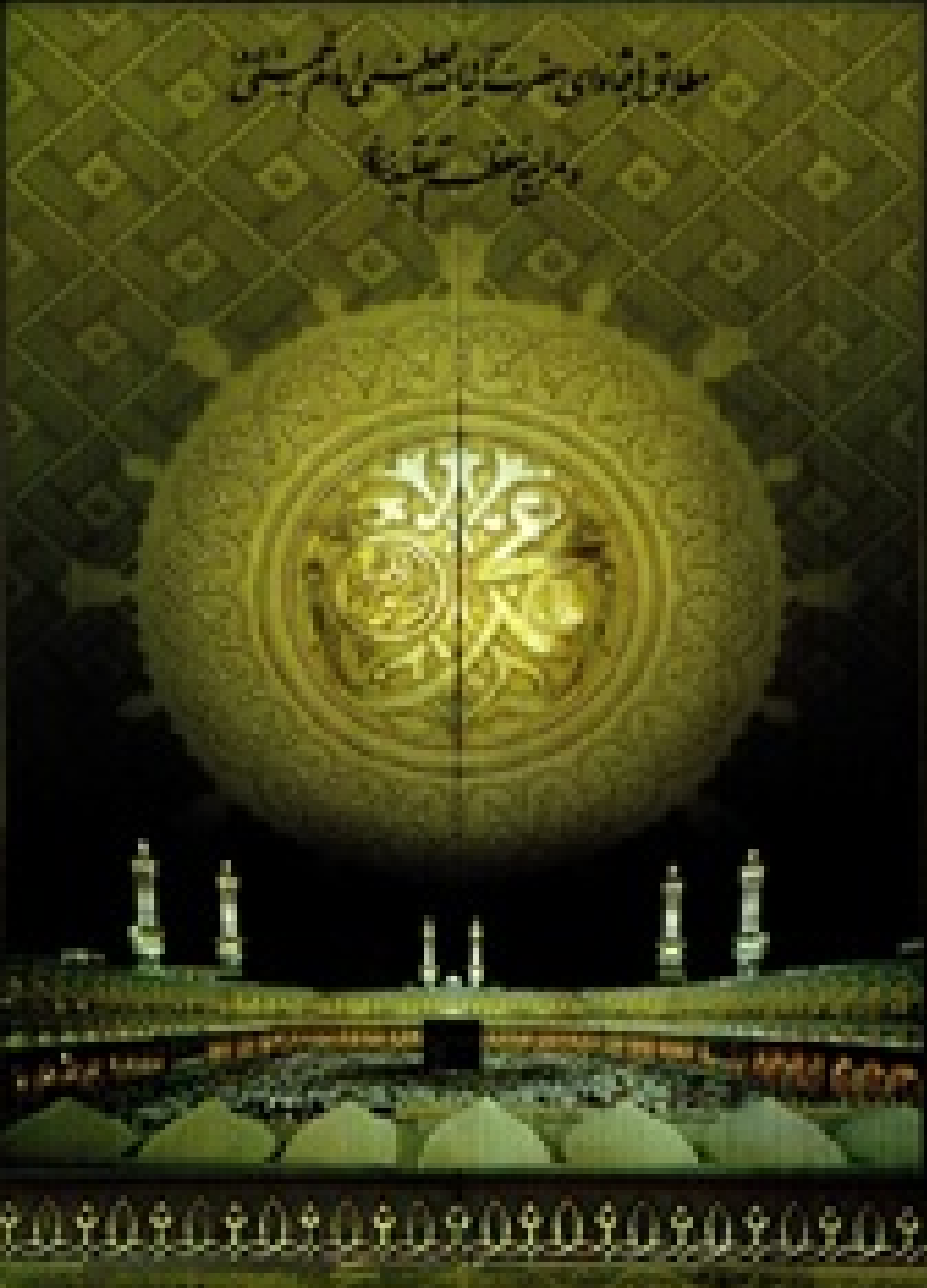
مناسک حج

محمد حسین فلاح زاده

بسم الله الرحمن الرحیم

منتخب مناسک حج(سال ۱۳۸۷)

نویسنده:

محمدحسین فلاح زاده

ناشر چاپی:

مشعر

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

منتخب مناسک حج(سال ۱۳۸۷)

مشخصات کتاب

نام کتاب: منتخب مناسك حج(سال ۱۳۸۷)

نويسنده: محمد حسين فلاح‌زاده

موضوع: احكام و مناسك

زبان: فارسی

تعداد جلد: ۱

ناشر: نشر مشعر

مكان چاپ: تهران

سال چاپ: بهار ۱۳۸۷

نوبت چاپ: ۱

ص:۱

اشاره

ص:۲

ص:۳

ص:۴

ص:۵

ص:۶

ص:۷

مقدمه

بی‌شک فراگیری دقیق احکام و مناسک عمره و حج از نیازهای اساسی زائران بیت‌آیه‌الله الحرام و روحانیان و معین‌های کاروان‌ها است. از این‌رو زائران در حدّ نیاز و روحانیان در حدّ رفع نیاز دیگران باید به این مسائل آگاهی داشته باشند. از آنجا که مناسک حج دارای فروع فقهی زیادی است که جز با مطالعه مستمر در ذهن نمی‌ماند، هر ساله برای انس بیشتر روحانیان و معین‌ها آزمونی غیر حضوری برگزار می‌شود.

یکی از منابع مهم آزمون یاد شده مناسک حج امام خمینی رحمه الله است که با حواشی دیگر مراجع معظم تقلید چاپ و منتشر شده است. در سال جاری به منظور صرفه‌جویی در وقت روحانیون محترم و تکرار و بازآموزی مسائل مبتلی به در حج، تغییراتی در مناسک محشی اعمال و بخش‌های غیر ضروری آن حذف و تلخیص شد. متن حاضر حاصل این تلاش است. در این‌جا یادآوری چند نکته ضروری است:

۱. مسائل این نوشته، برگرفته از آخرین چاپ مناسک محشای امام خمینی قدس سره است که از سوی نشر مشعر منتشر شده است.

۲. مسائل برگرفته، بدون هیچ‌گونه تغییری در متن و حواشی آن آورده

ص:۸

شده است.

۳. متن این نوشته، روحانیان معظم را از مراجعه و مطالعه سایر مسائل عمره و حج بی‌نیاز نمی‌کند و انتخاب این مسائل براساس نیاز آزمون غیرحضوری عمره و حج انجام پذیرفته است.

در پایان، ضمن ارج نهادن به تلاش اعضای محترم کمیته فقه که زحمت آماده سازی این نوشته را متحمل شده‌اند از نظریات اصلاحی و تکمیلی شما سروران نیز استقبال می‌کنیم.

معاونت امور روحانیون

بهار ۱۳۸۷

ص:۹

استطاعت

[۱ م]- شرط است در وجوب حج، علاوه بر مصارف رفتن و برگشتن، این‌که ضروریات زندگی (۱) ۱ و آنچه را در معیشت به آن نیاز دارد داشته باشد، مثل خانه مسکونی (۲) ۲ و اثاث خانه و وسیله سواری و غیر آن، در حدی که مناسب (۳) ۳ با شأن او باشد، (۴) ۴ و چنانچه عین آن‌ها را ندارد، (۵) ۵ پول یا چیزی که بتواند آنها را تهیه کند، داشته باشد.

[۲ م]- اگر ضروریات زندگی یا پول آنها را در حج صرف کند از حَجهٔ الاسلام کفایت نمی‌کند. (۶) ۶

[۳ م]- کسی که از دیگری طلب دارد و بقیه شرایط استطاعت را نیز داراست، اگر وقت طلب او رسیده یا حالّ است و می‌تواند بدون واقع شدن در حَرَج و مشقت، (۷) ۷ آن را بگیرد واجب است مطالبه کند (۸) ۸ و بگیرد

۱- . آیهٔ آیه‌الله بهجت: ضرورت شخصیه یا شأنیه.

۲- . آیهٔ آیه‌الله مکارم: خواه ملکی باشد یا اجاره‌ای که با شؤون او سازگار باشد.

۳- . آیهٔ آیه‌الله بهجت: در حدی که کافی برای شخص و شأن او باشد.

۴- . آیهٔ‌آیه‌الله سیستانی: ... و نداشتن آن موجب حرج باشد.

۵- . آیهٔ آیه‌الله صافی: و نداشتن آن حرجی باشد.

۶- . آیهٔ آیه‌الله خویی: در صورتی که صرف آن پول در راه حج سبب ناراحتی و مشقت در زندگی وی شود، حج بر او واجب نمی‌شود، و چنانچه سبب ناراحتی نشود واجب می‌شود؛ بلی اگر بنا بر صرف نکردن آن مال در نیاز خود داشت حج بر او واجب است.

۷- . آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: و نیز می‌تواند ولو با کمک غیر و اقامه دعوی درنزد حاکم شرع و یا با رجوع به حاکم غیر شرعی- در صورتی که استیفای حقّ، موقوف بر آن باشد، بنابر اقوی- آن را وصول نماید، گرفتن و رفتن به حج واجب است.

۸- . آیهٔ آیه‌الله سیستانی: مستطیع است و واجب است حج برود هر چند با مطالبه و صرف آن مال در حج باشد و همچنین است اگر بدهکار دارا باشد و نپردازد ولی بتواند هر چند با رجوع به حاکم جور حق خود را بگیرد یا بدهکار منکر باشد ولی بتواند آن را اثبات کند و بگیرد یا بتواند از اموال او از باب تقاص بردارد.

ص:۱۰

و به حج برود، (۱) ۱ مگر مدیون نتواند بپردازد که در این صورت مطالبه جایز نیست و استطاعت حاصل نمی‌شود (۲) ۲ و همچنین اگر وقت طلب او نرسیده و مدیون بخواهد بپردازد لازم است طلبکار آن را بگیرد و مستطیع می‌شود، ولی اگر مدیون نمی‌خواهد بپردازد مطالبه واجب نیست، هرچند با مطالبه حاضر به پرداخت شود. (۳) ۳

۱- . آیهٔ آیه‌الله بهجت: اگر تحصیل آن، متوقّف بر مراجعه به دادگاه اگر چه حاکم جور باشد، لازم است مراجعه نماید در صورتی که موجب ضرر و حرج فوق حد مسامحه نباشد، و در تضرّر مالی غیر مجحف و نیز ضرر حالی مثل ذلت نفس و نقص جاه نزد حاکم جور تأمّل است و اقرب وجوب مطالبه است با عقلائی بودن تن دادن به این ضرر با قطع نظر از تکلیف به حج.

۲- . آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: در این مسأله قائل شده‌اند که اگر بتواند دَین رابفروشد و پول آن به تنهایی و یا به ضمیمه مال دیگر وافی هزینه حج باشد و برای او مشقت نداشته باشد، در این صورت مستطیع است و باید به حج برود.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر بتواند دَین را بفروشد به‌نحوی که اجحاف در حق او نباشد، و پول آن به تنهایی و یا به ضمیمه مال دیگر وافی هزینه حج باشد، در این صورت مستطیع است و باید به حج برود.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: اگر بتواند دَینش را به مقدار کمتر بفروشد در صورتی که موجب ضرر و مشقّت نباشد. و این مقدار برای حج کافی باشد مستطیع است و باید حج انجام دهد.

۳- . آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: درصورتی که اگرمطالبه کند بدهکار خواهد پرداخت، باید مطالبه کند و به حج برود.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر مهلت داشتن قرض به نفع بدهکار باشد همچنان که معمولًا چنین است.

آیهٔ آیه‌الله صافی: حکم مسأله در صورتی که فروش دین مؤجّل به نقد ممکن نباشد والّا فروش آن مانند فروش سایر اموال واجب است.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: مگر آنکه یقین داشته باشد که اگر مطالبه کند مدیون حاضر به پرداخت آن می‌شود، که در این صورت مطالبه لازم است.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: و اگر شک داشته باشد که مدیون با مطالبه می‌پردازد یا نه، به جهت آنکه احتمال استطاعت می‌دهد، و تمکّن از فحص دارد، احتیاط در مطالبه است، و مطالبه در این فرض فحص از استطاعت است، نه تحصیل استطاعت.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: اگر مطالبه محذوری ندارد باید مطالبه کند.

ص:۱۱

[۴ م]- اگر غیر مستطیع، مصارف حج را قرض کند، مستطیع نمی‌شود، هر چند بتواند بعداً به سهولت قرض را ادا کند (۱) ۱ و اگر با آن حج به‌جا آورد از حَجهٔ الاسلام کفایت نمی‌کند. (۲) ۲

[۵ م]- کسی که از جهت مالی مستطیع است و از جهت صحت بدن (۳) ۳

۱- . آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: در خصوص قید پرداخت قرض به سهولت نظر ایشان یافت نشد.

۲- . آیهٔ آیه‌الله بهجت: قرض گرفتن برای حج تحصیل استطاعت است و واجب نیست. مگر آنکه مالی داشته باشد بالفعل که می‌تواند پس از حج با فروش و استبدال آن ادای دین کند که در این صورت قرض گرفتن واجب است با عدم تمکن از فروش آن قبل از حج و اگر مالی که با آن ادای دین می‌نماید بعد از حج تحصیل می‌شود، پس در وجوب حج فعلًا تأمّل است.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی: هرگاه کسی مقداری پول قرض کند که آن پول به‌مقدار مخارج حج باشد و در وقت قرض کردن مالی داشته باشد که بتواند با آن قرض خود را ادا کند ولی فعلًا نمی‌تواند آن را بفروشد یا در آن تصرّف کند حج بر او واجب خواهد بود.

آیات عظام خویی، صافی، فاضل، گلپایگانی: هرگاه کسی مقداری پول قرض کند که آن پول به مقدار مخارج حج باشد، و قدرت پرداخت آن را بدون مشقّت بعد از آن داشته باشد، حج بر او واجب خواهد بود.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: مگر آن‌که وقت پرداخت قرض آنقدر دور باشد که اصلًا عقلا به آن توجه نکنند، که در این صورت حجّ بر او واجب خواهد شد.

۳- . آیهٔ آیه‌الله تبریزی: اگر می‌داند در همان سال سایر شرایط استطاعت حاصل می‌شود، حفظ استطاعت مالی لازم است وگرنه لزوم ندارد و اگر اطمینان به زوال عذر تا آخر عمر ندارد، بنابر احتیاط در همان سال نایب بگیرد و چنانچه عذرش زایل شد و استطاعت مالی باقی بود بنابر احتیاط دوباره خودش حج بجا آورد.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: اگر از جهت مالی قدرت دارد و از جهت صحّت بدن استطاعت ندارد و امید خوب شدن ندارد واجب است نایب بگیرد، بلکه احوط نایب گرفتن است برای کسی که امید خوب شدن دارد، پس اگر رفع عذر شد، خودش نیز به‌حج برود، مگراینکه پس‌ازرفع عذراستطاعت مالی‌نداشته باشد.

ص:۱۲

یا باز بودن راه مستطیع نیست (۱) ۱ می‌تواند (۲) ۲ در مال تصرّف کند و خود را از استطاعت مالی هم خارج کند (۳) ۳ ولی اگر از آن جهات هم استطاعت دارد و فقط وسایل رفتن را تهیه نکرده یا وقت حج نرسیده، (۴) ۴ نمی‌تواند (۵) ۵ خود را از استطاعت خارج کند و اگر کرد، حج بر او مستقر می‌شود و باید به هر نحو است به حج برود. (۶) ۶

۱- . آیهٔ آیه‌الله اراکی: و مأیوس است از تمکّن از مسیر و صحّت بدن.

آیهٔ آیه‌الله خویی: اگر دارا و ثروتمند است و توانایی مباشرت اعمال حج را ندارد یا دشوار و با مشقت است باید نایب بگیرد. و وجوب نایب گرفتن، مانند وجوب حج فوری است.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: کسی که تمکّن مالی دارد ولی توانایی مباشرت حجّ را ندارد و امید اینکه بتواند در آینده انجام دهد ندارد، واجب است نایب بگیرد و اگر مباشرت برای او حرج و مشقّت داشته باشد، می‌تواند نایب بگیرد، گرچه مباشرت افضل است و به هر حال همچنان که وجوب مباشرت فوری است، وجوب استنابه نیز فوری است.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: یعنی در موقع حج استطاعت بدنی و باز بودن راه را ندارد.

۲- . آیهٔ آیه‌الله بهجت: در صورتی که موضوع وجوب استنابه، که یأس از رفع مانع است، محقّق نشده باشد.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: بلی اگر علم داشته باشد که در آن سال متمکّن از رفتن به حج است، جواز مصرف کردن وجه در غیر حج (خصوصاً در اوان خروج مردم برای حج) مشکل است، و اگر استطاعت مالی بعد از استطاعت طریقی حاصل شده باشد، تصرف در آن مال در زمانی که مردم آماده برای حج می‌شوند جایز نیست.

۳- . آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: قسمت اول این مسأله یافت نشد.

۴- . آیهٔ آیه‌الله فاضل: حتی اگر اول ماه محرم باشد که هنوز چندین ماه به موسم حج باقی‌است.

۵- . آیهٔ آیه‌الله اراکی: بنابر احتیاط واجب.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: به حاشیه مسأله بعد مراجعه شود.

۶- . آیهٔ آیه‌الله بهجت: هرگاه انسان مالی داشته باشد که کفاف هزینه حج را بدهد، می‌تواند قبل از وقت حرکت قافله آن را در مصارف خود خرج کند هرچند دیگر نتواند به حج برود ولی در صورتی که آن مال را به‌طور نسیه تا زمان بعد از حج بفروشد و منظور فرار از استطاعت باشد، احتیاط این است که اقدام به این عمل ننماید. و اگر نموده با خود معامله مستطیع کند به این‌که سال آینده به حج برود با احتیاطاتی که سبب قطع به اجزاء از حَجّهٔ الاسلام است (یعنی احتیاطاً سعی در تحصیل و حفظ استطاعت شرعیه برای خود در وقت سیر کاروان در سال آینده بنماید نه صرف استطاعت عقلیه) و اگر معامله نه برای فرار است بلکه برای حاجت فعلی است که متمکّن از بر آورده شدن آن نمی‌شود، مگر بعد از وقت سیر یا وقت حج اظهر جواز آن است.

آیهٔ آیه‌الله خویی: هرگاه انسان مالی داشته باشد که کفاف هزینه حج را بدهد، حج بر او واجب می‌شود و جایز نیست در آن مال تصرفی کند که از استطاعت خارج شود و نتواند تدارک کند. و این تصرف خواه پیش از تمکن از سفر باشد یا بعد از آن فرقی ندارد، بلکه ظاهر این است که قبل از ماه‌های حج تصرف جایز نیست.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: در تفصیل تمکن از مسیر می‌فرمایند: اگر در آن تصرفی کند که از استطاعت خارج شود و نتواند تدارک کند، و برای او مشخص شده باشد که قدرت رفتن به حج در روزهای آن را داشته باشد، بنابر اظهر حج در ذمّه او مستقر است، ولی اگر قدرت رفتن برای او مشخص نشده باشد، حج در ذمّه او مستقر نیست.

ص:۱۳

[۶ م]- اگر در سالی که استطاعت مالی دارد از جهت صحت بدن یا باز بودن راه استطاعت ندارد و در سال‌های دیگر از آن جهات استطاعت پیدا می‌کند، می‌تواند (۱) ۱ در مال تصرف کند و خود را از استطاعت خارج نماید.

[۷ م]- شخص مستطیع اگر پول ندارد لکن ملک دارد (۲) ۲ باید بفروشد

۱- . آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: پس از فرا رسیدن زمانی که صرف آن برای رسیدن به حج لازم‌است، شخص مستطیع نمی‌تواند خود را از استطاعت بیندازد و پیش از فرا رسیدن این زمان نیز احتیاط واجب آن است که خود را از استطاعت خارج نسازد.

آیهٔ آیه‌الله خویی، آیهٔ آیه‌الله سیستانی: تصرّف در مال جایز نیست و واجب است مال را حفظ کند و خود را از استطاعت خارج نکند. (حاشیه بر عروهٔ الوثقی).

آیهٔ آیه‌الله صافی: اگر اطمینان دارد که در سال‌های دیگر از آن جهات استطاعت پیدا می‌کند بنابر احتیاط نمی‌تواند در مال تصرف کند.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: اگر اطمینان دارد در سال‌های بعد از آن جهات استطاعت پیدا می‌کند نمی‌تواند در مال تصرف کند.

۲- . آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: اگر خانه وقفی و یا غیر وقفی در اختیار اوست؛ به طوری که کسر شأن او نبوده و بدون سختی و حرج، از داشتن خانه دیگر بی‌نیاز است و احتمال از دست رفتن آن خانه نیست، اگر خانه ملکی‌ای دارد که قیمت آن وافی به مخارج حج و یا تتمیم آن باشد، واجب است خانه ملکی خود را فروخته و صرف مخارج حج کند، و همچنین است نسبت به‌دیگر چیزهایی که مورد نیازبوده، و از غیر راه ملکیّت رفع احتیاجش شده باشد.

ص:۱۴

و به حج برود اگرچه به واسطه مشتری نداشتن، به کمتر از قیمت معمولی (۱) ۱ بفروشد مگر آن‌که (۲) ۲ فروش به این نحو موجب حرج و مشقت برای او شود.

[۸ م]- اگر شک کند که مالی که دارد به اندازه استطاعت هست یا نه، احتیاط واجب آن است که تحقیق کند، (۳) ۳ وفرقی نیست در وجوب تحقیق، میان آنکه مقدار مال خود یا مقدار مخارج حج را نداند.

۱- . آیهٔ آیه‌الله بهجت: اگر حرجی یا ضرری نباشد.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی: اگر بخواهد حج نماید باید آن را به مقدار زیادی کمتر از قیمت بفروشد، فروشش واجب نیست.

آیهٔ آیه‌الله خویی: اگر باعث ضرر کلّی شود فروشش واجب نیست.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: مگر اینکه اجحاف بر او باشد.

۲- . آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: اجحاف و ضرر به‌حدّی باشد که عرفاً بگویند مستطیع نیست.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: به‌طوری که در عرف بگویند مستطیع نیست.

۳- . آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: لازم نیست فحص و تحقیق کند هرچنداحوط است.

آیهٔ آیه‌الله بهجت اضافه‌ای دارد مگر اینکه عسر و حرج باشد.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: کسی که می‌داند با وضع معمول حج و مخارج عادی آن، دارای استطاعت نیست ولی احتمال می‌دهد که اگر تحقیق کند راه‌هایی پیدا شود که با وضع فعلی خود بتواند حج کند لازم نیست فحص کند ولی ملاحظه وضع مالی موجود خود برای کسی که نمی‌داند آیا استطاعت حج دارد یا نه و می‌خواهد بداند که آیا مستطیع هست یا نه علی‌الظاهر واجب است.

ص:۱۵

[۹ م]- اگر بـا اعتقـاد به این‌که مستطیع نیست، قصـد (۱) ۱ حـج اسـتحبابی کنـد و بعد معلوم شود که مسـتطیع بوده کفایت از حَجةُ الاسلام نمی‌کند (۲) ۲ مگر در صورتی که قصد وظیفه فعلیه نموده باشد و اشتباهاً آن را بر حج استحبابی تطبیق کرده باشد.

[۱۰] م- اگر شـخص زاد و راحله نـدارد ولی به او گفته شد که حج بجاآور و نفقه تو (۳) ۳ وعائلهات (۴) ۴ بر عهده من، با اطمینان به وفا و عدم رجوع (۵) ۵ باذِل، (۶) ۶ حج واجب می‌شود واین حج را بذلی می‌گویند (۷) ۷ و در

۱- . آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: اگر به‌طور جزم، قصد حج استحبابی کرده است کفایت آن ازحَجّهٔالاسلام خالی از اشکال نیست.

۲- . آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، مکارم: کفایت می‌کند.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: مگر اینکه نیّت کند حجی را که شارع مقدس از او خواسته به‌جای آورد.

۳- . آیهٔ آیه‌الله فاضل: تعهد نسبت به عائله و اطمینان به وفا و عدم رجوع باذل شرط نیست.

۴- . آیـهٔ آیه‌الله تبریزی، آیـهٔ آیه‌الله خویی: اگر نمی‌توانـد نفقه عیال را تأمین کند، چه به حج برود و چه نرود، بذل نفقه عیال شـرط نیست.

آیـهٔ آیه‌الله سیسـتانی: مگر این که نفقه عائله‌اش را تا زمان برگشت داشـته باشد یا این‌که فرق نمی‌کند، چه حج برود وچه نرود نفقه آنها را نمی‌توانـد تأمین کنـد یا از عـدم تأمین نفقه آنها در حرج نمی‌افتـد یا عائله واجب النفقه او نیسـتند که در این موارد بذل نفقه عائله شرطِ وجوب حج نیست.

۵- . آیـهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: اطمینان به وفا و عدم رجوع باذل، شـرط نیست، ولی اگر وثوق و اطمینان به رجوع وعدم وفای باذل دارد حج واجب نمی‌شود.

۶- . آیهٔ آیه‌الله نوری: به شرطی که قبول این بذل برای او مستلزم ذلّت و منّت نباشد.

۷- . آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: در این مسأله فرقی بین اباحه (در اختیار گذاشـتن) و تملیک و دادن عین مال و یا قیمت آن نیست.

آیهٔ آیه‌الله سیسـتانی: اباحه‌ای که برای اباحه کننده آن قابل برگشت باشد شرعاً، و تملیک متزلزلی که از طرف مقابل قابل فسخ بوده باشد شرعاً، موجب حصول استطاعت نمی‌شود مگر اینکه اطمینان داشته باشد که از اباحه‌اش صرف نظر نمی‌کند یا تملیکش را فسخ نمی‌نماید.

ص:۱۶

آن رجوع به کفایت که از شرایط وجوب است شرط نیست، (۱) ۱ بلی اگر قبول بذل و رفتن به حج موجب اخلال در امور زندگی او شود (۲) ۲ واجب نیست.

[۱۱ م]- کسی که حج بر او مستقر شد و به‌جا نیاورد تا فوت شد، باید از ترکه او برایش حج بدهند و حج میقاتی کفایت می‌کند و تا حج او را ندهند، ورثه نمی‌توانند در ترکه تصرف نمایند (۳) ۳ و لازم است در همان

۱- . آیهٔ آیه‌الله بهجت: بلی داشتن مؤونه عیال تا وقت رجوع شرط است مگر آنکه با نرفتن‌حجّ نیز عیال او در مضیقه به‌سر برند و رفتن حج تأثیری در این جهت نداشته باشد.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: ولی اگر خودش مقداری از مصارف حج را داشته باشد و بقیّه را به او بذل کنند در این صورت رجوع به کفایت شرط است.

۲- . آیهٔ آیه‌الله سیستانی: بلی اگر درآمدش در خصوص روزهای حج باشد و با درآمد آن دربقیه روزهای سال یا بعضی از آنها زندگی می‌کند، به طوری که اگر به حج برود قدرت تأمین هزینه زندگی در بقیه یا بعضی از روزهای یاد شده نداشته باشد. در این صورت حج بر او واجب نخواهد بود، مگر اینکه مخارج زندگیش را در بقیه روزهای سال هم بدهند که در این صورت واجب خواهد بود.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: یا مستلزم منّت و هتک او باشد.

۳- . آیهٔ آیه‌الله بهجت: ورثه پیش از استیجار برای حج، می‌توانند در ترکه تصرف کنند درصورتی که قصد استیجار داشته باشند.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: کسی که مرده و حجهٔ الاسلام بر او بوده، ورثه پیش از استیجار برای حج نمی‌توانند در ترکه تصرف کنند، خواه هزینه حج برابر ترکه باشد یا کمتر از آن، بنابر احتیاط، بلی اگر ترکه خیلی زیاد باشد و ورثه ملتزم به ادای حج شوند، می‌توانند تصرف کنند.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: در خصوص اختیار ورثه نسبت به تصرف در ترکه و عدم آن، نظر ایشان یافت نشد.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: برای ورثه جایز نیست تا زمانی که ذمّه او به حج مشغول است؛ به‌طوری در میراث تصرّف نمایند که منافی با قضای حج میّت از میراث باشد.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: حتی در صورتی که ترکه بیش از مخارج حج باشد، بنابر احتیاط واجب تصرّف در اموال میّت جایز نیست.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: بلی اگر ترکه بیشتر از مخارج حج باشد بهتر است تصرّف نکنند.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: مگر این‌که بنای قطعی بر ادای حج داشته باشد، در این صورت تصرف جایز است.

ص:۱۷

سالِ فوت، حج را ادا نماینـد و تأخیر از آن جایز نیست، (۱) ۱ و چنان‌چه در آن سال استیجار ممکن نباشـد مگر از بلد، لازم است (۲) ۲ از بلـد اجیر بگیرنـد و از اصـل ترکه خارج می‌شود، (۳) ۳ و همچنین اگر در آن سـال از میقـات نتواننـد اجیر بگیرنـد مگر به زیادتر از اجرت متعارف، لازم است اجیر بگیرنـد و تأخیر نیندازند، (۴) ۴ و اگر وصـی یا وارث اهمال کنند و تأخیر بیندازند و ترکه از بین برود ضامن می‌باشند، بلی اگر میت ترکه نداشته باشد، بر وارث، حج او واجب نمی‌شود.

[۱۲ م]- زنی که مهریه‌اش وافی برای مخارج حج هست و آن را از

۱- . آیهٔ آیه‌الله بهجت: تأخیر در ادای دَیْن بدون عذر جایز نیست.

۲- . آیـهٔ آیه‌الله سیسـتانی: احوط این است که فوراً برای فارغ شـدن ذمّه او اقـدام نمایند، هرچند با استیجار از ترکه، و اگر در همان سال استیجار از میقات میسّر نشـد، به احتیاط واجب بایـد از بلد استیجار کنند و تأخیر نیندازند هر چند بدانند در سال بعد، از میقات میسّر می‌شود، ولی در این صورت مازاد بر اجرت حج از میقات را، از سهم صغار ورثه به حساب نیاورند.

۳- . آیـهٔ آیه‌الله خـامنه‌ای: مگر این‌که وصـیّت کرده باشـد مخارج حـج از ثلث پرداخت شود که‌در این صورت بر وصایای مسـتحبّه مقدم است و اگر ثلث وافی نبود کمبود آن از اصل ترکه میّت اخراج می‌شود.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: مگر این که وصیّت کند از ثلث خارج شود و ثلث کافی باشد و اگر کافی نباشد از سایر ترکه باید تکمیل شود.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: مگر این‌که وصیّت کند از ثلث خارج شود.

۴- . آیـهٔ آیه‌الله بهجت: دین مقـدم است حتی بر وصیت ولی در زایـد بایـد با اجازه ورثه باشـد وبنابر احتیاط زاید را بین غیر صـغار تقسیم نمایند.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب، ولی مازاد بر اجرتِ متعارف را از سهم صغار ورثه به حساب نیاورند.

ص:۱۸

شوهر خود طلبکار است، (۱) ۱ اگر شوهرش تمکّن از ادای آن را نـدارد، زن حق مطالبه نـدارد و مسـتطیع نیست و اگر تمکن دارد و مطالبه آن برای زن، مفسده‌ای ندارد، با فرض این که شوهر نفقه و مخارج زندگی زن را می‌دهد، لازم است زن مهریه را مطالبه کند و به حـج برود و چنانچه برای او مفسـده دارد؛ مثل این که ممکن است مطالبه، به نزاع (۲) ۲ و طلاق منجر شود که برای زن، مفسده دارد، مستطیع نشده است.

[۱۳ م]- با وجوه شـرعیه؛ مثل سـهم امام و سهم سادات، شخص مستطیع نمی‌شود (۳) ۳ و اگر به مکه برود، کفایت از حَجّهٔ الاسـلام نمی کند. (۴) ۴

۱- . آیـهٔ آیه‌الله بهجت: در صورتی که مطالبه مهر از شوهر ناراحتی یا مشـکلاتی در زندگی ایجاد نکند وی مسـتطیع است و مطالبه مهر منعی ندارد بلکه لازم است، ولی اگر موجب دردسر و ناراحتی برای وی شود و یا مراجعه به حاکم باعث منقصت شأن او گردد مطالبه لازم نیست.

۲- . آیـهٔ آیه‌الله تبریزی: اگر مطالبه مهریه موجب ناراحتی هایی شود که زن در زنـدگی اش به حرج مشـقت بیفتد، حج بر او واجب نیست.

آیهٔ الله خویی: یعنی مطالبه بر او حرجی یا در آن خوف ضرر باشد حج بر او واجب نیست.

آیهٔ الله سیستانی: اگر به حدی باشد که برای زن تحملش مشکل باشد.

آیهٔ الله گلپایگانی: مجرد طلاق باعث عدم وجوب حج نیست. بلکه اگر صـرف مهریه در حج موجب شود که زندگی او مختل شود حج بر او واجب نیست.

آیهٔ الله مکارم: حتی اگر منجر به طلاق نشود ولی مشکلات مهمی در زندگی او حاصل گردد حج لازم نیست.

۳- . آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه ای، خویی، سیستانی، گلپایگانی: به حاشیه مسأله ۴۰ مراجعه شود.

آیـهٔ الله تبریزی، آیـهٔ الله خویی: کسـی که مـالی را که بتوانـد بـا آن حـج به جـا آورد، در اختیـار دارد هر چنـد ملک او نباشـد ولی تصرفش در آن جایز باشد یا تحقق سایر شرایط مستطیع است.

آیهٔ الله فاضل: چنانچه به عنوان شهریه یا از روی استحقاق و خدمات دینی از طریق حاکم شرع به او داده شده، مالک می شود و اگر به مقدار حج باشد مستطیع است و باید حجهٔ الاسلام به جا آورد.

۴- . آیهٔ آیه‌الله مکارم: هر گاه در شأن او باشد مانعی ندارد و حج او صحیح است.

ص:۱۹

[۱۴ س]- کسی خیال می‌کرد مستطیع نیست، به نیت استحباب مُحرم شد و اعمال عمره تمتع را انجام داد، بعد در مکه پرسید، معلوم شد مستطیع بوده است، آیا مجدداً باید به نیت وجوب مُحرم شود یا کافی است؟

ج- کفایت نمی‌کند، (۱) ۱ و در صحت حج ندبی او تأمل است. (۲) ۲

[۱۵ س]- اینجانب در موقع ازدواج، یک سفر حج به زوجه‌ام وعده داده‌ام، آیا ادای آن چگونه می‌باشد؟

۱- . آیهٔ آیه‌الله بهجت: اگر به‌قصد امر فعلی بوده، اگرچه اعتقاد ندبیّت آن را داشته، اظهر صحّت و اجزاء از حجهٔ الاسلام است.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: مجزی از حجهٔ الاسلام است و نیاز به‌احرام جدید نیست.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای، آیهٔ آیه‌الله سیستانی: چنانچه کسی به اعتقاد این که مستطیع نیست به عنوان استحباب، به حج رفت و قصد اطاعت امری که فعلًا متوجّه او است را نمود و بعداً معلوم شد مستطیع بوده، حجّش کفایت می‌کند و حج دیگری بر او واجب نیست.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله مکارم: بلکه کفایت می‌کند.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: باید حجهٔ الاسلام را انجام دهد و اکتفا به عمره انجام شده مشکل است، لذا برای احرام عمره تمتع وجوبی، باید به وظیفه ناسیِ احرام، که در مسأله ۲۱۵ مناسک محشی بیان شده است، عمل کند و در ضیق وقت باید حجِ افراد انجام دهد، مگر اینکه خطا در تطبیق باشد.

۲- . آیات عظام اراکی، فاضل، نوری: اگر تقیید به استحباب داشته، و اگر به نحو خطا در تطبیق بوده، صحیح و کافی است.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: مگر این که قصد کرده باشد حجّی را که بر اوست و اشتباهاً گمان کرده استحبابی است، که در این صورت بعید نیست کفایت کند. (مناسک عربی، ص ۳۰، مسأله ۸۰).

ص:۲۰

ج- اگر مجرد وعده بوده است، (۱) ۱ لازم نیست ادای (۲) ۲ آن؛ و اگر مهر قرار داده شده باشد (۳) ۳ باید به آن عمل کند. (۴) ۴

[۱۶ س]- شخصی به جز برای هَدْی، استطاعت حج را دارا است، آیا حج برای او واجب است؟

ج- بلی مستطیع است و پول هَدْی، جزو استطاعت نیست. (۵) ۵

نیابت

[۱۷ م]- نایب در طواف نساء نیز باید قصد منوب عنه نماید و احتیاط استحبابی (۶) ۶ آن است که به‌قصد ما فی الذمه به‌جا آورد.

[۱۸ م]- کسی که عذر داشته باشد از بعض اعمال حج، نمی‌شود (۷) ۷ او را

۱- . آیهٔ آیه‌الله سیستانی: به احتیاط واجب باید به آن وفا کنید.

۲- . آیهٔ آیه‌الله مکارم: ولی بدون شک عمل به آن مستحب مؤکد است.

۳- . آیهٔ آیه‌الله مکارم: یا شرط ضمن العقد بوده است.

۴- . آیهٔ آیه‌الله بهجت: تنها وعده سفر موجب استطاعت نمی‌شود ولی بر مرد لازم است که به وعده خود وفا کند، اگر هنگام عقد ازدواج به او وعده داده است.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: اگر شرط ضمن العقد باشد، وفا واجب است و در غیر آن، تخلف از وعده کراهت شدیده دارد.

۵- . آیهٔ آیه‌الله تبریزی: در صورتی که بتواند بدون حرج و مشقّت بدل هدی روزه بگیرد.

آیهٔ آیه‌الله خویی، آیهٔ آیه‌الله فاضل: چنین شخصی مستطیع نیست مگر با تمکّن از جمیع مصارف حج و از جمله ثمن هدی.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: استطاعت حاصل است و به جای هدی روزه می‌گیرد.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: مستطیع نمی‌شود وپول هدی جزو استطاعت است.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: زیرا به‌جای آن روزه می‌گیرد و چنین کسی عرفاً استطاعت برای حج دارد.

۶- . آیهٔ آیه‌الله فاضل: این احتیاط لازم نیست.

۷- . آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: نایب باید بالغ باشد، پس حج بچه نابالغ به جای‌دیگری کفایت نمی‌کند، البته در حَجهٔالاسلام و حج‌های واجب دیگر، هرچند آن بچه ممیّز باشد که خوب و بد را تشخیص دهد. بلی بعید نیست که نیابت وی در حج مستحبی با اذن ولی صحیح باشد.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: بلوغ شرط است و بنابر احتیاط بچه ممیّز نمی‌تواند نایب شود، مگر در حج مندوب به اذن ولی.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: بنابر احتیاط.

ص:۲۱

برای حج اجیر کرد، و اگر شخص معذور از بعض اعمال، تبرّعاً از غیر، حج بکند اکتفا کردن به آن اشکال دارد. (۱) ۱

[۱۹ س]- نایبی که در وقت‌قبول نیابت برای حج معذور نبوده است، و بعد از عقد اجاره در موقع عمل یا قبل از محرم شدن، جزو معذورین شد و در هر عذری که پیش آمده طبق وظیفه معذورین رفتار نمود، آیا حج او از منوب عنه کافی است؟ و آیا نسبت به نحوه عذر فرقی هست یا نه؟

ج- محل اشکال است. (۲) ۲

۱- . آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: نایبی که در وقت قبول نیابت برای حج معذور نبوده است، لیکن بعد از عقد اجاره، در موقع عمل یا قبل از محرم شدن، جزو معذورین شده، اگر عذر او منجر به نقص بعضی از اعمال حج نشود نیابت او صحیح است؛ مثل این‌که در ارتکاب بعضی از تروک معذور شود ولی اگر عذر منجر به نقص در اعمال حج شود در این‌صورت بطلان اجاره بعید نیست و احوط مصالحه بین نایب و منوب‌عنه در اجرت و اعاده عمره و حج برای منوب‌عنه می‌باشد.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: ولی عذرهایی که در خود حج تصادفاً به وجود می‌آید؛ مانند وقوف اضطراری، مانع نیست.

آیهٔ آیه‌الله نوری: ولی عذری که تصادفاً پیش می‌آید و طاری است، مانع صحت نیست.

۲- . آیهٔ آیه‌الله بهجت: اتمام عمل طبق وظیفه عذری نایب کفایت می‌کند و مضرّ به صحّت نیابت نیست.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی: در عذر طاری نیابت معذور صحیح است و حج او از منوب عنه کافی است و در اجرت با مستأجر خود تراضی کند.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: به حاشیه مسئله قبل مراجعه شود.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی، آیهٔ آیه‌الله فاضل: در عذر طاری اشکال ندارد.

آیهٔ آیه‌الله صافی: اگر قبل از احرام، معذور از انجام حج به نحوی که برای آن اجیر شده است گردیده، مستحقّ اجرت نیست اگر چه در بعض صور، حجّ او کفایت از منوب عنه می‌کند.

ص:۲۲

عمره مفرده

[۲۰ م]- تکرار عمره مانند تکرار حج مستحب است و در مقدار فاصله بین دو عمره اختلاف فرموده‌اند و احوط آن است که در کمتر از یک ماه، به‌قصد رجاء به‌جا آورده شود. (۱) ۱

۱- . آیهٔ آیه‌الله اراکی: و احوط آن است که در کمتر از ۱۰ روز به‌قصد رجاء آورد.
آیهٔ آیه‌الله بهجت: فاصله بین دو عمره لازم نیست بنابر اظهر، اگر چه افضل در عمره ثانیه این است که در ماه دیگری غیر از ماه عمره سابقه باشد و یا فاصله ده روز بین دو احرام باشد، بلکه احد الفصلین احوط است و چنانچه بخواهد یک عمره برای خود و یک عمره برای دیگری به‌جا آورد، فاصله یک ماه لازم نیست و همچنین است اگر هر دو عمره برای دیگری باشد، همچنان که فاصله بین عمره تمتع و عمره مفرده و بالعکس لازم نیست.
آیهٔ آیه‌الله تبریزی: در اعتبار فاصله بین عمره تمتّع و عمره مفرده، اگر به نیّت یک شخص باشد احتیاط ترک نشود.
آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: فاصله معینی بین دو عمره شرط نیست، ولی بنابر احتیاط، در هر ماه فقط یک عمره برای خود می‌تواند به‌جا آورد، ولی آوردن عمره برای غیر خود، هر نفر یک عمره جایز است.
آیات عظام خویی، سیستانی، صافی، فاضل، مکارم (با اختلاف در تعبیر): فاصله یک ماه شرط نیست، بلکه در هر ماه قمری می‌توان یک عمره انجام داد؛ مثلًا یک عمره در آخر ماه رجب و عمره دوّم در اول ماه شعبان واقع گردد. و تفصیل مسأله خواهد آمد.
آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: فاصله انداختن بین‌دوعمره مفرده لازم نیست، بلکه می‌توان در یک روز چندین عمره مفرده به‌جا آورد.
آیهٔ آیه‌الله نوری: می‌تواند هر روز یک عمره به‌جا آورد.
اما در فاصله بین عمره تمتّع با عمره مفرده، نظریه آیات عظام چنین است:
آیات عظام اراکی، تبریزی، خویی، فاضل: کسی که می‌خواهد حج تمتّع به‌جا آورد، می‌تواند قبل از عمره تمتع و یا بعد ازحج تمتّع، عمره مفرده به‌جا آورد و بین این دو عمره فاصله معتبر نیست.
آیهٔ آیه‌الله سیستانی: در اعتبار فاصله بین عمره تمتع و عمره مفرده اشکال است و احتیاط نباید ترک شود و امّا انجام عمره مفرده بین عمره تمتع و حج، موجب بطلان عمره تمتع می‌شود.
آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: انجام دو عمره پی‌درپی، با فاصله کمتر از ده روز مکروه است و احوط ترک آن است، اگر چه اقوی جواز عمل عبادیِ مکروه است.

ص:۲۳

[۲۱ م]- کسی که به احرام عمره مفرده وارد مکه شد، اگر احرامش در ماه‌های حج بوده، (۱) ۱ جایز است که آن را عمره تمتّع قرار دهد (۲) ۲ و دنبال آن، حج تمتع به‌جا آورد و در این صورت هدی بر او واجب می‌شود.

[۲۲ س]- تأخیر عمره مفرده در حج افراد، تا چه وقتی بلا عذر جایز است؟

ج- باید مبادرت نماید عرفاً علی‌الأحوط و تأخیر نشود. (۳) ۳

[أعمال عمره تمتّع]

احرام عمره تمتّع

[محل احرام]

[۲۳ م]- جایز نیست احرام بستن پیش از رسیدن به میقات و اگر احرام ببندد صحیح نیست ولی اگر نذر کند که از محلی که پیش از میقات است احرام ببندد جایز است (۴) ۴ و باید از همان‌جا محرم شود؛ مثلا اگر نذر کرد

۱- . آیهٔ آیه‌الله تبریزی: تا وقت حج در مکّه باقی ماند.

آیـهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر عمره مفرده را در ماه‌های حـج انجام دهد و در مکه تا روز هشـتم ذی‌حجه بماند و قصد حج کند عمره او عمره تمتّع به حساب می‌آید.

۲- . آیهٔ آیه‌الله بهجت: جواز عدول به عمره تمتّع، محل تأمل و احتیاط است، مگر این‌که متمکن از انجام عمره تمتع نباشد.

۳- . آیهٔ آیه‌الله تبریزی: گرچه اقوی عدم وجوب مبادرت است.

آیهٔ الله. سیستانی: وجوب آن فوری است، مانند وجوب حج.

۴- . آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر بداند مستلزم ارتکاب محرّم می‌شود؛ مانند استظلال، انعقادنذر مورد اشکال است.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: صـحت نذر برای کسی که می‌داند ناچار می‌شود در روز با وسیله مسقف حرکت کند محل اشکال است، بلی اگر بداند که برای احرام عمره تمتع نمی‌تواند به یکی از مواقیت معروفه برود نذر اشـکال ندارد و معصـیت هم نکرده است. ولی احتیاط آن است که در ادنی الحل تجدید احرام کند و در هر دو صورت کفاره استظلال را باید بدهد.

ص:۲۴

که از قم محرم شود، واجب است عمل کنـد، و بهتر (۱) ۱ آن است که به میقات یا محاذات میقات که رسـید احرام را تجدید کند. ۲ (۲)

[۲۴ س]- آیا نذر احرام قبل از میقات برای نایب هم جایز است یا نه؟

ج- اشکال ندارد.

[۲۵ م]- احتیاط واجب (۳) ۳ آن است که هر وقت در بین اعمـال یا غیر آن در احوال احرام این دو جامه (۴) ۴ نجس شود تطهیر یا تبدیل نماید و احوط (۵) ۵ مبادرت به تطهیر بدن است در حال احرام اگر نجس شود.

۱- . آیـهٔ آیه‌الله صـافی، آیـهٔ آیه‌الله گلپایگـانی: و در این صورت احتیاط مسـتحب است که درهنگام عبور از میقات تلبیه را تجـدید کند.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: تجدید احرام لازم نیست.

۲- . آیهٔ آیه‌الله بهجت: نیازی به تجدید احرام در میقات نیست بلکه می‌تواند از راهی به مکّه برود که بر میقات نگذرد.

۳- . آیهٔ آیه‌الله سیستانی: به احتیاط واجب باید مبادرت کند به تبدیل یا تطهیر.

آیـهٔ آیه‌الله صـافی: اگر لبـاس احرام در بعض حالاـت احرام نجس شود، احتیـاط مسـتحبّ آن است که آن را عوض کنـد و یا تطهیر نماید، بلکه احوط و اولی آن است که اگر محرم بدنش نجس شود نجاست را از آن زایل کند.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: از مناسک فارسی ص ۲۷، مسأله ۳۵- مطابق متن، احتیاط وجوبی استفاده می‌شود ولکن در مناسک عربی ص ۷۷- احتیاط استحبابی فرموده‌اند.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: این حکم واجب است.

۴- . آیهٔآیه‌الله فاضل: یا لباسی که زنِ محرم پوشیده.

۵- . آیهٔ آیه‌الله بهجت: و چنانچه بدن نجس شود تطهیر آن از جهت محرم بودن واجب نیست بنابر اظهر.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: وجوب مبادرت به تطهیر بدن ثابت نیست.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: احتیاط استحبابی است.

ص:۲۵

محرّمات احرام

[۲۶ م]- گره زدن لباس احرام اشکال ندارد (۱) ۱ ولی احتیاط واجب (۲) ۲ آن است که آن را که لنگ قرار داده به‌گردن گره نزنند و اگر از روی جهل یا نسیان گره زد احتیاط آن است که فوراً باز کنـد، ولی به احرامش ضـرر نمی‌رساند و چیزی هم بر او نیست و سنگ در جامه احرام گذاشتن و با نخ بستن نیز جایز (۳) ۳ است.

[۲۷ م]- از میوه‌های خوشبو؛ از قبیل سیب و بِه، اجتناب لازم نیست و

۱- . آیهٔ آیه‌الله اراکی: بنابر احتیاط واجب اشکال دارد.

آیـات عظـام بهجت، تبریزی، خویی، سیسـتانی: احوط این است که ازار (لنـگ) خویش را به گردن خود بلکه مطلقا گره نزنـد، ولو بعض آن را به بعض دیگر. و بـا چیزی ماننـد سـنجاق نیز آن را به هم وصل نکنـد. و احوط این است که ردا نیز گره زده نشود، ولی فرو کردن سوزن یا سنجاق در آن عیبی ندارد.

آیـهٔ آیه‌الله صـافی، آیـهٔ آیه‌الله گلپایگانی: سـنجاق زدن و گره زدن حوله احرام و سـنگ گذاشـتن بین دو طرف حوله، به نحوی که حوله به صورت یقه پیراهن درآیـد جایز نیست، و نیز نبایـد پارچه احرام را چاک داده و ماننـد پیراهن بپوشـد، بلی قرار دادن سـنگ کوچک، در جامه احرام برای آنکه آن را سنگین کرده، و ردا را حفظ نماید مانعی ندارد.

۲- . آیـهٔ آیه‌الله خـامنه‌ای: بسـتن لنگ به گردن جایز نیست لیکن سـنجاق زدن و امثال آن و گره زدن بعض آن به بعض مانع نـدارد مادامی که از صدق مسمّای ازار خارج نشود و در ردا، بستن آن مطلقاً مانعی ندارد، مادامی که از صدق مسمّای ردا خارج نشود.

۳- . آیهٔ آیه‌الله اراکی: جایز نیست بنابر احتیاط.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: اگر بدون گِره باشد مانعی ندارد، به‌شرط آن‌که دو طرف ردا را روی یکدیگر نگذارد که مثل گریبان شود.

آیهٔ آیه‌الله نوری: چنانکه جایز است بعضی از لباس احرام را به بعضی دیگر با سوزن و غیر آن وصل کند.

ص:۲۶

خوردن آن‌ها و بوییدن آن‌ها مانع ندارد، لیکن احتیاط (۱) ۱ آن است که بوییدن را ترک کند.

[۲۸ م]- کفاره استعمال بوی خوش، یک گوسفند است بنابر احتیاط واجب. (۲) ۲

[۲۹ م]- جایز است که لباس احرام را با سوزن یا چیز دیگر، بعضی را به بعضی وصل کند، گرچه احتیاط در ترک است. (۳) ۳

[۳۰ م]- اگر مُحرم چند قسم لباس دوخته بپوشد؛ مثل پیراهن و قبا و عبا، برای هریک باید کفاره (۴) ۴ بدهد و احتیاط واجب (۵) ۵ آن است که اگر

۱- . آیهٔ آیه‌الله تبریزی: اولی این است که از بوییدن آن ها هنگام خوردن خودداری شود.

آیهٔ الله خامنه‌ای: بنابر احتیاط واجب از بوییدن آن ها اجتناب کند.

آیهٔ الله خویی، آیهٔ الله سیستانی: بنابر احتیاط از بوییدن آن ها هنگام خوردن باید خودداری شود.

آیهٔ الله صافی، آیهٔ الله گلپایگانی: نهایت احتیاط در آن است ....

۲- . آیات عظام اراکی، بهجت، صافی، گلپایگانی، مکارم: در صورت عمد.

آیهٔ الله تبریزی، آیهٔ الله خویی: کفاره اش بنابر مشهور یک گوسفند است، ولی ثبوت کفاره در غیر خوردن، محل اشکال است هر چند احوط کفاره دادن است.

آیهٔ الله خامنه‌ای: وجوب کفاره در استعمال طیب ثابت نیست، اگر چه احتیاط مستحب آن است که یک گوسفند کفاره بدهد.

آیهٔ الله سیستانی: هر گاه محرم عمدا مقدار از چیز های خوشبو را بخورد و یا چیزی بپوشد که اثری از بوی خوش از سابق در آن مانده باشد، بنابر احتیاط واجب باید یک گوسفند کفاره بدهد، ولی در غیر این دو مورد، در استفاده از بوی خوش، کفاره واجب نیست، هر چند احوط کفاره دادن است.

آیهٔ الله فاضل: در صورت علم و عمد.

۳- . نظریه آیات عظام در ذیل مسأله ۲۶ گذشت.

۴- . آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: اگر تعدد پوشیدن صدق کند برای هر مورد یک کفاره بدهد.

آیهٔ الله خویی: فتوای ایشان در دست نیست.

آیهٔ الله صافی، آیهٔ الله گلپایگانی: ظاهر آن است که اگر برای پوشیدن جنس دوخته یک کفاره بدهد کافی است.

۵- . آیهٔ آیه‌الله بهجت: ظاهر تعدّد کفّاره است به تعدّد صنف‌ها مطلقا، چه علی الترتیب بپوشد و چه در یک دفعه بپوشد.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: در این صورت اگر نوع این لباس‌ها مختلف باشد، به تعداد هر لباس باید کفاره بدهد و اگر نوع لباس‌ها یکی باشد، بنابر احتیاط به تعداد هر لباس باید کفاره بدهد.

ص:۲۷

آن‌ها را توی هم کرد و یک دفعه پوشید باید برای هریک کفاره بدهد.

[۳۱ م]- در نظر کردن به آینه کفاره (۱) ۱ نیست، لیکن مستحب است که بعد از نگاه کردن لبیک بگوید.

[۳۲ م]- در حکم سر است بعض (۲) ۲ سر، پس نباید بعض سر را هم بپوشاند و نه زیر آب یا مایع دیگری کند.

[۳۳ م]- گوش‌ها ظاهراً (۳) ۳ از سر محسوب است پس نباید آن‌ها را پوشانید.

[۳۴ م]- اگر سر را شست نباید (۴) ۴ با حوله و دستمال خشک کند و بعض

۱- . آیهٔ آیه‌الله تبریزی: کفاره‌اش بنابر احتیاط استحبابی یک گوسفند است.

آیهٔ آیه‌الله خویی: کفاره‌اش بنابر احتیاط یک گوسفند است.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: کفاره‌اش استغفار است.

۲- . آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: جایز نیست تمام سر را زیر آب کند، ولی حرمت آن نسبت به بعض‌سر معلوم نیست.

آیهٔ آیه‌الله خویی: بردن بعض سر در آب مانعی ندارد.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: پوشیدن بعض سر جایز نیست ولی زیر آب بردن بعض سر جایز است.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: بنابر اقوی در تغطیه، لکن در حمل، بنابر احتیاط.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: بنابر احتیاط واجب، ولی ریختن آب بر سر مانعی ندارد.

۳- . آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله نوری: گوش‌ها در این حکم ملحق به سر است.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: ولی پوشاندن مقداری از گوش مانعی ندارد.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۴- . آیهٔ آیه‌الله بهجت: مرد می‌تواند سر خود را با حوله خشک کند و زن صورتش را درصورتی که این کار به‌تدریج انجام گیرد.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: خشک کردن سر با حوله اشکال ندارد مگر در صورتی که حوله را بر روی تمام سر بیندازد و سر را با آن خشک کند.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: هرچند به نحو کشیدن پارچه بر سر باشد بنابر احتیاط واجب و اگر وقت نماز تنگ است گوشه حوله یا پارچه را بگیرد و به مقداری که در مسح سر واجب است خشک کند.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: در آراء المراجع (چاپ سوم، ص ۱۶۸) نقل می‌کند که معظم‌له شفاهاً فرموده‌اند: خشک نمودن سر به وسیله حوله و دستمال مانع ندارد ولی باید طوری خشک کند که سر پوشیده نشود.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: خشک کردن مانع ندارد به شرط این‌که سر را با آن نپوشاند.

ص:۲۸

سر هم در حکم همه است.

[۳۵ م]- بعض رو در حکم تمام آن است و نباید آن را بپوشاند. (۱) ۱

[۳۶ م]- احتیاط آن است که در وقت طی منزل، به پهلوی محمل یا هر چیزی که بالای سر او نباشد، استظلال نکند، اگرچه جایز بودنِ آن خالی

۱- . آیهٔ آیه‌الله تبریزی: بنابر احتیاط.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: بر زنان حرام است پوشاندن صورت به آنگونه که عادتاً برای حفظ حجاب عمل می‌کنند، و اما پوشاندن گوشه‌هایی از بالا یا پایین صورت یا دو طرف آن، به‌طوری که پوشاندن صورت بر آن صدق نکند مانع ندارد، چه در نماز و چه در غیر آن.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: به احتیاط واجب، و لذا پوشیدن مقنعه که اطراف صورت را می‌گیرد خلاف احتیاط است و همچنین جایز نیست بنابر احتیاط خشک کردن صورت با حوله یا دستمال، هر چند همه صورت را نپوشاند، ولی تمیز کردن بینی و مانند آن اشکال ندارد.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: بعض رو در حکم تمام است. و بنابر اقویه پوشاندن صورت در قسمت پایین آن؛ یعنی از بینی تا چانه جایز نیست و در قسمت بالایی آن به احتیاط واجب.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: پوشانیدن بعض صورت، به‌طوری که نقاب و برقع به آن نگویند جایز است.

آیهٔ آیه‌الله نوری: با توجه به حرمت پوشیدن صورت برای زنان در حال احرام، چون چانه جزو صورت محسوب می‌شود، باید مقنعه را طوری ببندد که زیر چانه قرار بگیرد، چون زیر چانه جزو صورت نیست.

ص:۲۹

از قوت نیست. (۱) ۱

[۳۷ م]– نشستن در زیر سقف در حال طی منزل در شب (۲) ۲ خلاف احتیاط است گرچه جایز بودن آن به‌نظر بعید (۳) ۳ نیست، بنابراین بعید

۱– . آیهٔ آیه‌الله بهجت: احوط ترک سایه انداختن از آفتاب است، اگرچه منحرف از بالای سر باشد با چیزی که در سر ممنوع است.
آیهٔ آیه‌الله تبریزی: حرمت و ثبوت کفاره در تظلیل جانبی مبنی بر احتیاط است.
آیهٔ آیه‌الله خویی: و احوط بلکه اظهر این است که زیر سایه چیزی که روی سر نباشد نیز نرود، پس اگر از طرف چپ و راست چیزی بر او سایه بیفکند؛ به نحوی که تأثیر در کم شدن گرما یا سرما یا باد و نحو آن داشته باشد، جایز نیست و کفاره دارد.
آیهٔ آیه‌الله سیستانی: سایه‌های متحرک که بالای سر محرم قرار نگرفته برای پیاده مطلقاً جایز است و سواره احتیاطاً اجتناب کند مگر این که کوتاه باشد که سر و سینه را فرانگیرد.
آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: احتیاط مستحب آن است که مرد مُحرِم در حال راه رفتن در سایه چیزی که بالای سر او هم نیست نباشد. (آراء).
آیهٔ آیه‌الله مکارم: گذشتن از زیر پل‌های وسط راه مانعی ندارد و همچنین بودن در سایه‌ای که از دیوارهای اتومبیل سر باز و مانند آن به‌وجود می‌آید.
آیهٔ آیه‌الله نوری: استظلال، اختصاص به بالای سر دارد و شامل سایه حاصل از دیوار ماشین نمی‌شود.
۲– . آیهٔ آیه‌الله بهجت: استظلال در شب نیست و مانع ندارد و ظاهِرِ مجموعِ روایات ومقتضای اصل، اختصاص ممنوعیت به سایه انداختن از آفتاب است.
آیهٔ آیه‌الله نوری: جایز است. بنابر این، نشستن محرم در هواپیمایی که در شب حرکت می‌کند و همچنین ماشین و کشتی جایز است.
۳– . آیهٔ آیه‌الله تبریزی: بنابر احتیاط در حرمت استظلال فرقی بین شب و روز نیست.
آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: ولی احتیاط به ترک تظلیل در شب‌های بارانی وسرد ترک نشود مگر این‌که این احتیاط موجب حرج شود.
آیهٔ آیه‌الله خویی: مراد از استظلال تحفظ از آفتاب و سرما و گرما و باران و باد و مانند آنها است. پس اگر هیچ کدام از آنها نباشد، به نحوی که وجود و عدمِ سایبان یکسان باشد اشکال ندارد، و در این حکم بین شب و روز فرقی نیست. و در فرض شک در این که آیا مظله وجود و عدمش یکسان است یا نه استظلال جایز است.
آیهٔ آیه‌الله سیستانی: سوار شدن در ماشین سقف‌دار و مانند آن در شب و بین الطلوعین و روزهایی که ابر غلیظ مانع تابش خورشید باشد، در صورتی که بارانی نباشد اشکال ندارد و اگر بارانی باشد کفّاره دارد و به احتیاط واجب جایز نیست.
آیهٔ آیه‌الله مکارم: جایز است مگر در شب‌های بارانی که باید کفاره بدهد و در روزهای کاملًا ابری و بین الطلوعین نیز استفاده از ماشین سرپوشیده مانعی ندارد.

ص:۳۰

نیست جایز بودن نشستن محرم در هواپیمایی که شب حرکت می کند.

[۳۸ م]- استظلال در وقت طی منزل برای عذری، مثل شدت گرما یا شدت سرما یا بارندگی جایز است، لیکن باید کفاره بدهد.

[۳۹ م]- در شب، استظلال (۱) ۱ نیست. بنابر این، جایز است محرم در شب با ماشین سقف‌دار به مکه برود، (۲) ۲ ولی در هوای ابری (۳) ۳ در روز جایز نیست، مگر ابر به‌طوری تیره (۴) ۴ باشد که استظلال صدق نکند.

[۴۰ م]- کفاره سایه قرار دادن در حال طی منزل، یک گوسفند است، چه با عذر سایه افکنده باشد چه با اختیار، بنابر احتیاط (۵) ۵ واجب.

[۴۱ م]- اقوی کفایت یک گوسفند است در احرام عمره، هر چند بیش ازیک مرتبه سایه قرار داده باشد و یک گوسفند است در احرام حج

۱- - تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۳۷ گذشت.

۲- - آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای، از این قسمت تا آخر مسأله را متعرّض نشده‌اند.

۳- - آیهٔ آیه‌الله بهجت، اگر طوری باشد که تظلیل صادق نباشد اشکال ندارد.

۴- - آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: استظلال در روز ابری هم جایز نیست.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر ابر تیره باشد که‌اشعّه آفتاب را به کلّی پوشانده باشد و باران نباشد اشکال ندارد.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: در جواب استظلال در روز ابری فرموده‌اند: استظلال در هوای ابری در روز جایز نیست.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: تیره بودن ابرها لازم نیست، منظور نبودن سایه است.

۵- . آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، نوری: کفاره آن یک گوسفند است و فرقی بین اختیار و اضطرار نیست.

آیهٔ‌آیه‌الله فاضل، آیهٔ‌آیه‌الله مکارم: بنابر اقویه.

ص:۳۱

هر چند بیش از یک مرتبه استظلال کرده باشد. (۱) ۱

[۴۲ م]- درخت‌های میوه و درخت خرما از این حکم بیرون است و می‌تواند (۲) ۲ آنها را قطع کند و در گیاهان (اذخر) که گیاه معروفی است از حکم مستثنی است و قطع آن مانع ندارد.

[۴۳ م]- تزریق آمپول در حال احرام مانع ندارد ولی اگر موجب بیرون آمدن خون از بدن می‌شود تزریق (۳) ۳ نکند مگر در مورد حاجت و ضرورت. (۴) ۴

[۴۴ م]- بعد از آن‌که محرم به منزل رسید ولو در محله‌های جدید مکه که از مسجدالحرام دور هستند، می‌تواند (۵) ۵ برای رفتن به مسجد الحرام در ماشین‌های مسقّف سوار شود یا زیر سایه برود. (۶) ۶

۱- . آیهٔ آیه‌الله سیستانی: ولی احتیاط مستحب این است که برای هر روزی یک کفاره بدهد.

۲- . آیهٔ آیه‌الله فاضل: میوه‌های آن‌ها و شاخه‌هایی از آن‌ها را که در کمّیت یا کیفیّت میوه‌تأثیر می‌گذارد می‌تواند قطع کند اما خود آن‌ها را نباید قطع کند.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: قطع درختان میوه اگر خودرو باشد خالی از اشکال نیست.

۳- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: یعنی اگر بداند که چنین می‌شود، چنان که گذشت در ذیل مسئله‌بیستم از محرمات احرام.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: بنابر احتیاط جایز نیست مگر در حال ضرورت.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: مکروه است.

۴- - آیهٔ آیه‌الله فاضل: و در هر صورت کفّاره ندارد.

۵- - آیهٔ آیه‌الله نوری: چون مکه منزل است همین قدر که محرم به مکه رسید می‌تواند درزیر سایه قرار بگیرد و در روز هم با ماشین مسقّف حرکت کند و لازم نیست که منتظر رسیدن به منزل و اتّخاذ منزل در مکّه باشد.

۶- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: احتیاط واجب ترک سایه انداختن است در وقت تردّد برای حوائج غیر خانه و خیمه و نحو آن‌ها، چه در مکه و چه در عرفات و منیه.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی: رفتن زیر سایه ثابت مانعی ندارد، ولی بنابر احتیاط نمی‌تواند در حال حرکت، برای خود سایه‌بان درست کند؛ مثل آن‌که چتر بردارد و یا سوار ماشین سقف‌دار شود.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: امّا پس از پیاده شدن و جایی را منزل خود قرار دادن، اگر محرم بخواهد جهت انجام کارهایش به این‌جا و آن‌جا برود؛ مانند این‌که در مکه منزل کند و بخواهد جهت انجام طواف و سعی به مسجد الحرام برود و یا به منزل خود در منیه وارد شود و بخواهد به قربانگاه یا جمرات برود، حکم به جواز سایه قرار دادن بالای سر خود، چه به‌وسیله چتر و چه سوار شدن ماشین سقف‌دار خیلی مشکل است، و احتیاط نباید ترک شود.

آیهٔ آیه‌الله نوری: حرمت سایه بر سر قرار دادن، اختصاص به سایه‌ای دارد که با شخص حرکت می‌کند؛ مثل چتر و ماشین مسقّف و هواپیما وامّا سایه ثابت مثل پل و تونل هر قدر طولانی باشد، جواز عبور از زیر آنها بدون اشکال است.

آیهٔ آیه‌الله نوری: اشکال ندارد.

آیهٔ آیه‌الله خویی: و در قسمت جدید شهر مکه بنابر احتیاط، سوار ماشین سقف‌دار نشوند.

ص:۳۲

[۴۵ س]- حمل قمقمه آب که در محفظه دوخته نگهداری می‌شود، برای محرم چه صورت دارد؟

ج- احتیاط آن است که آن را به دوش (۱) ۱ نیندازد و دست گرفتن آن مانع ندارد. (۲) ۲

[۴۶ س]- کسی که موی مصنوعی دارد و با همین حال برای عمره و حج محرم شده و اعمال خود را انجام داده است آیا اشکال دارد؟

ج- ضرر به عمره و حج ندارد، ولی اگر مرد آن را بر سرش گذاشته

۱- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: اگر مثل همیان باشد و صدق لبس نکند اشکال ندارد.

آیات عظام تبریزی، سیستانی، فاضل: مانعی ندارد.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: حمل کیف‌ها و ساک‌های دوخته، هر چند به شانه و گردن بیندازد مانعی ندارد.

۲- - آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: پوشیدن همیان و کمربند و دیگر دوخته‌های کوچک که به آن لباس گفته نمی‌شود اشکال ندارد.

ص:۳۳

است باید کفاره بدهد. (۱) ۱

[۴۷ س]- آیا استظلال فقط مربوط به سقف می‌باشد یا شامل سایه حاصل از دیوار ماشین هم می‌شود؟

ج- شامل نمی‌شود. (۲) ۲

[۴۸ س]- در شهر مکه تونل‌هایی احداث کرده‌اند که طولش بیش از ۱۵۰۰ قدم می‌باشد آیا بعد از احرام حج می‌شود داخل آن با اتومبیل سفر کرد، با علم به اینکه مسقف است؟

ج- مانع ندارد، بلی اگر خودش آن راه را اختیار کند و از زیر آن سقف برود اشکال دارد. (۳) ۳

[۴۹ س]- آیا محرم به محض وصول به مکه می‌تواند استظلال نماید و یا بایستی به منزل برسد و بعد از اتخاذ منزل جایز است؟

ج- مکه منزل است و با رسیدن به آن استظلال مانع ندارد. (۴) ۴

۱- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: در صورت توجه و نیز عدم جهل به مسأله، بنابراین د ر غافل و جاهل کفاره نیست.

آیهٔ الله تبریزی، آیهٔ الله خویی: اگر از روی اظطرار باشد ظاهرا کفاره ندارد.

آیهٔ الله خامنه‌ای: بنابر احتیاط کفاره بدهد.

آیهٔ الله سیستانی: اگر از روی ضرورت باشد کفاره ندارد و در غیر اینصورت بنابر احتیاط یک گوسفند کفاره دارد.

۲- - به مسأله ۳۶ مراجعه شود.

۳- - آیات عظام اراکی، خامنه‌ای: تبریزی، سیستانی، فاضل، نوری: اشکال ندارد.

آیهٔ الله بهجت: اشکال ندارد.

آیهٔ الله مکارم: در این صورت هم مانعی ندارد.

آیهٔ الله گلپایگانی: احتیاط آن است که به اختیار خود، در روز از آن تونل هایی که صدق رفت و آمد در منزل نمی کند نرود.

۴- - آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله سیستانی: چنانکه در مسأله ۴۴ گذشت بعد از رسیدن به مکّه هم بنا بر احتیاط نمی‌تواند در حال حرکت برای خود سایبان درست کند؛ مثل این‌که چتر بردارد یا سوار ماشین مسقف شود، بلی رفتن زیر سایه ثابت مانعی ندارد.

آیهٔ آیه‌الله خویی: بنابر احتیاط، استظلال نکند تا دخول مکّه متقین سابق.

ص:۳۴

[۵۰ س]- اخیراً از حدود کشتارگاه تا نزدیک جمرات، مسقفی را درست کرده‌اند، آیا عبور از این راه برای محرمی که هنوز منزل نکرده و از مشعر مستقیم به جمرات می‌رود جایز است یا نه؟

ج- مانع ندارد. (۱) ۱

[۵۱ س]- آیا گرفتن ناخن توسط مُحرِم از غیر مُحرم جایز است؟

ج- اشکال ندارد.

[۵۲ س]- آیا محرم می‌تواند ناخن محرم دیگر را به قصد تقصیر بگیرد یا نه؟

ج- اشکال ندارد. (۲) ۲

طواف

[۵۳ م]- اگر سعی را به‌جا آورده، پیش از آن‌که طواف را به‌جا آورد، احتیاط واجب (۳) ۳ آن است که سعی را هم به‌جا آورد و اگر نماز طواف را به‌جا آورده، باید آن را هم بعد از طواف اعاده کند.

۱- - به حواشی مسأله ۴۴ مراجعه شود.

۲- - آیهٔ آیه‌الله سیستانی: ولی ناخن گرفتن در تقصیر بنابر احتیاط واجب کافی نیست.

۳- - آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: باید سعی را اعاده نماید.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: باید سعی را اعاده نماید، مگر در صورتی که طواف را فراموش کند تا وقت آن بگذرد؛ مثل این‌که طواف عمره را تا وقوف در عرفات یا طواف حج را تا پایان ذی‌حجّه فراموش کند، که اعاده سعی لازم نیست گرچه بهتر است.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: بنابر اقوی سعی را نیز بعد از طواف اعاده کند.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: این احتیاط در مورد سعی مستحب است.

ص:۳۵

[۵۴ م]- اگر در اثنای طواف، حدث عارض شود، اگر پس از تمام شدن دور چهارم است، باید طواف را قطع کند و طهارت تحصیل کند و از همان‌جا که طواف را قطع کرده تمام کند. (۱) ۱

۱- - آیهٔ آیه‌الله اراکی: اگر بعد از تجاوز از نصف بوده طواف را قطع می کند.

آیهٔ آیه‌الله بهجت: آن که حدث بعد از تجاوز از نصف از روی سهو و غفلت باشد، که در این صورت طواف را قطع نموده و طهارت گرفته و طواف را از همان‌جا که قطع نموده ادامه می‌دهد و در صورتی که بعد از تجاوز از نصف و از روی عمد باشد حکم به ادامه طواف بعد از قطع آن مورد تأمل است.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی: اگر حدث قبل از بلوغ نصف ولو از روی عمد نباشد طواف باطل است و در غیر این صورت، احتیاط واجب این است که آن را اتمام کرده، سپس اعاده نماید، و می‌تواند یک طواف کامل به نیت اعم از تمام و اتمام به‌جا آورد.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: اگر پیش از تمام شدن نصف دور چهارم حدث اصغر عارض شود، واجب است که قطع کند طواف را و بعد از طهارت آن را اعاده کند و در صورتی که بعد از نصف دور چهارم و قبل از پایان این دور عارض شود طواف را قطع نموده و پس از تحصیل طهارت اگر موالات عرفیه به هم نخورده طواف را تکمیل کند و اگر موالات به هم خورده طواف را به قصد اعم از اتمام و تمام اعاده نماید و در هر صورت می‌تواند طواف قبلی را رها نموده و از نو طواف کند و حکم عروض حدث پس از پایان دور چهارم نیز همین است گر چه احتیاط در این صورت اگر موالات عرفیه به هم خورده باشد، اتمام طواف و اعاده آن است.

آیهٔ آیه‌الله خویی: اگر حدث بعد از تمامی دور چهارم و بدون اختیار باشد، در این صورت طواف را قطع نموده و طهارت گرفته و طواف را از همان‌جا که قطع نموده ادامه می‌دهد. و اگر حدث بعد از نصف و پیش از تمامی دور چهارم طواف، یا بعد از تمامی دور چهارم و اختیاری باشد، احوط در این دو صورت این است که طواف خود را پس از طهارت از جایی که قطع نموده تمام کرده سپس اعاده‌اش نماید. و بجای این احتیاط اگر این کار را بکند کافی است که پس از قطع طواف و طهارت، یک طواف کامل به‌قصد اعم از تمام کردن طواف پیش و یک طواف کامل جدید بجا آورد.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر بدون اختیار پس از تمام شدن شوط چهارم محدث شود، باید طوافش را قطع نماید و بعد از تحصیل طهارت از همان‌جا که قطع کرده ادامه دهد و به اتمام برساند. و اگر از روی اختیار باشد احتیاط واجب این است که طوافش را قطع نماید و بعد از تحصیل طهارت از همان‌جا که قطع کرده ادامه دهد و به اتمام برساند، و سپس طواف را اعاده نماید.

آیهٔ الهّهر فاضل: اگر در بین طوافِ واجب، حدث عارض شود می‌تواند طواف را رها کند و پس از تحصیل طهارت، آن را از سر بگیرد و اگر بخواهد احتیاط کند، مسأله چهار صورت دارد:

اوّل: حدث قبل از رسیدن به نصف طواف باشد، در این صورت طواف باطل می‌شود که باید بعد از تحصیل طهارت، آن را از سر بگیرد؛ خواه محدث شدن اختیاری باشد یا بدون اختیار.

دوّم: پس از رسیدن به نصف و قبل از تمام شدن دور چهارم باشد، که در این صورت پس از وضو طواف را تمام کند و نماز آن را بخواند و دوباره طواف دیگر کند و نماز آن را نیز بخواند، خواه حدث با اختیار باشد یا بدون اختیار.

سوم: بعد از تمام شدن دور چهارم اختیاراً خود را محدث کند، که در این صورت نیز مثل صورت دوّم عمل کند.

چهارم: پس از تمام شدن دور چهارم بی‌اختیار محدث شود، در این صورت پس از تحصیل طهارت، طواف را از آنجایی که محدث شده تمام کند، و صحیح است و در این مسأله فرقی بین حدث اصغر و اکبر نیست.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: اگر بعد از گذشتن از ۴ شوط محدث شود، پس از تحصیل طهارت از موضعی که محدث شده آن را ادامه دهد و طوافش صحیح است.

ص:۳۶

[۵۵ م]- احتیاط واجب (۱) ۱ آن است که از نجاساتی که در نماز عفو شده- مثل خون کمتر از درهم و جامه‌ای که با آن نتوان (۲) ۲ نماز خواند؛ مثل

۱- - آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: خونی که در نماز معفوّ است در طواف معفو نیست و در چیزهایی‌از قبیل جوراب و عرقچین و نیز دستمال و انگشتر طهارت شرط نیست.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: ظاهر آن است که ....

آیهٔ آیه‌الله مکارم: طواف، در حالی که بدن یا لباس خونِ کمتر از درهم داشته باشد، جایز نیست.

۲- - آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: طواف در جامه‌ای که با آن نتوان نماز خوانـد [یعنی ساتر نباشد؛ مانند مثال‌های مذکور در متن] اگر نجس باشد مانع ندارد. و همچنین بودن چیز نجس همراه انسان در طواف مانعی ندارد.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: همراه داشتن چیز متنجس در طواف مانع ندارد.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: نجس بودن این لباس‌های کوچک ضرری ندارد ولی خون کمتر از درهم معاف نیست.

ص:۳۷

عرقچین و جوراب، حتی انگشتر (۱) ۱ نجس- اجتناب کند.

[۵۶ م]- در خون قروح و جروح اگر تطهیر آن مشقت داشته باشد لازم نیست تطهیر کند. (۲) ۲

[۵۷ م]- در خون قروح و جروح، تا آن اندازه‌ای که می‌شود تطهیر کرد و لباس را عوض کرد، احتیاط واجب آن است که تطهیر کند یا جامه را عوض کند.

[۵۸ م]- احتیاط آن است که اگر می‌تواند تأخیر بیندازد طواف را تا بشود بی‌مشقت تطهیر کرد، تأخیر بیندازد به‌شرطی که وقت تنگ نشود.

[۵۹ م]- اگر طواف کند و بعد از آن‌که از طواف فارغ شد علم پیدا کند به نجاست در حال طواف، اظهر آن است که طوافش صحیح است.

[۶۰ م]- اگر شک داشته باشد که لباسش یا بدنش نجس است، می‌تواند با آن حال طواف کند وصحیح است؛ چه بداند که‌پیش از این پاک بوده یا نداند، لیکن اگر بداند که پیشتر نجس بوده ونداند که تطهیر شده است، نمی‌تواند با آن حال طواف کند بلکه باید تطهیر کند و طواف کند.

[۶۱ م]- اگر در بین طواف نجاستی به بدن یا لباس او عارض شود،

۱- - آیهٔ آیه‌الله فاضل: در انگشتر و مانند آن که ثوب صدق نمی‌کند برای صحت طواف طهارت آنها شرط نیست همچنین همراه داشتن چیز متنجس در صورت جهل به مسأله مانعی ندارد.

۲- - آیهٔ آیه‌الله تبریزی: اگر تطهیر آن برای او حرجی نباشد احتیاط واجب این است که آن را تطهیر نماید.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای، آیهٔ آیه‌الله خویی: متعرض این فرع نشده‌اند.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: و احتیاط آن است که هم خودش با آن حال طواف کند و هم نایب بگیرد تا برای او طواف نماید.

ص:۳۸

اظهر آن است که دست از طواف بردارد و جامه یا بدن را تطهیر کند و طواف را از همان‌جا تمام کند و طواف او صحیح است. (۱) ۱

[۶۲ م]- اگر فراموش کند نجاست را و طواف کند، احتیاط (۲) ۲ واجب

۱- - آیهٔ آیه‌الله اراکی: و احوط استیناف طواف است.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: هرگاه نجس بودن بدن یا لباس خود را نمی‌دانسته و در اثنای طواف دانست یا آن‌که پیش از فراغت از طواف، بدن یا لباسش نجس شد، اگر جامه پاکی داشته باشد همان جا جامه نجس را کنده و با جامه پاک طواف خود را تمام نماید و چنانچه جامه پاک همراه نداشته باشد؛ اگر این حادثه بعد از تمام شدن شوط چهارم بوده، طواف را قطع نموده و پس از ازاله نجاست از بدن یا لباس باقیمانده طواف را به‌جا آورد. و چنانچه علم به نجاست یا حدوثش پیش از تمام شدن شوط چهارم باشد، باز هم طواف را قطع و نجاست را ازاله نموده و بنابر احتیاط یک طواف کامل به‌قصد اعم از تمام یا اتمام به‌جا آورد.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: اگر بدون رها کردن طواف تطهیر ممکن نباشد باید دست از طواف بردارد و جامه یا بدن را تطهیر کند و فوراً برگردد و طواف را از همان‌جا تمام کند و طواف او صحیح است.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: اگر در بین طواف لباس یا بدنش نجس شود یا بفهمد که از پیش نجس بوده و بدون رها کردن طواف، شستن آن ممکن نباشد، طواف را رها نماید، و اگر چهار دور طواف کرده، بعد از تطهیر بدن یا لباس بقیه طواف را تمام کند و اگر به سه دور و نیم نرسیده طواف او باطل است و باید بعد از تطهیر از سر بگیرد و اگر از سه دور و نیم گذشته و چهار دور را تمام نکرده احتیاط آن است که بعد از تطهیر از همان‌جا که رها کرده طواف را تمام کند و نماز طواف را بخواند و دوباره طواف و نماز آن را به‌جا آورد.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: خواه قبل از تکمیل شوط چهارم باشد یا بعد از آن.

۲- - آیهٔ آیه‌الله اراکی: و احوط آن است که پس از تطهیر بدن یا لباس از همان‌جا اتمام کند ونماز بخواند و احتیاطاً اعاده کند طواف و نماز را.

آیهٔ آیه‌الله بهجت: صحّت طواف خالی از وجه نیست و در صورت تذکر در اثناء، تطهیر می‌کند و سپس اتمام می‌نماید.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: بنابر اظهر طوافش صحیح است.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: طوافش صحیح است.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: اقوی اعاده طواف است.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: در فرض فراموشی اعاده ندارد.

ص:۳۹

اعاده است، و همین‌طور است اگر در بین طواف یادش بیاید. (۱) ۱

[۶۳ م]- لازم نیست در تمامِ حالاتِ طواف، خانه را حقیقتاً به‌شانه چپ قرار دهد، بلکه اگر در موقع دور زدن به حِجر اسماعیل علیه السلام خانه از طرف چپ قدری خارج شود مانع ندارد، حتّی اگر خانه متمایل به پشت شود، لیکن دور زدن به‌نحو متعارف باشد اشکال ندارد. (۲) ۲

[۶۴ م]- اگر در موقع رسیدن به گوشه‌های خانه، شانه از محاذات کعبه خارج شود هیچ اشکالی ندارد، اگر به‌طور متعارف دور زند، حتی اگر خانه متمایل به پشت شود. (۳) ۳

[۶۵ م]- اگر در بعضی از دورها، حجر اسماعیل را داخل در دور زدن

۱- - آیهٔ آیه‌الله فاضل: اگر نجس بودن بدن یا لباس را فراموش کند و در بین طواف یا پس از آن یادش آمد طواف صحیح است ولی مستحب است آن را اعاده کند. بلی اگر بعد از نماز طواف یادش آمد فقط نماز را اعاده کند.

۲- - آیات عظام اراکی، خویی، تبریزی: خانه خدا در جمیع احوالِ طواف، باید در طرف چپ قرار گیرد. پس اگر مقداری این چنین نبود، آن مقدار، از طواف شمرده نمی‌شود.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی در ادامه می‌فرمایند: و میزان در قرار دادن کعبه در طرف چپ، صدق عرفی است و بهتر این است که دقت شود به‌خصوص در دو دهانه حجر اسماعیل و در نبش‌های خانه خدا که در این جاها باید مواظب بود که به چپ یا راست منحرف نگردد.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: خانه باید در همه حالات طواف در طرف چپ باشد، پس اگر رو به آن کند برای بوسیدن و مانند آن یا فشار جمعیت او را ناچار به پشت کردن یا رو کردن به آن کند، آن مقدار از طواف شمرده نمی‌شود ولی معیار صدق عرفی است و لازم نیست در دو دهانه حجر اسماعیل و در نبش‌های خانه، بدن را منحرف سازد.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: بهتر است به‌جای این‌گونه کارهای غیر متعارف، مانند همه مسلمین طواف کند و حضور قلب داشته باشد و با خداوند راز و نیاز کند.

۳- - نظریه آیات عظام در این مسأله، در مسأله قبل گذشت.

ص:۴۰

نکرد، احتیاط (۱) ۱ واجب آن است که آن دور را از سر بگیرد و اعاده کند طواف را، اگرچه ظاهر آن است که اعاده طواف لازم نیست.

[۶۶ م]- دست به دیوار خانه کعبه گذاشتن، در آن‌جایی که شاذروان است جایز است (۲) ۲ و به طواف ضرر نمی‌رساند گرچه احتیاط مستحب (۳) ۳ در ترک آن است.

[۶۷ م]- در حال طواف، دست گذاشتن روی دیوار حجر اسماعیل علیه السلام جایز است (۴) ۴ و به‌طواف ضرر نمی‌رساند، گرچه احتیاط

۱- – آیات عظام اراکی، صافی، گلپایگانی: باید آن دور را اعاده نماید و احوط اعاده‌کل طواف است بعد از اتمام آن.

آیهٔ آیه‌الله بهجت: باید آن دور اعاده شود در صورتی که در ابتدای طواف، نیّت طواف بر بیت محض نکرده باشد والّا اعاده اصل طواف موافق احتیاط است؛ اگرچه عملًا در یک شوط اختصار نماید.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: باید آن دور اعاده شود.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: واجب است که آن دور را از سر بگیرد و اگر بدون اعاده این دور به طواف ادامه داد طواف او باطل است و واجب است آن را از سر بگیرد.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: اظهر این است که آن شوط را اعاده نماید.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: فقط آن دور باطل می‌شود و چون برگشتن غالباً مشکل است می‌تواند همراه جمعیّت برود و نزد حجر الأسود نیّت کند و ادامه بدهد.

آیهٔ آیه‌الله نوری: آن مقدار از شوط را که حجر اسماعیل را داخل در دور زدن نکرده است اعاده کند، چنان که اگر کسی از روی دیوار حجر اسماعیل رفته باشد باید شوط را اعاده نماید.

۲- – آیهٔ آیه‌الله بهجت: احوط آن است که در اثنای طواف دست خودرا دراز نکند از طرف‌شاذروان به دیوار خانه به‌جهت استلام ارکان یاغیر آن وهمچنین دست بر روی دیوار حجر نگذارد.

۳- – آیات عظام اراکی، صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری: بنابر احتیاط واجب جایز نیست و باید همان قسمت را اعاده کند.

۴- – آیهٔ آیه‌الله اراکی، آیهٔ آیه‌الله فاضل: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست و باید همان قسمت‌را اعاده کند.

آیهٔ آیه‌الله بهجت: به ذیل مسأله قبل مراجعه شود.

آیهٔ آیه‌الله نوری: جایز نیست و باید همان قسمت را اعاده نماید.

ص:۴۱

مستحب (۱) ۱ در ترك است.

[۶۸ م]- اگر سهواً زياد كند بر هفت دور، پس اگر كمتر از يك دور است قطع كند آن را و طوافش صحيح است و اگر يك دور يا زيادتر است، احوط (۲) ۲ آن است كه هفت دور ديگر را تمام كند به‌قصد قربت، بدون تعيين مستحب يا واجب (۳) ۳ و دو ركعت نماز قبل از سعى و دو ركعت بعد از سعى بخواند و دو ركعت اول را براى فريضه قرار دهد بدون آن‌كه تعيين كند براى طواف اول يا طواف دوم است. (۴) ۴

[۶۹ م]- جايزاست قطع طواف نافله رابـدون عذر واقوى كراهت قطع طواف واجب است (۵) ۵ بدون عذر و به‌مجرد خواهش نفس، و احوط (۶) ۶ قطع

۱- - نظريه آيات عظام، غير از آيات عظام تبريزى، خامنه اى، خويى، سيستانى، مكارم كه موافق متن هستند در اين مسأله، مثل مسأله قبل است.

۲- - آيهٔ آيه‌الله صافى، آيهٔ الله گلپايگانى: اين احتياط مستحب است.

۳- - از اينجا تا آخر مسأله در مناسك آيهٔ الله خويى مذكور نيست.

۴- - آيـهٔ آيه‌الله بهجت: احتيـاط در اين است كه دو ركعت فريضه قبـل از سعى بجـاى آورد و دو ركعت نافله را مى توانـد بعـد از سعى به جاى آورد.

آيـهٔ الله سيسـتانى: اگر از روى اشـتباه چيزى بر شوط هاى طواف خود بيافزايـد، پس اگر بعـد از رسـيدن به ركن عراقى يادش آمـد، مقـدار افزوده را تا يك طواف كامل به اتمام برسانـد و احتياط واجب اين است كه طواف دوم را در اين هنگام به قصـد قربت بدون اين كه واجب يا مستحب بودن آن را قصد كند به اتمام برساند، و پس از آن چهار ركعت نماز بخواند و احتياط مستحب اين است كه بين آن هـا فاصـله اى بينـدازد؛ به اين معنا كه دو ركعت قبل از سعى جهت طواف واجب به جا آورد و دو ركعت پس از سـعى جهت طواف مستحبى به جا آورد. و همچنين است بنابراحتياط واجب اگر پيش از رسيدن به ركن عراقى يادش بيايد.

آيهٔ الله فاضل: و احتياط مستحب آن است كه دو ركعت نماز بعد از سعى براى غير فريضه انجام دهد.

۵- - آيهٔ آيه‌الله بهجت: احوط عدم قطع طواف واجب است؛ يعنى ترك بقيه آن، به نحوى كه موالات عرفيه فوت شود بدون عذر و به مجرد خواهش نفس.

آيهٔ الله خويى: قطع طواف و سعى جايز نيست.

آيـهٔ الله سيسـتانى: قطع طواف واجب براى كـارى ضـرورى بلكه بنابر اظهر قطع آن مطلقا گرچه براى كارى يا ضـرورتى نباشـد جايز است.

آيهٔ الله صافى، آيهٔ الله گلپايگانى: طواف واجب را نبايد بدون عذر قطع كند.

آيهٔ الله مكارم: بنابر احتياط واجب قطع كند.

۶- - آيـهٔ آيه‌الله خامنه‌اى: قطع طواف مانع ندارد اگرچه احتياط مسـتحب قطع نكردن طواف واجب است به نحوى كه موالات عرفيه به‌هم بخورد.

آيـهٔ آيه‌الله فاضـل: احتيـاط مستحب آن است كه قطع نكنـد، ولى چنانچه به هر جهت قطع كرد و از نو يك طواف كامل انجام داد، مجزى و صحيح است، هر چند موالات به‌هم نخورده، و فرقى نيست كه دور دوم را مثلًا رها كند يا غير آن را.

ص:۴۲

نکردن آن است؛ به این معنی که قطع نکند به‌طوری که ترک بقیه را کند تا موالات عرفیه به‌هم بخورد.

[۷۰ م]- گمان در عدد دورها اعتبار ندارد (۱) ۱ و حکم شک را دارد.

[۷۱ م]- اگر مشغول سعی بین صفا و مروه شد و یادش آمد که طواف به‌جا نیاورده، باید رها کند و طواف کند و پس از آن سعی را اعاده کند. (۲) ۲

[۷۲ م]- اگر در حال سعی یادش آمد که طواف را ناقص به‌جا آورده، باید برگردد و طواف را از همان‌جا که ناقص کرده تکمیل کند و برگردد تتمه سعی را به‌جا آورد و طواف و سعیش صحیح است. (۳) ۳ لیکن احتیاط (۴) ۴

۱- – آیهٔ آیه‌الله بهجت: حکم آن مانند حکم ظنّ در نماز است.

۲- – آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: اگر قبل از شوط چهارم سعی یادش بیاید که طواف به‌جا نیاورده، سعی را رها کند و طواف را به‌جا آورد و سپس سعی را انجام دهد و اگر بعد از اتمام شوط چهارم بوده، آن را قطع کند و بعد از انجام طواف، سعی را اتمام و به احتیاط واجب آن را اعاده نماید.

۳- – آیهٔ آیه‌الله بهجت: احتیاط در اتمام و سپس اعاده سعی است.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر قبل از فوت موالات متذکر شود یا بعد از آن باشد ولی سه شوط یا کمتر باقی مانده باشد اتمام طواف کافی است ولی اگر بیش از آن باشد به احتیاط واجب طواف را پس از اتمام اعاده کند و نسبت به سعی اتمام کافی است گرچه احتیاط مستحب اعاده آن است پس از اتمام.

۴- – آیات عظام اراکی، فاضل، مکارم: این احتیاط ترک نشود.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی: این احتیاط در اتمام و اعاده طواف ترک نشود و همچنین است نسبت به سعی. ولی اگر سعی فراموش شده یک شوط باشد، اعاده لازم نیست و اتمام کافی است.

ص:۴۳

آن است که اگر کمتر از چهار دور بجا آورده طواف را تمام کند و اعاده نماید و همچنین اگر سعی را کمتر از چهار بار انجام داده تمام کند و اعاده کند. (۱) ۱

[۷۳ م]- در صورت امکان (۲) ۲ ولو در وقت خلوت باید طواف در حد بین مقام ابراهیم و خانه که مسافت بیست و شش ذراع و نیم است باشد (۳) ۳ و دورتر از آن حد، کفایت نمی‌کند و در صورت عدم امکان ولو در وقت خلوت، طواف در خارج حد مزبور مانع ندارد با مراعات الأقرب‌فالأقرب. (۴) (۵) (۶) ۴

۱- - آیات عظام نظریه‌شان را در مسأله قطع طواف سهواً در ذیل مسأله ۶۰۸ و ۶۰۹ مناسک محشیه مفصلًا ذکر فرموده‌اند؛ مراجعه شود.

۲- - آیهٔ آیه‌الله فاضل: ولی چنانچه ضرورت عرفی اقتضا کند انجام طواف در خارج حد بارعایت الاقرب فالاقرب مانعی ندارد و صحیح است و صبر کردن و تأخیر انداختن لازم نیست.

آیهٔ آیه‌الله نوری: به حاشیه شرط پنجم طواف مراجعه شود.

۳- - آیهٔ آیه‌الله مکارم: سابقاً گفتیم رعایت این مقدار لازم نیست.

۴- - آیهٔ آیه‌الله فاضل: ولی چنانچه ضرورت عرفی اقتضا کند، طواف در خارج از محدوده، با رعایت الأقرب فالأقرب صحیح است.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: رعایت این شرط لازم نیست ولی بهتر است.

آیهٔ آیه‌الله نوری: اقوی این است که در طواف، همین قدر که

۵- طواف دور خانه خدا صدق کند کافی است و مراعات این‌که طواف بین خانه خدا و مقام ابراهیم علیه السلام است لازم نیست و مستحب است. آیهٔ آیهٔ آیه‌الله بهجت: از خانه تا سنگِ مخصوص است نه بنا، و موضع معروف به

۶- شاذروان داخل بیت است از جمیع جوانب علی‌الأحوط.

آیهٔ آیه‌الله بهجت: لیکن ظاهر این است که طواف در دورتر از این مسافت- بیست و شش ذراع و نیم- نیز کافی باشد برای کسانی که در این مسافت نتوانند طواف کنند یا طواف در آن بر آنها مشقت داشته باشد و مراعات احتیاط با قدرت و تمکن متعیّن است و با تحری اوقات خلوت نسبی و عدم تمکن از طواف در حد لازم، اقرب جواز طواف از اقرب به حد است با رعایت اختلاف اطراف در مانع.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی: در صورت امکان بنابر احتیاط طواف باید در محدوده فاصله بین کعبه و مقام ابراهیم علیه السلام باشد ولی در موارد ازدحام طواف در خارج این محدوده هم کافی است.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: اقوی عدم وجوب است، و برای مطاف حدی وجود ندارد و تا هر جای مسجدالحرام که طواف در آن طواف کعبه صدق کند، طواف مجزی است، بلی مستحب است که اگر اضطرار و ازدحام نباشد فیمابین کعبه و مقام ابراهیم انجام دهد. و از این مسأله حکم مسائل بعد نیز روشن می‌شود.

آیهٔ آیه‌الله خویی: و لیکن ظاهر این است که طواف در دورتر از این مسافت بیست و شش ذراع و نیم نیز کافی باشد؛ خصوصاً برای کسانی که در این مسافت نتوانند طواف کنند یا طواف در آن بر آنها مشقت داشته باشد و مراعات احتیاط با قدرت و تمکن بهتر است و از این مسأله حکم چهار مسأله بعد هم معلوم می‌شود.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: ولی بعید نیست که در بیش از مقدار ذکر شده هم- هرچند که کراهت دارد- طواف جایز باشد؛ خصوصاً برای

کسی که در فاصله ذکر شده توانایی طواف را ندارد یا موجب حرج و مشقت زیاد برای او می‌شود و در صورت توانایی رعایت احتیاط اولی است و از این‌جا حکم مسائل بعد نیز روشن می‌شود.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: تا جایی که جمعیّت طواف کننده متّصل به یکدیگر مشغول طوافند، طواف در آن حدّ صحیح و مجزی است ومع ذلک اولی رعایت حدّ است با امکان، [و از اینجا حکم چهار مسأله بعد روشن می‌شود].

آیهٔ آیه‌الله مکارم: رعایت این امر خوب است ولی لازم نیست. و در همین جا حکم چهار مسأله بعد روشن می‌شود.

ص:۴۴

[۷۴ س]- آیا بعض شوطهای طواف و سعی، برای کسانی که قادر نباشند خودشان انجام دهند، قابل نیابت است یا نه؟

ج- بلی، قابل است. (۱) ۱

۱- - آیهٔ آیه‌الله اراکی: بایـد آنهـا را به دوش بگیرنـد طوری که پاهایشـان به زمین کشـیده شود و در صورت عـدم امکـان، آنها را بدوش بگیرند و اگر این هم ممکن نیست، قابل نیابت است.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: اگر کسـی از اتیان طواف یا سـعی یا رمیِ کامل عاجز باشـد ولی به انجام مقداری از آن قادر باشد بایستی برای تمام عمل نایب بگیرد.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر از ابتـدا بدانـد که نمی‌توانـد طواف را تمام کند باید برای همه آن نایب بگیرد و همچنین اگر قبل از اتمام شوط چهـارم عـاجز شود، ولی اگر بعـد از آن باشـد می‌توانـد برای باقیمانـده نایب بگیرد، ولی در سـعی اگر از یک شوط هم عاجز باشد باید برای همه آن نایب بگیرد.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: بعیـد نیست طواف حکم نماز را داشـته باشد و تبعیض در اشواط آن در نیابت محتاج دلیل است، پس باید در همه طواف، نیابت کند. (آراء المراجع، ص ۲۴۹).

آیهٔ آیه‌الله فاضل: اگر از ابتـدا از انجام طواف مأیوس باشـد و امکان طواف دادن او نباشد، باید برای همه آن نایب بگیرد و اگر بعد از دور چهـارم از انجـام بقیّه آن عـاجز شـده است می‌توانـد برای بقیّه نـایب بگیرد و در این فرض خـودش نمـاز طواف را بخوانـد و احتیاطاً نایب نیز نماز بخواند و اگر کمتر از چهار دور بجاآورده نیابت در بقیّه صحیح نیست.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: در صورتی که بشود در باقیمانده، آنها را طواف داد باید چنین کنند، و در غیر این صورت برای تمام طواف نایب بگیرند.

ص:۴۵

[۷۵ س]- اگر کسی بعد از تقصیر در عمره تمتع متوجه شود که وضوی او باطل بوده یا وضو نداشته و با این حال طواف کرده و نماز طواف خوانده است، وظیفه او چیست؟

ج- طواف و نماز را اعاده کند و عمره او صحیح است. (۱) ۱

۱- - آیات عظام اراکی، بهجت، تبریزی: و بنابر احتیاط، بعد از آن سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و تا تقصیر نکرده احکام مُحرم را مراعات کند.

و آیهٔ آیه‌الله بهجت اضافه می‌فرماید: و در صورتی که بطلان از جهت جهل به حکم نبوده، تقصیر قبلی کفّاره ندارد.

آیهٔ آیه‌الله خویی: باید لباس دوخته را بیرون بیاورد و سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و در فرض گذشت زمان تدارک، حجش باطل است.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر قبل از گذشتن وقت یادش آمد باید آن را جبران کند و بعد از آن سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و تا اعمال را انجام نداده است از محرّمات احرام اجتناب نماید و اگر بعد از گذشتن وقت تدارک متوجّه شود، در صورت سهو و نسیان، اعاده طواف کافی است و در صورت جهل حجّش باطل است و به احتیاط واجب باید یک شتر قربانی بدهد.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: در مفروض سؤال (که بعد از تقصیر و قبل از شروع اعمال حج فهمیده) باید پس از وضو، طواف و نماز و سعی و تقصیر را اعاده کند.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده کند.

ص:۴۶

[۷۶ س]- کسـی که وظیفه او وضوی جبیره‌ای و تیمم است، اما از روی جهل، بـدون تیمم، اعمال عمره را انجام داده است، وظیفه او چیست؟

ج- طواف و نماز آن، باید اعاده شود. (۱) ۱

[۷۷ س]- کسـی که اشتباهاً طواف را از رکن یمانی شروع و به همان‌جا ختم کرده و نماز طواف را خوانده و پس از آن متوجه شده حکمش چیست؟ و چنـانچه در اثنـای طـواف متوجه شـد و طـوافش را به حجر الأـسود ختم کرد، مقـدارِ زیـادی، مُضـر به طـوافش می‌باشد یا خیر؟

ج- طواف و نماز را باید اعاده کند و فرقی بین دو صورت نیست. (۲) ۲

[۷۸ س]- اگر زن در عمره تمتع بعـد از سه شوط و نیم و قبل از چهار شوط، حایض شـد و تا قبل از رفتن به عرفات، پاک نمی‌شود، وظیفه او چیست؟

ج- مورد (۳) ۳ عدول به افراد است. (۴) ۴

ابرقویی، محمد حسین فلاح‌زاده، منتخب مناسک حج (مسائل مبتلی به زائران)، در یک جلد، نشر مشعر، قم - ایران، ۱۴۲۶ ه ق

۱- - به سؤال قبل مراجعه شود.

آیات عظام تبریزی، خویی، فاضل: سعی و تقصیر را هم باید اعاده کند.

آیهٔ آیه‌الله سیسـتانی: اگر وقت تدارک باقی است باید طواف و سعی و تقصیر را اعاده کند و اگر وقت تدارک گذشته است حجّش محکوم به بطلان است مگر اینکه در کفایت وضو، به غیر رجوع کند، با رعایت الأعلم فالأعلم، اگر از موارد رجوع باشد.

۲- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: اگر کمبود طواف؛ یعنی از رکن یمانی تا حجر الأسود را جبران کند، طوافش صحیح است.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای، آیهٔ آیه‌الله مکارم: اعاده در صورت دوّم مبنی بر احتیاط است.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: در فرض اول باطل و در فرض دوم صحیح است.

۳- - آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: اگر قبل از سه شوط و نیم حایض شد مورد عدول به افراد است.

۴- - آیهٔ آیه‌الله اراکی: اگر قبل از سه شوط و نیم حایض شد مورد عدول به افراد است.

آیهٔ آیه‌الله بهجت: مخیر است بین اینکه اول حج افراد را بجا آورده و بعد از فراغت، عمره مفرده بجا آورد و بین این که اعمال عمره تمتع را بدون طواف و نمازش بجا آورد بدین معنی که سـعی و تقصـیر نموده و برای حج احرام بسـته و به حج رفته و پس از فراغت از حج و بازگشت به مکه، قضای طواف عمره را پیش از طواف حج بجا آورد.

آیـهٔ آیه‌الله تبریزی: طواف را رها نموده، سـعی و تقصـیر می‌کنـد و برای حـج محرم می‌شود و بعد از برگشـتن از منیه، قبل از طواف حج، یک طواف کامل به قصد اعمّ از تمام یا اتمام بجا می‌آورد و نماز آن را می‌خواند.

آیهٔ آیه‌الله خویی: مخیر است بین عدول به حج افراد و بقا بر حج تمتع، به این نحو که سـعی و تقصیر می‌کند و بعد از رجوع از منیه، قبل از طواف حج، یک طواف به نیت اعم از اتمام و تمام بجا می‌آورد.

آیهٔ آیه‌الله سیسـتانی: احتیاط مسـتحب این است که به حج افراد عدول نماید، گرچه می‌تواند در عمره تمتّع خود باقی بماند و اعمال آن را بجز طواف و نماز آن انجام دهد و پس از فراغت اعمال منیه قبل از طواف حج، طواف عمره و نماز آن را بجا آورد.

آیـهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: طواف را رها نموده، سـعی و تقصـیر را احتیاطاً انجام دهد و تروک احرام را ترک نماید، و رجاءاً محرم به احرام حـج تمتع شود و اعمال آن را به قصـد مافی الـذمّه از تمتع و افراد انجام دهـد و پس از پاک شدن، ابتدا طواف ناقص عمره را تکمیل نموده، نماز بخواند و بعد بقیه طواف‌ها را بجا آورد و احتیاطاً عمره مفرده نیز انجام دهد.

آیـهٔ آیه‌الله فاضل: اگر قبل از سه شوط و نیم حایض شده، مورد عدول به افراد است و اگر بعد از آن و قبل از تمام شدن دور چهارم حایض شده، طواف را رها کند و سـعی و تقصـیر را احتیاطاً و رجاءاً انجام دهد و احتیاطاً محرّمات احرام را رعایت کند و وقت رفتن به عرفات احتیاطاً و رجاءاً محرم به احرام حجّ تمتّع شود و اعمال آن را به قصد مافی‌الذمّه- اعمّ از تمتّع و افراد- انجام دهد. و پس از پاک شـدن، بنابراحتیاط ابتـدا طواف و نماز عمره را تکمیل کنـد و احتیاطاً سـعی و تقصـیر را نیز اعاده کنـد و بقیّه اعمال حج را بجا آورد و اگر حجّ تمتّع بوده احتیاطاً عمره مفرده را انجام دهد.

آیهٔ آیه‌الله نوری: و بعد از انجام حجّ، عمره حجّ افراد را بجا بیاورد.

ص:۴۷

[۷۹ س]- اگر زنی بعد از شوط چهارم (۱) ۱ در طواف عمره تمتع حایض شد و تا وقت وقوف به عرفه پاک نشد وظیفه‌اش چیست؟

[۸۰ س]- آیا مستحاضه کثیره، باید برای طواف یک غسل و برای

۱- - آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: بعد از سه شوط و نیم.

ص:۴۸

نمازِ طواف غسلی دیگر بکند یا یک غسل برای هر دو کافی است؟

ج- برای هریک، غسل لازم است مگر آنکه از وقت غسل برای طواف تا آخر نماز، خون قطع باشد. (۱) ۱

[۸۱ س]- زنی در حال طواف، مستحاضه قلیله می‌شود، وظیفه او چیست؟

ج- اگر بعد از تمام شدن دور چهارم بوده پس از تجدید وضو و تطهیر بدن و لباس، طواف را تمام کند و اگر قبلًا بوده، به احتیاط واجب پس از

۱- - آیهٔ آیه‌الله تبریزی: بنابر احتیاط برای طواف و نماز آن یک غسل کند و برای هریک از آن‌دو، یک وضو بگیرد.

آیهٔ آیه‌الله خویی: و اما کثیره غسل کند برای هر کدام و محتاج به وضو نیست، مگر این که محدث به حدث اصغر باشد، که در این صورت احوط ضم وضو است به غسل.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر خون مستمر باشد که بیرون آمدن خون از پنبه منقطع نشود یک غسل کافی است، اگرچه احتیاط مستحب برای هر کدام یک غسل است و اگر چنین نباشد و به نحوی باشد که بتواند پس از طواف با غسلی دیگر نماز را انجام دهد در حالی که خون بیرون نزده باشد در این صورت اگر پس از غسل و انجام طواف، خون بیرون نیامده بود می‌تواند با همان غسل نماز را بخواند و اگر بیرون آمده بود به احتیاط واجب برای نماز دوباره غسل کند.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: اگر بعد از غسل برای نماز یومیه خون نبیند تجدید غسل لازم نیست و اگر خون ببیند برای هرکدام از طواف و نماز طواف یک غسل احتیاطاً بجا آورد و اگر فاصله بین غسل و طواف زیاد می‌شود، مثل اینکه در نزدیک مسجد الحرام نتواند غسل کند، احتیاطاً در موقع ورود به مسجد الحرام تیمم بدل از غسل هم بنماید.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: احتیاط واجب آن است که مستحاضه کثیره علاوه بر اغسال یومیه، یک غسل برای طواف و نماز آن انجام دهد و برای طواف یک وضو و برای نماز طواف هم یک وضو بگیرد. و متوسطه بنابر احتیاط واجب یک غسل برای طواف و نماز طواف و برای هر کدام یک وضو بگیرد.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: مستحاضه کثیره هنگامی که غسل‌های نماز خود را به موقع بجا آورد، غسل دیگری برای طواف بر او واجب نیست، تنها وضو بگیرد بنابر احتیاط.

ص:۴۹

تجدید وضو و تطهیر، آن را اتمام و سپس اعاده نماید. (۱) ۱

[۸۲ س]- آیا حجاب زن در طواف مثل حجاب او در نماز است یا فرق می کند؟

ج- فرق می کند (۲) ۲ و فقط وجه و کفین در طواف مستثنی است علی الأحوط.

[۸۳ س]- محرم وارد مکه شـد، آیـا می‌توانـد قبـل از اعمال عمره تمتع یا قبل از اعمال عمره مفرده و همچنین پس از محرم شـدن به احرام حج تمتع و قبل از رفتن به عرفات، طواف مستحبی بجا آورد یا خیر؟ و اگر بجا آورد، به عمره و حج او ضرر می‌زند یا نه؟

ج- احوط ترک طواف (۳) ۳ مستحبی است در فرض سؤال، ولی به عمره

۱- - به مسأله ۵۴ مراجعه شود.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: وظیفه او فقط اعاده است بعد از طهارت و احتیاط لازم نیست.

۲- - آیـهٔ آیه‌الله خویی: فرق نمی کنـد و پوشانـدن صورت برای زن از نامحرم، بنابر احتیاطواجب است ولکن باید به نحوی باشد که ساتر به صورت زن مسّ نشود.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: فی الجمله فرق می کند، گرچه احتیاط این است که همان مقدار که در نماز پوشاندن واجب است در طواف نیز واجب است ولی اگر قسـمتی از موها یا بازو و ساق پا پیدا باشد طواف صـحیح است همچنین به احتیاط واجب نباید صورت خود را با نقاب و مانند آن بپوشاند حتی اگر مُحل باشد.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: در حال طواف برای زن حفظ از نامحرم وجوب نفسی دارد.

آیـهٔ آیه‌الله مکـارم: در حـال نمـاز، پشت پا و کف آن نیز مسـتثنیه است ولی در طواف احتیاط پوشانـدن آن است. همچنین در نماز، نقاب ضرری ندارد ولی در طواف جایز نیست.

آیهٔ آیه‌الله نوری: فرق می کند؛ چون در نماز می‌تواند صورت خود را بپوشاند ولی در طواف واجب است صورت خود را نپوشاند.

۳- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: اشکالی ندارد.

آیـهٔ آیه‌الله تـبریزی، آیـهٔ آیه‌الله خویی: احوط این است شخصـی که احرام حـج تمتع بسـته، پس از احرام و پیش از رفتن به عرفـات، طواف مستحبی ننماید و چنانچه طواف نمود، بنابر احتیاط بعد از طواف تلبیه را تجدید کند.

آیـهٔ آیه‌الله سیسـتانی: طواف مسـتحبی قبل از طواف عمره و حج اشـکال ندارد ولی پس از احرام و قبل از رفتن به عرفات، به احتیاط واجب نباید طواف مستحبی کند و اگر کرد به احتیاط مستحب تلبیه بگوید.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: اقوی جواز و احوط ترک آن است.

[در عمره تمتع و عمره مفرده، نظریه آیـات عظـام نـامبرده در مناسـک، مطابق متن است ولیکن در آراء المراجع، ص ۳۲۳ در جواب اسـتفتاء آیـهٔ آیه‌الله خویی چنین فرمودهانـد: طواف مسـتحبی در اثنـای عمره تمتع و عمره مفرده جایز است. و در ادامه از آقای لطفی چنین نقل شده: به نظر آیهٔ آیه‌الله العظمی خویی، احوط ترک طواف مستحبی است در اثنای عمره تمتع و عمره مفرده قبل از تقصیر، ولی در عمره مفرده بعد از تقصیر و قبل از طواف نساء مانعی ندارد.]

ص:۵۰

و حج ضرر نمی‌زند.

[۸۴ س]- اگر حاجی از منیه برگشته و هنوز طواف واجب را بجا نیاورده است، آیا می‌تواند طواف مستحبی بجا آورد یا نه؟

ج- احوط آن است که تا اعمال واجب را انجام نداده، طواف مستحبی نکند. (۱) ۱

نماز طواف

[۸۵ م]- شـک در رکعـات نماز طواف موجب بطلان نماز است (۲) ۲ و بایـد اعاده کند و بعید نیست اعتبار ظنّ در (۳) ۳ رکعات و در ظن در افعال (۴) ۴ احتیاط

۱- - مراجعه شود به سؤال ۸۳

۲- - آیـهٔ آیه‌الله بهجت: بعـد از اسـتقرار آن به تروّی علی الأـحوط، و اظهر اعتبـار ظنّ در رکعات‌است مثل ظنّ در افعال؛ چه ظنّ به وجود باشد یا عدم به مصـحّح باشد یا مبطل به رکن باشد یا غیر آن، در محل شک و یا نسیان باشد یا خارج از محل. پس لوازم آن از تـدارک یـا بطلاـن یا عـدم تـدارک را مترتّب می‌کنـد، اگر چه احتیاط در اعاده است فی الجمله، در صورت تعلّق ظنّ به فعل که تدارک نمی‌کند مگر در موردی که انجام دادن آن مبطل نباشد یقیناً.

۳- - آیهٔ آیه‌الله مکارم: احتیاط واجب اعاده بعد از اتمام است.

۴- - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: ظن در افعال حکم شک را دارد.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی، آیهٔ آیه‌الله فاضل: ظن در افعال معتبر است.

ص:۵۱

کند. و در احکام، این نماز با نماز یومیه مساوی است.

[۸۶ م]- اگر نماز طواف را فراموش کند و در بین سعی میان صفا و مروه یادش بیاید، از همان‌جا سعی را رها کند و برگردد، دو رکعت نماز را بخواند، بعد از آن، سعی را از همان‌جا (۱) ۱ تمام کند.

[۸۷ س]- آیا محمول نجسی (۲) ۲ که در طواف معفو نیست، در نماز طواف مثل نمازهای یومیه معفو است یا نه؟

ج- در نماز طواف حکم نمازهای یومیه را دارد. (۳) ۳

[۸۸ س]- بین طواف و نماز آن، اگر نماز مستحبی یا عبادت مستحبی دیگر بجا آورد، اشکال دارد یا نه؟

ج- احتیاط در ترک آن و مبادرت به نماز طواف است. (۴) ۴

[۸۹ س]- زنی مُحرم به احرام عمره تمتع شده و پس از ورود به مکه و انجام طواف، قبل از اینکه نماز طواف بخواند حایض گردیده، چه وظیفه‌ای دارد؟

۱- - آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: در صورت تجاوز از نصف، بقیه سعی را و در کمتر از نصف، همه آن را مجدداً بجا آورد.

۲- - آیهٔ آیه‌الله فاضل: و متنجّسی.

۳- - آیهٔ آیه‌الله اراکی، آیهٔ آیه‌الله فاضل: هرگاه متنجّسی باشد که نمی‌تواند با آن ستر عورت کند معفو است. و اگر می‌تواند با آن ستر عورت کند و یا اعیان نجسه باشد محل اشکال است. (آیهٔ آیه‌الله فاضل: و به احتیاط واجب اجتناب کند.)

آیهٔ آیه‌الله خویی، آیهٔ آیه‌الله سیستانی: محمول متنجّس در طواف نیز اشکال ندارد.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: لباس‌هایی که به تنهایی ستر عورت نمی‌کند، در طواف و نماز آن اشکالی ندارد و نیز محمول نجس و متنجّس.

۴- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: اشکال ندارد اگر مخلّ به فوریّت عرفیّه نباشد.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: واجب است میان طواف و نماز طواف فاصله نیفتد و صدق فاصله امر عرفی است و بعید نیست به اندازه خواندن نماز یومیه یا نافله مختصر اشکالی نداشته باشد.

ص:۵۲

ج- اگر وقت وسعت دارد صبر کند تا پاک شود و نماز را بخواند و بقیه اعمال را انجام دهد و چنانچه وقت تنگ باشد سعی و تقصیر عمره تمتع را انجام دهد و مُحرم شود به حج تمتع و بعد از طواف حج یا قبل از آن، (۱) ۱ نماز را بخواند و سپس بقیه اعمال را انجام دهد. (۲) ۲

سعی

[۹۰ م]- جایز است تأخیر سعی از طواف و نماز آن، برای رفع خستگی یا تخفیف گرمی هوا و جایز است بدون عذر تأخیر بیندازد تا شب، گرچه احتیاط در تأخیر نینداختن است.

[۹۱ م]- جایز نیست تأخیر انداختن تا فردا بدون عذر؛ از قبیل مرض. (۳) ۳

[۹۲ م]- اگر از روی فراموشی زیاد کند بر سعی؛ چه کمتر از یک مرتبه یا بیشتر، سعی او صحیح است و بهتر آن است که زاید را رها کند، گرچه بعید نیست که بتواند آن را به هفت مرتبه برساند. (۴) ۴

۱- - آیهٔ آیه‌الله بهجت، آیهٔ آیه‌الله مکارم: احتیاط آن است که نماز طواف گذشته را قبل ازطواف حج بجاآورد.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی: احتیاط این است که قبل از طواف حج، نماز طواف عمره را قضا کند.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: باید آن را قبل از طواف حج قضا کند.

۲- - تفصیل مسأله در سؤال ۷۹ گذشت.

۳- - آیهٔ آیه‌الله تبریزی: تأخیر تکلیفاً جایز است ولی باید طواف و نماز را اعاده نمود.

آیهٔ آیه‌الله خویی: اگر تأخیر انداخت طواف و نماز را اعاده نماید. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۵۵)، لازم به تذکر است که ایشان کلام صریحی در اینکه تکلیفاً تأخیر نینداختن سعی به فردا واجب باشد نفرموده‌اند.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: ولی اگر تأخیر انداخت، سعی او باطل نخواهد شد هرچند گناه کرده است.

۴- - آیهٔ آیه‌الله بهجت، آیهٔ آیه‌الله خویی: اگر زیادی یک شوط باشد مستحب است آن را به هفت برساند.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر زاید یک شوط یا بیشتر باشد مستحب است آن را به هفت برساند.

ص:۵۳

[۹۳ م]- اگر سعی را کم کند سهواً، (۱) ۱ واجب است آن را اتمام کند هر وقت یادش بیاید (۲) ۲ و اگر به وطن خود مراجعت کرده و برای او مشقت ندارد، باید مراجعت کند و اگر نمی‌تواند یا مشقت دارد باید نایب بگیرد.

[۹۴ م]- اگر شک کند در عدد رفت و آمدها بعد از تقصیر، اعتنا نکند (۳) ۳ و اگر شک کند بعد از آنکه از عمل فارغ شد و منصرف شد، چون بناگذاری بر اتمام و اعتنا نکردن به شک خالی از اشکال نیست، (۴) ۴ احتیاط

۱- – آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: چنانچه کمبود سعی از روی فراموشی و بعد ازشوط چهارم بوده، واجب است باقی را هر وقت یادش آمد، هرچند بعد از فراغت از اعمال حج باشد، تدارک نماید. و اگر خود نتواند تدارک کند یا تدارک آن مشقّت داشته باشد واجب است نایب بگیرد و در این صورت احتیاط این است که نایب به نیّت فراغ ذمه منوب عنه از اتمام یا تمام یک سعی کامل بجاآورد. و اگر کمبودش پیش از شوط چهارم و از روی فراموشی بوده، احتیاط این است که شخصاً یک سعی کامل به قصد اعم از تمام یا اتمام بجا آورد.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: چنانچه قبل از تمام کردن شوط چهارم باشد بنابر احتیاط واجب سعی را از سر بگیرد ولی اگر شوط چهارم را تمام کرده است می‌تواند آن را اتمام کند یا از سر بگیرد.

۲- – آیهٔ آیه‌الله سیستانی: چه یک شوط فراموش کرده باشد یا بیشتر، بنابر اقوی و اگر پس‌از گذشتن زمان سعی یادش بیاید؛ مثلًا در عرفات یادش بیاید سعی عمره‌اش ناقص بوده یا پس از انتهای ذی‌حجه به یاد آورد سعی حجش ناقص بوده، احتیاط آن است که کمبود را جبران کند و سپس سعی را از سر بگیرد و اگر نتواند برگردد یا مشقت دارد، باید نایب بگیرد و احتیاط واجب آن است که نایب هم جمع نماید بین تدارک مقدار کمبود و بین اعاده سعی کامل.

۳- – آیهٔ آیه‌الله فاضل: چه شک در زیاده کند و چه شک در نقیصه و همین‌طور است اگر بعداز فراغ از عمل شک در زیاده کند.

۴- – آیات عظام اراکی، بهجت، مکارم، نوری: اعتنا به شک نکند و عملش صحیح‌است.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: اظهراین‌است که باید به این شک اعتنا شود و شک در عدد اشواط سعی را باطل می‌کند.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر احتمال زیاد بودن آنها را بدهد، بنابر صحت بگذارد و اگر احتمال کم بودن آنها را می‌دهد در صورتی که شک او قبل از به هم خوردن موالات باشد سعی باطل است و بنابر احتیاط اگر بعد باشد نیز باطل است.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: اگر بعد از منصرف شدن از سعی، شک در عدد آن کند به آن شک اعتنا نکند و سعیش صحیح است، لیکن اگر احتمال می‌دهد که کمتر از هفت مرتبه سعی کرده، احتیاط آن است که دوباره سعی کند.

ص:۵۴

آن است که آنچه احتمال نقص می‌دهـد اتمام کند خصوصاً اگر شک در ناقص گذاشـتن در این باشد که عمداً برای حاجتی ترک کرده است سـعی را، که برگردد و اتمام کند که در این صورت وجوب اتمام بعید نیست (۱) ۱ و اگر شک در زیاده دارد و می‌داند ناقص نشده اعتنا نکند.

[۹۵ س]- اگر از مروه شروع و به صفا ختم کرده و بعد فهمیده است، وظیفه او چیست، به خصوص اگر تقصیر کرده باشد؟

ج- باید سعی را اعاده کند و اگر تقصیر نکرده تقصیر کند. (۲) ۲

[۹۶ س]- اگر کسـی یقین کنـد که هفت شوط سـعی بین صـفا و مروه را تمام کرده است ولی بعد از تقصـیر متوجه می‌شود که پنج شوط بوده، اولًا

۱- - آیهٔ آیه‌الله مکارم: اگر از عمل منصرف شده و به ظاهر آن را پایان داده، به این شک اعتنانکند.

۲- - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: در فرض تقصیر هم باید دو مرتبه تقصیر کند.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: و تقصیر نماید (اگر چه قبلًا تقصیر کرده باشد) تا از احرام خارج شود.

آیـهٔ آیه‌الله فاضل: اگر با اعتقاد به صـحت تقصـیر کرده، تقصـیر اعاده ندارد مگر از باب احتیاط و در غیر این صورت باید تقصـیر را اعاده کند.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: اگر آن دور را که از مروه شروع کرده نادیده بگیرد و بقیه را تکمیل کند، بعید نیست کفایت کند.

ص:۵۵

آیا کل سعی را باید از سر بگیرد یا دو شوطی را که ناقص بوده است باید تکمیل کند؟ و ثانیاً آیا تقصیر هم باید بکند، یا تقصیر اول کافی است؟

ج- باید سعی را اتمام کند و احتیاطاً تقصیر را اعاده نماید، گرچه وجوب این احتیاط معلوم نیست. (۱) ۱

[۹۷ س]- زیادی در سعی جهلًا، آیا حکم زیادی سهوی را دارد یا عمدی را؟

ج- محل اشکال است. (۲) ۲

تقصیر

[۹۸ م]- اگر تقصیر را فراموش کند تا وقتی که احرام حج را ببندد عمره‌اش صحیح است و مستحب است فدیه یک گوسفند (۳) ۳ و احتیاط آن

۱- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: و تقصیر را هم اعاده می‌نماید.

آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی، مکارم: این احتیاط ترک نشود.

آیهٔ آیه‌الله خویی: و تقصیر را باید اعاده نماید و اگر در عمره تمتع بوده یک گاو کفاره بدهد.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: این احتیاط واجب است و اگر تقصیر از روی فراموشی کمبود باشد و در عمره تمتّع باشد احتیاطاً باید یک گاو کفّاره بدهد.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: اگر در عمره تمتع بوده احتیاطاً تقصیر را اعاده کند و بنابر احتیاط واجب یک گاو کفّاره بدهد.

۲- - آیات عظام اراکی، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی، مکارم: حکم زیادی سهوی را دارد و سعی او صحیح است.

آیهٔ آیه‌الله بهجت: ظاهراً جهلًا مانعی ندارد.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: زیادی از روی جهل به حکم بنابر اظهر موجب بطلان سعی نمی‌باشد، اگرچه احتیاط در اعاده است.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: محل اشکال است و احتیاطاً اعاده کند.

۳- - آیات عظام اراکی، صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری: بنابر احتیاط واجب یک گوسفند فدیه بدهد.

آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: بنابر احتیاط یک گوسفند بدهد.

ص:۵۶

است که فدیه بدهد.

[۹۹ م]- در عمره تمتع طواف نساء واجب نیست و اگر بخواهد احتیاط کند طواف و نماز آن را رجاءاً (۱) ۱ بجا آورد.

[۱۰۰ س]- اگر کسی تقصیر عمره مفرده را فراموش کرد، آیا می‌تواند در هر جایی تقصیر کند یا نه؟ زیرا به ایران بازگشته است و آیا نیازی به طواف نساء مجدد هست؟

ج- تقصیر را در هرجا می‌تواند انجام دهد، ولی باید طواف نساء (۲) ۲ را اعاده کند و اگر خودش نمی‌تواند برود، نایب بگیرد.

[۱۰۱ م]- بعد از انجام عمره تمتع و قبل از حج تمتع نباید عمره مفرده بجا آورده شود (۳) ۳ و اگر بجا آوردند صحت عمره مفرده محل اشکال است ولی برای عمره و حج تمتع اشکالی ایجاد نمی‌شود. (۴) ۴

۱- – آیهٔ آیه‌الله اراکی: و انجام آن موافق با احتیاط است.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: در عمره تمتّع طواف نساء واجب نیست بلکه انجام آن موافق احتیاط است و اگر بخواهند احتیاط کنند محلّ انجام آن قبل از تقصیر است.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: ضرورتی ندارد طواف نساء را به قصد رجاء بجا آورد.

۲- – آیهٔ آیه‌الله بهجت: اکنون که قبل از تقصیر متذکّر شده است، تقصیر می‌کند و طواف نساءرا بعد از آن اعاده می‌نماید، بنابر احوط و مقدّم شدن طواف نساء بر تقصیر در عمره مفرده در صورت ضرورت یا نسیان یا جهل مجزی است.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی: احتیاط واجب در صورت امکان تقصیر در مکه است.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی، آیهٔ آیه‌الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۳- – آیهٔ آیه‌الله بهجت: محتمل است اشکال نداشته باشد.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط.

۴- – آیهٔ آیه‌الله تبریزی: عمره مفرده بین عمره تمتع و حج تمتع مشروع نیست مگر این که از حرم خارج شود و در ماه دیگر غیر از ماهی که محرم برای عمره تمتع شده با احرام عمره مفرده داخل مکه شود که در این صورت عمره مفرده او صحیح است و عمره تمتع او تبدیل به عمره مفرده می‌شود.

آیهٔ آیه‌الله خویی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: فقط فرموده‌اند که بجا آوردن عمره مفرده بین عمره تمتع و حج تمتع جایز نیست.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر بین عمره تمتع و حج، عمره مفرده بجا آورد، ظاهر این است که موجب بطلان عمره تمتع خواهد شد و لازم است که آن را اعاده نماید. ولی اگر تا روز هشتم ذی‌حجّه در مکّه بماند و قصد حجّ کند عمره مفرده‌اش تمتّع به حساب می‌آید و می‌تواند برای حجّ محرم شود.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: این در صورتی است که عمره مفرده را در همان ماهی که عمره تمتّع انجام داده بجا آورده شود، امّا اگر در ماه دیگر انجام داده، عمره تمتّع او باطل شده و اگر تا هشتم ذی‌حجّه در مکّه بماند این عمره مفرده، عمره تمتّع محسوب می‌شود و حجّ تمتّع او با همین عمره صحیح خواهد بود.

ص:۵۷

[أعمال حج تمتع]

احرام حج

[۱۰۲ م]- محل احرام حج، شهر مکه است (۱) ۱ هر موضع که باشد، گرچه در محله‌های تازه‌ساز، ولی مستحب است (۲) ۲ در مقام ابراهیم علیه السلام یا حجر اسماعیل علیه السلام واقع شود.

[۱۰۳ م]- اگر کسی بواسطه عذری، مثل فراموشی و تنگی وقت (۳) ۳ و مثل

۱- – آیهٔ آیه‌الله بهجت: مکلف می‌تواند از هرجای مکه قدیم بنابر احتیاط برای حج احرام‌ببندد.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی: بنا بر احتیاط احرام حج باید از مکّه قدیم باشد.

آیهٔ آیه‌الله خویی: احتیاط واجب این است که از مکه قدیمه برای حج احرام ببندد.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: و احوط و اولی احرام بستن از مکّه قدیم است که در زمان رسول آیه‌الله صلی الله علیه و آله بوده است، اگرچه اظهر جواز احرام بستن از قسمت‌های جدید شهر است، مگر قسمت‌هایی که بیرون حرم باشد.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: ولی از بیرون حرم (مانند مناطقی که بعد از مسجد تنعیم است و اکنون جزو مکه شده) خالی از اشکال نیست.

آیهٔ آیه‌الله صافی: و بنابر احتیاط لازم تا می‌تواند از مکّه قدیم محرم شود.

۲- – آیات عظام اراکی، فاضل، نوری: در مسجد یا در مقام ابراهیم.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: افضل احرام از مسجدالحرام است.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: مستحب است در مسجدالحرام احرام ببندد.

۳- – آیهٔ آیه‌الله سیستانی: و همچنین جاهل قاصر.

ص:۵۸

آن، (۱) ۱ از ظهر نهم تا غروب شرعی در عرفات نباشد و هیچ جزئی از زمان را درك نكند، كافی است كه مقداری از شب عید را هرچند اندك باشد در عرفات باشد (۲) ۲ و این زمان را وقت اضطراری عرفه می گویند.

وقوف به عرفات

[۱۰۴ م]- اگر كسی كه بواسطه عذر، روز نهم را وقوف نكرده و شب دهم را عمداً و بی‌عذر (۳) ۳ در عرفات وقوف نكند، ظاهراً حج او باطل می‌شود، اگرچه درك كند وقوف به مشعر را.

[۱۰۵ م]- اگر كسی بواسطه فراموشی یا غفلت یا عذر دیگر ترك كند وقوف به عرفات را در روز نهم، كه وقت اختیاری است و در شب دهم كه وقت اضطراری است، كفایت می كند در صحیح بودن حج او كه وقوف اختیاری مشعر را درك كند چنانچه خواهد آمد. (۴) ۴

[۱۰۶ س]- وقوف اضطراری عرفه آیا از اول شب تا طلوع فجر است، یا طلوع آفتاب؟

ج- وقوف اضطراری عرفه در شب عید است و شب تا طلوع فجر است. (۵) ۵

۱- - آیهٔ آیه‌الله فاضل: مثل جهل به موضوع یا حكم یا مریضی یا شدّت گرما و سرما.

۲- - آیـهٔ آیه‌الله سیستانی: و اگر خوف این باشـد كه بـا درك وقوف اضـطراری عرفه، وقوف مشـعر قبل از طلوع آفتاب از او فوت بشود واجب است اكتفا كند به وقوف مشعر و حجّش صحیح است.

۳- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: موجب بطلان حج است تعمّد ترك وقوف اضطراری عرفه، كه از شب‌عید تا طلوع فجر است، علی الأحوط.

۴- - آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: حكم آن بعداً خواهد آمد.

۵- - آیات عظام اراكی، سیستانی، فاضل، نوری: و درك مقداری از آن، كفایت می كند؛ چنانكه گذشت.

آیهٔ آیه‌الله خویی: و شب تا طلوع آفتاب است.

آیهٔ آیه‌الله مكارم: درك مقداری از آن هرچند كم باشد كافی است.

ص:۵۹

وقوف به مشعر الحرام

[۱۰۷ م]- جایز است برای کسانی که عـذری دارنـد، قـدری که شب در مشـعر توقف کردند کوچ کنند به منیه؛ مثل زنها و بچه‌ها و بیماران و پیرمردان و اشـخاص ضـعیف و اشخاصی که برای پرستاری یا راهنمایی آنها لازم است همراه باشند (۱) ۱ و احتیاط (۲) ۲ واجب آن است که پیش از نصف شب حرکت نکنند، بنابراین برای این اشخاص وقوف بین الطلوعین لازم نیست و احتیاط مستحب آن است که اگر توقف مشکل نباشد تخلف نکنند.

[۱۰۸ م]- کسـی که درک نکنـد وقوف بین الطلوعین را یا وقوف شب را، در صورتی که صاحب عـذر باشد، (۳) ۱۳گر مقداری از طلوع آفتاب تا ظهر

۱- – آیهٔ آیه‌الله‌بهجت: کسی که شب را در مشعر به‌روز آورده، به‌قصد وقوف باقصدقربت، بنابراحتیاط مذکور (۹۷۹ مناسک مشحیه) و دشوار باشـد براو مانـدن بعـد از طلوع فجر، جـایز است که قبـل از طلوع فجر از آنجـا بیرون رود به‌سوی‌منیه؛ مثل‌زنها ومردهای پیر وبیماران وکسانی که کار ضروری دارند.

آیـهٔ آیه‌الله تبریزی، آیـهٔ آیه‌الله خویی: کسانی که ناچارنـد همراه معـذورین باشـند، اگر بتوانند ولو یک لحظه قبل از طلوع آفتاب به مشعر برگردند باید برگردند و در فرض عجز، اگر بتوانند قبل از ظهر روز عید به آنجا برگردند باید برگردند.

آیـهٔ آیه‌الله فاضـل: بلی لازم است همراهـان معـذورین و کسـانی که عـذر آنهـا برطرف شـد، در صورت امکـان برای درک وقوف اختیاری به مشعر برگردند.

۲- – آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: این احتیاط را متعرض نشده‌اند.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: جایز است به توقّف قسمتی از شب عید در آنجا و حرکت کردن قبل از طلوع فجر به طرف منیه اکتفا کنند.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: این احتیاط مستحب است.

سایر آیات عظام نظرشان این است: همین که مقداری از شب را در مشعر ماندند، می‌توانند تا قبل از طلوع فجر از آنجا بروند.

۳- – آیهٔ آیه‌الله فاضل: اگر وقوف در عرفات را درک کرده باشد.

ص:۶۰

در مشعر توقف کند اگرچه کم باشد، حج او صحیح است. (۱) ۱

[۱۰۹ م]- چون معلوم شد (۲) ۲ که وقوف به عرفات و مشعر اختیاری و اضطراری دارند و از برای وقوف به مشعر دو قسم اضطراری است، پس به ملاحظه ادراک هر دو موقف یا یکی از آنها در وقت اختیاری یا اضطراری، مفرداً و مرکباً، و به ملاحظه ترک عمدی یا جهلی یا نسیانی، اقسام زیادی دارد که در اینجا آنچه مورد ابتلا ممکن است بشود، ذکر می‌شود:

اول- آنکه مکلف درک هر دو موقف کند در وقت اختیاری؛ یعنی از ظهر روز عرفه، عرفات را و بین الطلوعین صبح دهم، مشعر را درک کند. پس اشکالی در صحت حج او نیست.

دوم- آنکه هیچ یک از دو موقف را درک نکند، نه اختیاری آنها را و نه اضطراری را، پس اشکالی نیست در بطلان حج او و باید به همان احرام حج عمره مفرده (۳) ۳ که عبارت است از طواف و نماز آن و سعی و تقصیر و طواف نساء و نماز آن، به‌جا آورد و از احرام محلّ شود و اگر گوسفند (۴) ۴ همراه داشته باشد احتیاطاً ذبح کند و باید سال دیگر حج

۱- - آیات عظام سیستانی، صافی، گلپایگانی، مکارم: حج او صحیح نیست مگر اینکه وقوف اختیاری یا لااقل اضطراری عرفات را نیز درک کرده باشد که حج او صحیح است.

۲- - آیهٔ آیه‌الله سیستانی: در بیان صور هشتگانه وقوفین، تفاوت‌هایی با متن وجود دارد.

۳- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: با نیّت عدول به عمره مفرده علی الأحوط، و وجوب ذبح گوسفند که‌همراه داشته باشد محتاج به تأمّل است، بلی موافق احتیاط و مرویّ در خبر داود رقّیّ و صحیح ضُریس به نقل فقیه است و در سال آینده حج می‌کند اگر شرایط مقرّره وجوب حج درباره او متحقّق بشود.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: و بهتر است قصد عدول به عمره مفرده بنماید.

۴- - آیهٔ آیه‌الله خویی: متعرض این فرع نشده‌اند.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: گوسفند را قربانی کند.

ص:۶۱

به‌جا آورد، اگر شرایط استطاعت را دارا باشد، (۱) ۱ در صورتی که درک نکردن موقف بواسطه عذر باشد.

[۱۱۰ س]- خدمه‌ای که با زنها، قبل از طلوع فجر، به منیه می‌روند ولی خود را قبل از طلوع آفتاب به‌مشعر می‌رسانند ووقوف رکنی مشعر را درک می کنند، آیانیابت آنان صحیح است یا نه؟

ج- اگر از ذوی الأعذار نبوده‌اند (۲) ۲ که نیابت آنها صحیح است در فرض مرقوم حجشان نیابتاً صحیح است. (۳) ۳ هرچند مرتکب حرام شده‌اند. (۴) ۴

رمی جمره عقبه

[۱۱۱ م]- وقت انداختن سنگ (۵) ۵ از طلوع آفتاب روز عید است تا غروب آن و اگر فراموش کرد، تا روز سیزدهم (۶) ۶ می‌تواند به جا آورد و

۱- – آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: اگر حج بر او مستقر بوده به حج برود، چه‌مستطیع باشد یا نباشد.

۲- – آیهٔ آیه‌الله بهجت: و عذر طاری است.

۳- – آیهٔ آیه‌الله اراکی، آیهٔ آیه‌الله نوری: با فرض ترک عمدی، نیابت محلّ اشکال است.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: اگر لازم بوده است با زنها به منیه بروند گناهی نکرده‌اند.

۴- – مراجعه شود به شرط هفتم نایب.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: نیابت آنها به هر حال صحیح است.

۵- – آیهٔ آیه‌الله بهجت: وقت رمی بعد از طلوع آفتاب روز عید است تا غروب آن، و اگر فراموش‌کرد یا ترک کرد عمداً علی الأحوط، تا روز سیزدهم، در روزی که متذکّر شود بجا آورد با تقدیم قضاء بر اداء، و احتیاط در رعایت طلوع آفتاب است در قضاء ایضاً با عدم عذر مسوّغ رمی در شب در اداء مانند خوف و مرض، و اگر متذکّر نشد یا متذکّر شد بعد از انقضای ایّام تشریق یا ترک کرد عمداً تا آنوقت علی الأحوط، در سال آینده خود یا نایب او، با ترتب نیابت بر عدم حج در سال آینده یا عدم امکان مباشرت، بجا آورند.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: برای غیر معذورین.

۶- – آیهٔ آیه‌الله اراکی: ... تا روز سیزدهم می‌تواند به نیّت قضا بجا آورد.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: احتیاط واجب آن است که خودش یا نایبش انجام دهند و در سال دیگر نیز خودش یا نایبش قضای آن را بجا آورند.

آیات عظام خویی، صافی، گلپایگانی: یا مسأله را نمی‌دانست.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: ... تا روز سیزدهم می‌تواند به نیّت قضا بجا آورد و واجب است قضا را قبل از رمی آن روز انجام دهد.

ص:۶۲

اگر تا آن وقت متذکر نشد احتیاطاً (۱) ۱ در سال دیگر خودش یا نایبش بیندازد.

[۱۱۲ م]- اگر شک کند که سنگ را دیگری استعمال کرده یا نه، جایز است به آن بیندازد. (۲) ۲

[۱۱۳ م]- اگر سنگی را که در حرم است احتمال بدهد از خارج آورده‌اند، اعتنا نکند. (۳) ۳

[۱۱۴ م]- اگر شک کند در عدد انداختن، در وقتی که مشغول عمل

۱- - آیـهٔ آیه‌الله تبریزی، آیـهٔ آیه‌الله خویی: احتیاط این است که به منیه رفته و رمی نموده ودر سال بعد رمی را شـخصاً خودش و یا نایبش به جا آورد، و اگر بعـد از خروج از مکه یادش آمـد واجب نیست برگردد بلکه سال دیگر خودش یا نایبش بنابر احتیاط رمی می‌کنند.

آیـهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: اگر از مکّه بیرون نرفته احتیاط واجب آن است که به منیه رفته رمی نمایـد و در سال دیگر نیز خودش یا نایبش قضا کند و اگر از مکّه خارج شده احتیاط واجب آن است که در سال بعد خود یا نایبش رمی کند.

آیـهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر در روز عیـد رمی نکرد از روی جهل یا فراموشـی یا هر عذر دیگر هرگاه رفع مانع شد باید جبران کند در منیه باشد و یا در مکّه حتی اگر بعد از روز سیزدهم ماه باشد، ولی در شب رمی نکند و اگر پس از خروج از مکه مانع برطرف شود لازم نیست برگردد و احتیاط مستحب است که در سال بعد خود یا نایبش رمی کنند.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: در سال بعد خودش یا نایبش باید رمی نماید.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: اگر بتواند باید خودش در سال آینده در همان موقع قضا کند و اگر نمی‌تواند نایب بگیرد.

۲- - آیهٔ آیه‌الله سیستانی: مگر این که در جایی باشد که علم داشته باشد بعضی از سنگهای آنجا استعمال شده است واحتمال بدهد که‌سنگ موردنظر هم یکی از آنها باشد که در این صورت باید احتیاط کند.

۳- - آیهٔ آیه‌الله خویی: فتوای ایشان به دست نیامد.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: احتیاط آن است که با آن رمی نکند.

ص:۶۳

است، بایـد چندان بیندازد تا علم به عدد پیدا کند و همچنین اگر شک کند که سنگی که انداخت خورد به جمره یا نه، باید بیندازد تا علم به رسیدن پیدا کند.

[۱۱۵ م]- اگر بعـد از آنکه سنگ را انداخت و از محل منصرف شد، (۱) ۱ شک کنـد در عدد سنگها، اگر شک در نقیصه کند، احتیاط آن است (۲) ۲ که برگردد و نقیصه را تمام کند و درشک در زیاده اعتنا نکند.

[۱۱۶ م]- اگر بعد از ذبح یا سر تراشیدن (۳) ۳ شک کند در انداختن سنگ یا در عدد آن، اعتنا نکند.

[۱۱۷ م]- اگر بعـد از فارغ شـدن (۴) ۴ شک کنـد در اینکه درست انـداخته یا نه، بنابر صـحت بگذارد، بلی اگر در رسیدن سنگ آخری به محل شک کنـد بایـد اعاده کند، (۵) ۵ ولی اگر رسیدن را دانست و احتمال داد که با پا انـداخته باشد یا سنگ مستعمل انداخته باشد، اعتنا نکند.

۱- - آیهٔ آیه‌الله فاضل: در حالی که هنوز ذبح یا حلق را انجام نداده.

۲- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: اشکال ندارد.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر بعد از صدق عرفی فراغ باشد اعتنا نکند و اگر قبل از آن است باید تدارک کند.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی و سایر آیات عظام قائلند: اگر شک در نقیصه کند باید برگردد و نقیصه را تمام کند.

۳- - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: و یا پس از فرا رسیدن شب باشد.

آیـهٔ آیه‌الله گلپایگـانی، آیـهٔ آیه‌الله مکارم: هرگاه شک در نقیصه کنـد بایـد اتمام نمایـد. و متعرض انصـراف از محلّ و یا دخول در عمل بعدی نشده‌اند.

۴- آیهٔ آیه‌الله فاضل: از رمی.

۵- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: در مسأله ۱۱۵ گذشت.

آیهٔ آیه‌الله خویی: اگر شک کند سنگریزه به جمره رسید یا نه بنابر نرسیدن گذاشته و سنگ دیگری بزند مگر آنکه شک وی در وقتی باشـد که به واجب دیگری مشـغول شـده یا پس‌از فرارسیدن شب باشد. آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر بعد از صدق فراغ باشد عرفاً اعتنا نکند، مطلقاً.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: برای این استثناء وجهی به نظر نمی‌رسد.

ص:۶۴

قربانی

[۱۱۸ م]- در هدی چند چیز معتبر است و باید مراعات شود:

اول- آنکه اگر شتر باشد سن آن کمتر از پنج‌سال نباشد و داخل در شش سال شده باشد و اگر گاو است بنابر احتیاط (۱) ۱ واجب، کمتر از دو سال نباشد و داخل در سه سال شده باشد و همچنین در بز کمتر از سن گاو نباشد (۲) ۲ و در میش به احتیاط (۳) ۳ واجب کمتر از یک‌سال نباشد و داخل در سال دوم شده باشد.

دوم- باید صحیح باشد، پس حیوان مریض (۴) ۴ کافی نیست، حتی مثل کچلی بنابر احتیاط.

سوم- باید خیلی پیر نباشد. (۵) ۵

چهارم (۶) ۶- باید تام الأجزاء باشد و ناقص کافی نیست. پس اگر واضح

۱- - آیهٔ آیه‌الله فاضل: اگر گاو داخل در سال دوم شده باشد کفایت می‌کند ولی بهتر است کمتر از دو سال نباشد و همچنین است اگر قربانی بز باشد و اگر میش باشد کمتر از یک سال هم کفایت می‌کند ولی احتیاط مستحب است که کمتر از یکسال نباشد.

۲- - آیهٔ آیه‌الله بهجت، آیهٔ آیه‌الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب.

۳- - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: گوسفند بایستی هفت ماهش تمام و وارد ماه هشتم باشد و کمتر از آن کافی نیست و احتیاط این است که یک سالش تمام و در سال دوم داخل شده باشد.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: و در میش به احتیاط کمتر از ....

۴- - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: احوط اولی این است که مریض نباشد.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: بنابر احتیاط واجب باید صحیح باشد.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی، متعرض این حکم نشده‌اند.

۵- - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: احوط اولی آن است که خیلی پیر نباشد یعنی مغز استخوانش آب نشده باشد.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: پیر نبودن قربانی شرط نیست.

آیهٔ آیه‌الله فاضل، آیهٔ آیه‌الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۶- - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: بایـد تام‌الاعضاء باشـد پس کافی نیست کور (هر چنـد یک چشم باشد) و لنگ و گوش بریده و آن که شاخ داخلش شکسته است و مانند آن.

ص:۶۵

باشـد کوری یا لنگی آن بنابر اقوی کافی نیست (۱) ۱ و اگر واضـح نباشد به احتیاط واجب کافی نیست (۲) ۲ و احتیاط واجب آن است که چشمش سفید نشده باشد و باید گوش بریده و دم بریده و شاخ داخل آن شکسته یا بریده نباشد.

پنجم- بایـد لاغر نباشد (۳) ۳ و اگر در گُرده او پیـه باشـد (۴) ۴ کـافی است، و احتیاط (۵) ۵ آن است کـه آن را در عرف لاـغر نگویند.

ششم- باید خصی نباشد؛ (۶) ۶ یعنی باید خصیتین آن را بیرون نیاورده باشند.

هفتم- باید بیضه آن را نکوبیده باشند به احتیاط (۷) ۷ واجب. (۸) ۸

۱- - آیـهٔ آیه‌الله بهجت، آیـهٔ الله خامنه‌ای: بایـد تام الاجزاء باشـد پس کور و یک چشـمی و لنگ و گوش بریـده حتی اگر قلیلی از گوش بریده باشند و آنکه از شاخ اندرونی آن چیزی ناقص است مجزی نیست.

۲- - آیهٔ الله مکارم: لنگی مختصر عیب ندارد.

۳- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: باید لاغر نباشد و مشهور کفایت بودن پیه در گرده اوست و احوط آن است که علاوه بر این او را در عرف لاغر نگویند.

۴- - آیهٔ آیه‌الله مکارم: بر کلیه آن مقداری چربی باشد کافی است.

۵- - آیهٔ آیه‌الله خویی: باید عرفا لاغر نباشد و پیه داشتن در گرده ملاک نیست.

آیهٔ الله سیستانی: معتبر است که قربانی عرفا لاغر نباشد.

۶- - آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ الله فاضل: بنابر احوط قربانی نباید اخته باشد.

۷- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: اظهر اجزاء موجوء است.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: احوط و اولی آن است که بیضه آن را نکوبیده باشند.

آیهٔ الله خامنه‌ای: کوبیده نبودن بیضه شرط نیست مگر اینکه به حد اخته شدن برسد.

آیهٔ الله فاضل: احتیاط مستحب آن است که بیضه آن را نکوبیده باشند.

آیهٔ الله گلپایگانی، آیهٔ الله مکارم: جایز است کشتن حیوانی که بیضه آن را نکوبیده باشند.

۸- - آیهٔ آیه‌الله صانعی: بلکه مستحب و اقوی کفایت است.

ص:۶۶

هشتم- باید در اصل خلقت بی‌دم نباشد به احتیاط واجب و اگر گوش یا شاخ در خلقت اصلی نداشته باشد، بعید نیست کفایت، اگرچه خلاف احتیاط است.

نهم- در اصل خلقت بی‌بیضه نباشد. (۱) ۱

[۱۱۹ م]- اگر بواسطه عذری مثل فراموشی یا غیر آن، ذبح را در روز عید نکرد، احتیاط واجب آن است که (۲) ۲ در ایام (۳) تشریق ذبح کند و اگر نشد در بقیه ماه ذی‌حجه و در تأخیر عمدی (۴) ۳ نیز همین حکم است. (۵) ۴

[۱۲۰ م]- اگر حیوانی را به گمان آنکه صحیح و سالم است ذبح کرد بعد معلوم شد که مریض یا ناقص بوده، کافی نیست و باید دوباره ذبح کند. (۶) ۵

۱- - آیهٔ آیه‌الله مکارم: بنابر احتیاط.

۲- - آیهٔ آیه‌الله اراکی: این احتیاط واجب نیست. (اطلاق آیه محکَّم است).

آیهٔ آیه‌الله بهجت: حکم آن در مسأله قبل بیان شد.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: بلکه بدون تردید لازم است.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اقویه آن است که می‌تواند در روزهای تشریق قربانی کند.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: این احتیاط واجب نیست اگرچه مطلوب است ولکن اگر در غیر ایام نحر (روز عید و سه روز بعد از آن) بود بنابر احتیاط قصد ادا و قضا نکند، بلکه به قصد ما فی الذمه ذبح کند.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: تا روز سیزدهم در هر حال جایز است ذبح کند.

۳-

۴- - آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: تأخیر عمدی را متعرض نشده‌اند.

آیهٔ آیه‌الله خویی: اگر از روی علم و عمد ترک کرده و طواف بجا آورده باشد ظاهراً طوافش باطل و اعاده آن بعد از تدارک ذبح واجب است.

۵- - آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر عمداً ذبح را از ایام تشریق تأخیر بیندازد حجش باطل است و اگر معذور باشد باید روزه بگیرد و احتیاط مستحب این است که ذبح در بقیه ذی‌حجه را نیز انجام دهد.

۶- - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: چنانچه قربانی را به عقیده این که سالم است خریداری نمود و قیمتش را پرداخت و بعد معلوم شد که عیبی دارد، ظاهر این است که می‌تواند به آن اکتفا نماید و لازم نیست قربانی دیگری بنماید.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: در صورت تمکّن.

ص:۶۷

[۱۲۱ م]- اگر حیوانی را به گمان چاقی ذبح کرد بعد معلوم شد لاغر است، کافی است. (۱) ۱

[۱۲۲ م]- احتیاط (۲) ۲ آن است که ذبیحه را سه قسمت کنند، یک قسمت را هدیه بدهند و یک قسمت را صدقه بدهند و قدری هم از ذبیحه بخورند و صدقه را به مؤمنین بدهند ولکن هیچ‌یک از این احتیاطها واجب (۳) ۳ نیست و اگر صدقه را به فقرای کفار بدهد یا آنکه تمام ذبیحه را

۱- – آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر حیوانی را به گمان چاقی خرید سپس معلوم شد لاغر است کافی است چه قبل از ذبح معلوم شود چه بعد از آن، ولی اگر خودش گوسفندی داشت و آن را به گمان چاقی ذبح کرد سپس معلوم شد لاغر است به احتیاط واجب کافی نیست.

۲- – آیهٔ آیه‌الله فاضل: مستحب است که ...

۳- – آیهٔ الهّهه اراکی: این احتیاطها واجب است.

آیهٔ آیه‌الله بهجت: احوط آن ا ست که قدری از ذبیحه بخورند و قدری هدیه دهند و قدری صدقه دهند و لازم نیست بنابر اظهر که مقدار هر یک از هدیه و صدقه ثلث ذبیحه باشد و نیز در خصوص سهم صدقه احوط آن است که بر مؤمنین بوده باشد و اگر به اختیار خود به غیر مؤمن بدهد احوط ضمان اوست یعنی قیمت قدری از آن را به عنوان صدقه به فقیر می‌دهد و همین احتیاط در سهم هدیه به مثل اتلاف و بیع جاریست و عمل به احتیاط به مثل توسیط فقیر یا استیکال او ممکن است، و در صورت عدم امکان، این تکلیف ساقط است.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: این احتیاط واجب است ولی نسبت به صدقه انسان می‌تواند از فقیر مؤمن و نسبت به هدیه از مؤمن دیگری ولو از شهر خودش وکالت در قبول و اعراض بگیرد و بعد از ذبح از طرف آنها قبول و قبض کرده و بعد اعراض نماید و در صورتی که در منیه متمکن از تقسیم نیست اخذ وکالت مزبور لازم است و اگر این عمل را با فرض تمکن انجام ندهد بنابر احتیاط واجب ضامن است.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی، در دو قسم اول با متن موافق هستند و اما در قسم سوم می‌فرمایند: بنابر احتیاط واجب آن را به فقرای مسلمانان صدقه دهد. و اگر صدقه دادن ممکن نباشد یا موجب مشقّت و زحمت زیادی شود وجوب آن ساقط می‌شود و رساندن آن به خود فقیر لازم نیست بلکه کفایت می‌کند به وکیل او داده شود اگر چه وکیل خود قربانی کننده باشد آنگاه وکیل بر حسب اجازه موکّل در آن تصرّف می‌کند به هدیه دادن یا فروش یا اعراض از آن و یا غیر اینها.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: واجب است که قدری از قربانی را خودش بخورد و قدری را هدیه دهد و مقداری را به فقیر مؤمن صدقه بدهد، و احتیاط آن است که هدیه را هم به مؤمن بدهد و اینکه هریک از صدقه و هدیه کمتر از ثلث قربانی نباشد و در هدیّه فقر شرط نیست.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: تقسیم ذبیحه به سه قسمت واجب نیست ولی واجب است که قسمتی از آن را به فقراء بدهند.

ص:۶۸

به آنها بدهد اشکال ندارد و ضامن حصه فقراء نیست (۱) ۱ لیکن احتیاط؛ خصوصاً در خوردنِ قدری از ذبیحه، خیلی مطلوب است.

[۱۲۳ م]- احتیاط واجب (۲) ۲ آن است که ذابح مؤمن باشد، (۳) ۳ بلکه خالی از قوت نیست و همین‌طور در ذبح کفارات.

[۱۲۴ م]- احتیاط آن است که اگر احتمال نقص یا مرض در گوسفند بدهند، آن را معاینه کنند، اگرچه اقوی در احتمال آنکه عیبی حادث شده باشد، مثل آنکه احتمال بدهد گوش یا دمش را بریده‌اند یا آن را خصی کرده‌اند، عدم لزوم معاینه است و احتیاط در عیب‌هایی که محتمل است

۱- – آیهٔ آیه‌الله سیستانی: بلکه به احتیاط واجب ضامن حصّه فقرا است مگر این که قربانی‌ارزش مالی خود را به دلیل فراوانی بیش از حد از دست بدهد.

۲- – آیات عظام اراکی، خامنه‌ای، فاضل، نوری: در صورتی که ذابح را در انجام‌قربانی نایب کرده باشد و امّا اگر از او خصوص ذبح را خواسته باشد لازم نیست مؤمن باشد و خودش باید قصد قربانی و قربت را انجام دهد.

۳- – آیهٔ آیه‌الله بهجت: ایمان شرط نیست ولی شرائط دیگر را باید دارا باشد.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، صافی، گلپایگانی: اگر مسلمان باشد کفایت می‌کند و شیعه بودن ذابح لزومی ندارد.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: تمام مسلمانان که ذبیحه آنان پاک وحلال است می‌توانند ذبح کنند.

ص:۶۹

از حال تولد داشته و مادر زاد بوده، ترک نشود. (۱) ۱

[۱۲۵ م]- اگر بعداز ذبح کردن، احتمال داد ناقص بودن یا نداشتن سایر شرایط را، اعتنا نکند. (۲) ۲

[۱۲۶ م]- اگر نایب عمداً بر خلاف دستور شرع، در اوصاف ذبیحه یا در کشتن آن، عمل کرد ضامن است و باید غرامت آن را بدهد و باید دو مرتبه ذبح کنند.

[۱۲۷ م]- اگر نایب از روی اشتباه یا جهل، برخلاف دستور عمل کند، (۳) ۳ اگر برای عمل اجرت گرفته است ضامن است (۴) ۴ و الّا معلوم نیست ضامن باشد (۵) ۵ و در هر صورت باید اعاده‌شود. (۶) ۶

۱- - آیهٔ آیه‌الله تبریزی: در موارد احتمال نقص و مرض مطلقا فحص لازم نیست.

آیهٔ الله خویی: متعرض این فرع نشده اند.

۲- - آیهٔ آیه‌الله خویی، آیهٔ الله فاضل: در صورتی که احتمال بدهد که در حال ذبح احراز شرایط کرده بوده (مناسک عربی، مسأله ۳۸۸).

آیهٔ الله سیستانی: و همچنین اگر شک در این باشد که محل ذبح منی بوده یا جای دیگر.

۳- - آیهٔ آیه‌الله صافی: این فرع مجمل است و تفصیلی دارد.

آیهٔ الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده اند.

۴- - آیهٔ آیه‌الله خویی: ظاهرا به نظر ایشان فرض مزبور مطلقا مورد ضمان است چون اتلاف مستند به نایب است و عدم ضمان وکیل بدون تعدی و تفریط در مورد تلف است نه اتلاف. (رجوع شود به مستند العروه، کتاب الاجاره، ص ۲۴۵ و ۲۴۷). و نظریه آیهٔ الله تبریزی هم همین است.

آیهٔ الله سیستانی: در هر دو صورت ضامن است.

آیهٔ الله مکارم: اگر مقصر بوده ضامن است.

۵- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: اگر خلاف موجب عدم اجزاء شود در هر صورت ضامن است و اعاده لازم است.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: و نیز اگر تلف مستند به ذابح باشد بنابر احتیاط ضامن است اگر چه عمل را تبرعاً انجام داده باشد.

۶- - آیهٔ آیه‌الله مکارم: بنابر احتیاط واجب اعاده شود.

ص:۷۰

[۱۲۸ م]- تأخیر ذبح از روز عید عمداً، جایز نیست علی الأحوط (۱) ۱، لکن اگر تأخیر شد عمداً یا جهلًا یا نسیاناً، ذبح در شب کفایت می کند. (۲) ۲

[۱۲۹ م]- کسانی که وکیل دیگری هستند که برای او قربانی کنند، می‌توانند قبل از اینکه حلق یا تقصیر کنند، قربانیِ دیگری را ذبح نمایند.

۱- - آیهٔ آیه‌الله اراکی: این احتیاط واجب نیست. (اطلاق آیه محکَّم است).

آیهٔ آیه‌الله بهجت: واجب است ذبح هدی در روز عید، و امّا بعد از عید پس مجزی است در بقیّه ذی حجه اگر چه خلاف احتیاط است تکلیفاً تأخیر از آن بدون عذر خصوصاً تأخیر از ایّام تشریق سه گانه.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: احتیاط این است که ذبح و نحر در روز عید قربان باشد.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: این احتیاط مستحب است و می‌تواند در روزهای تشریق هم قربانی کند.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: بنابر احتیاط اختیاراً جایز نیست ذبح هدی را از روز عید تأخیر بیندازد اگرچه اقوی جوازآن است.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: تا روز سیزدهم جایز است.

۲- - آیهٔ آیه‌الله اراکی: کفایت مشکل است.

آیهٔ آیه‌الله بهجت: احوط این است که ذبح در روز عید قربان باشد و در صورتی که به دلایلی نتواند تا مغرب قربانی کند، بعد از اذان مغرب هم می‌تواند.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی: ذبح در شب، بعد از عید، خلاف احتیاط است.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: اگر به واسطه عذری مثل فراموشی یا غیر آن، ذبح را در روز عید نکرد احتیاط واجب آن است که در ایام تشریق ذبح کند واگر نشد در بقیه ماه ذی‌حجه.

آیهٔ آیه‌الله خویی، آیهٔ آیه‌الله فاضل: ذبح در شب کفایت نمی‌کند مگر برای خائف.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: و احتیاط واجب این است که در شب قربانی نکند، حتی شب روزهای تشریق، مگر برای خائف.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: ذبح در شب یازدهم بنابر احوط جایز نیست و اگر در روز عید ذبح نکرد، روز یازدهم ذبح نماید.

ص:۷۱

[۱۳۰ س]- آیا مُحرم می‌تواند قبل از ذبحِ گوسفندِ خود، برای دیگری ذبح نماید؟

ج- مانع ندارد.

[۱۳۱ س]- آیا ذبح با کاردهای استیل که معلوم نیست آهن است یا نه چگونه است؟

ج- صحیح نیست. (۱) ۱

[۱۳۲ س]- شخصی به اعتماد نایب خود در رمی، ذبح کرده و حلق نموده است، بعد معلوم شده که نایب از جانب او رمی ننموده است، آیا ذبح و حلق او صحیح است؟

ج- کفایت می‌کند.

[۱۳۳ س]- بعد از فری اوداج اربعه، اگر گردن قربانی را در حالی که هنوز زنده است قطع نمود، چه صورتی دارد؟

ج- کار حرامی است، (۲) ۲ لکن ذبیحه حلال است و کفایت از قربانی می‌کند. (۳) ۳

۱- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: اگر در تیزی و حدّت مثل آهن باشد تا انتهای ذبح، بعید نیست حکم آهن را داشته باشد به الغای خصوصیت.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی: مانعی ندارد، بلی اگر در محلّ ذبح آهن باشد، احتیاط مستحب آن است که با آن ذبح کند.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: وسیله ذبح باید آهن باشد و استیل (فولاد همراه با مواد ضد زنگ) در حقیقت همان آهن است و ذبح با آن مانع ندارد.

آیهٔ آیه‌الله خویی: ذبح با آن مانعی ندارد.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: خالی از اشکال نیست.

آیهٔ آیه‌الله صافی: اگر محرز نباشد که استیل آهن است صحیح نیست.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: اشکال ندارد.

آیهٔ آیه‌الله مکارم، آیهٔ آیه‌الله نوری: با هر فلز برنده‌ای صحیح است.

۲- - آیهٔ آیه‌الله سیستانی، آیهٔ آیه‌الله فاضل: بنابر احتیاط.

۳- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: مانعی ندارد ولی اگر عمداً چنین کند استفاده از گوشت آن مکروه است بلکه خلاف احتیاط است.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: بنابر احتیاط لازم، ذبیحه حلال نیست.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: این کار حرام نیست ولی بهتر است این کار را نکند.

ص:۷۲

حلق و تقصیر

[۱۳۴ م]- احتیاط (۱) ۱ آن است که تقصیر در روز عید باشد، اگرچه بعید نیست جواز تأخیر تا آخرِ ایام تشریق.

[۱۳۵ م]- اگر کسی سر نتراشید و تقصیر نکرد در منیه و از آنجا کوچ کرد باید مراجعت کند و عمل را انجام دهد و فرقی نیست در این حکم بین کسی که عمداً ترک کرده یا نسیاناً (۲) ۲ و سهواً یا بواسطه مسأله ندانستن.

[۱۳۶ م]- اگر برای این شخص ممکن نشود برگشتن به منیه، هرجا که هست سر بتراشد یا تقصیر کند و موی خود را بفرستد (۳) ۳ به منیه، در صورت امکان، و مستحب است که مو را در منیه دفن کند در محل خیمه خود. (۴) ۴

[۱۳۷ م]- اگر قبل از سر تراشیدن یا تقصیر، طواف و سعی کند از روی

۱- – آیهٔ آیه‌الله اراکی، آیهٔ آیه‌الله نوری: این احتیاط ترک نشود.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: احتیاط واجب آن است که در روز عید باشد و اگر روز عید نکرد تا آخر ذی‌حجه وقت دارد.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: این احتیاط واجب است.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: احتیاط مستحب این است که از روز عید تأخیر نشود و بعید نیست تأخیر آن تا آخرین زمانی که بتواند اعمال حج را در ماه ذی‌حجه به جا آورد.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده‌اند.

۲- – آیهٔ آیه‌الله بهجت: اگر پس از اعمال حج تدارک نماید، اعاده طواف واجب است و در صورت تعمّد بنا بر احوط گوسفندی کفاره دارد

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: ناسی بنابر احتیاط واجب ملحق به عامد است.

۳- – آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: مستحب است موی خود را بفرستد.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

۴- – آیهٔ آیه‌الله مکارم: یا غیر خیمه خود.

ص:۷۳

سهو یا جهل به حکم، باید برگردد و سر بتراشد یا تقصیر کند و پس از آن طواف و نماز آن و سعی را بجا آورد (۱) ۱ و اگر نمی‌تواند به منیه برگردد هرجا هست سر بتراشد و تقصیر کند و اعاده کند طواف و نماز و سعی را.

[۱۳۸ م]- به احتیاط واجب (۲) ۲ باید در منیه اول رمی جمره کند و بعد از آن ذبح کند و بعد تقصیر یا حلق.

[۱۳۹ م]- اگر برخلاف این ترتیب عمل کند، پس اگر از روی غفلت و سهو بوده، اعاده لازم نیست و اگر از روی جهل به مسأله بوده بعید نیست که اعاده نخواهد و احتیاط به اعاده است و اگر از روی علم و عمد بوده (۳) ۳ در صورت امکان احتیاط را ترک نکند. (۴) ۴

۱- – آیهٔ آیه‌الله اراکی: بنابر احتیاط پس از آن طواف و نماز آن و ....

آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: اعاده طواف و سعی لزوم ندارد، بلکه احتیاط استحبابی دارد.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی: بلی اگر قبل از خروج از مکه متذکر شود، احتیاط در خصوص اعاده طواف نباید ترک شود.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اعاده طواف و سعی لازم نیست گرچه احوط است ولی اگر تقدیم طواف برای عذری غیر از جهل و نسیان بوده اعاده لازم است.

آیهٔ آیه‌الله فاضل، آیهٔ آیه‌الله مکارم: بنابر احتیاط واجب پس از آن سعی و ....

۲- – آیهٔ آیه‌الله اراکی: علی الأشهر الأحوط لازم است اول رمی و بعد ....

آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: واجب است که ذبح پس از رمی جمره عقبه باشد و بنابر احتیاط حلق و تقصیر باید پس از آن دو باشد.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای، آیهٔ آیه‌الله مکارم: ترتیب مزبور واجب است و اگر رعایت نکند گناه کرده و امّا عملش صحیح است.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: می‌تواند قبل از ذبح حلق یا تقصیر کند در صورتی که قربانی را در جایی که ذبح در آن مکان جایز است تهیّه کرده باشد.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: علی الأحوط اول رمی جمره عقبه کند و بعد ....

۳- – آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: اگر خلاف ترتیب مقرر عمل کند معصیت کرده است لکن‌علی‌الظاهر تکرار اعمال غیر مترتبه لازم نیست گرچه موافق احتیاط است.

۴- – آیهٔ آیه‌الله بهجت: اگر از روی فراموشی و جهل باشد اعاده آن لازم نیست و همینطور در صورت تعمّد بنابر مشهور که اظهر تمامیت آن است.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: اگر از روی جهل یا نسیان بوده اعاده لازم نیست.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: در صورت علم و عمد و امکان باید اعاده کند.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: این احتیاط مستحب است.

ص:۷۴

[۱۴۰ م]- تأخیر حلق، تا آخر ایام تشریق مانع ندارد، هرچند عمدی باشد و حلق در شب هم صحیح است و کفایت می‌کند. (۱) ۱

[۱۴۱ م]- کسی که بخواهد دیگری را حلق نماید، نمی‌تواند قبل از اینکه خودش حلق یا تقصیر کند سر او را بتراشد ولی می‌تواند ناخن دیگری را برای تقصیر بگیرد و ازاله موی دیگری نیز قبل از خارج شدن از احرام جایز نیست ولو برای تقصیر. (۲) ۲

[۱۴۲ س]- اگر در موردی که حاجی باید حلق کند، بجای حلق تقصیر

۱- - آیهٔ آیه‌الله اراکی: تقصیر و حلق را در شب انجام ندهند و تأخیر حلق از روز عید جایز نیست.

آیهٔ آیه‌الله بهجت: حلق در روز عید است و در صورت تأخیر شب هم مجزی است.

آیـهٔ آیه‌الله تبریزی: احتیاط واجب در عدم تأخیر عمدی است. چنانکه گذشت بنا بر احتیاط حلق باید در روز باشد. پس اگر در روز عید انجام نگرفت باید در روز بعد انجام گیرد.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: بنابر احتیاط واجب حلق یا تقصیر باید در روز عید باشد و اگر تأخیر انداخت انجام آن در شب یازدهم یا بعد از آن کافی است.

آیهٔ آیه‌الله خویی: احتیاط واجب این است که در روز انجام شود، و متعرض تأخیر عمدی تا آخر ایام تشریق نشده‌اند.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: حلق در شب عید جایز نیست مگر برای خائف و به احتیاط مستحب از روز عید تأخیر نشود ولی بعد از عید در شب هم کافی است.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: حلق در شب خلاف احتیاط است و اگر در روز عید ترک نمود، روز یازدهم باید حلق کند و تأخیر عمدی علی الأحوط جایز نیست.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: احتیاط در ترک حلق در شب است.

۲- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: و بعید نیست تقصیر واقع و موجب احلال شود، هر چند با فعلی که بر غیر حرام است انجام گیرد.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: و مجزی نیز نمی‌باشد.

ص:۷۵

کرده است وظیفه‌اش چیست، آیا کفاره دارد یا نه؟

ج- اگر جاهل به مسأله بوده کفاره ندارد و در فرض علم احوط است و در فرض مسأله بنابر احتیاط باید حلق را انجام دهد و چنانچه اعمال مکه را بجا آورده اعاده کند. (۱) ۱

[۱۴۳ س]- اگر کسی قربانی را از روی عمد تأخیر بیندازد، آیا می‌تواند حلق و یا تقصیر نماید و یا باید حتماً بعد از قربانی باشد؟

ج- باید حلق را بعد از قربانی (۲) ۲ انجام دهد، علی الأحوط. (۳) ۳

کوچ از منیه

[۱۴۴ م]- جایز است بلکه مستحب است روز عید که از اعمال منیه فارغ شد بیاید به مکه برای بقیه اعمال حج و جایز است (۴) ۴ تأخیر بیندازد تا (۵) ۵ روز یازدهم و بعید نیست که جایز باشد تأخیر تا آخر ذی حجه؛ به این معنی که روز آخر ذی حجه هم اگر آمد و اعمال را بجا آورد مانع

۱- – به مسأله ۱۳۷ مراجعه شود.

آیهٔ آیه‌الله بهجت: به ذیل مسأله ۱۲۰ مناسک محشیه مراجعه شود.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: در فرض جهل، اعاده واجب نیست گرچه احوط است.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: به سؤال ۱۳۷ و حاشیه مسأله ۱۱۴۸ مناسک محشیه مراجعه شود.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: چنانچه گذشت حلق واجب نیست.

۲- – آیهٔ آیه‌الله اراکی، آیهٔ آیه‌الله نوری: بنابر احتیاط از روز عید تأخیر نیندازد.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: بعد از تحصیل قربانی در منیه علی الأحوط.

۳- – مراجعه شود به مسأله ۱۳۴.

آیهٔ آیه‌الله بهجت: مراجعه به مسأله ۱۱۳۹ و ۱۱۴۰ مناسک محشیه مفید است.

۴- – آیهٔ آیه‌الله سیستانی: و بنابر احتیاط مستحب از روز یازدهم تأخیر نیفتد.

۵- – آیهٔ آیه‌الله بهجت: در جواز تأخیر از روز یازدهم خلاف است، احوط عدم تأخیر است، اگرچه جواز تأخیر تا بعد از ایّام تشریق بلکه تا تمام ذی حجّه بعید نیست، و محلّ خلاف جواز تکلیفی است نه وضعی.

ص:۷۶

ندارد. (۱) ۱

اعمال مکّه

[۱۴۵ م]- چند طایفه‌اند که برای آنها جایز است (۲) ۲ طواف حج و نماز و سعی و طواف (۳) ۳ نساء و نماز آن را، بعد از آنکه محرم به احرام حج شدند

۱- – آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: اگر چه احوط آن است که تأخیر نیندازد.

۲- – آیهٔ آیه‌الله بهجت: اظهر جواز تقدیم برای صاحب عذر است و احوط آن است که تقدیم‌کند و بعد از آن اگر ممکن شود اعاده آن در ایّام تشریق کند والّا در باقی ماه ذی حجّه اعاده نماید و اگر ممکن نشد استنابه نماید علی الأحوط و اگر می‌داند (مورد چهارم) که در تمام ماه ممکن نمی‌شود، پس بی‌اشکال تقدیم واجب است و احوط جمع بین تقدیم و استنابه است.

۳- – آیهٔ آیه‌الله بهجت: ... طواف نساء و نماز آن علی المشهور الأظهر ....

آیهٔ آیه‌الله تبریزی: کسی که از رفتن به مکّه یا از مباشرت به اعمال بعد از رجوع از منیه بر جان خود می‌ترسد، او فقط می‌تواند طواف نساء و نمازش را نیز مقدّم بدارد و بقیه طوایف معذورین، طواف حج و نماز آن را مقدّم می‌کنند و بنا بر احتیاط مستحبّ، سعی را هم مقدّم کنند و بعد در وقت خودش اعاده کنند و چنانچه سعی را مقدّم کردند، احتیاط واجب آن است که در وقتش اعاده کنند.

آیهٔ آیه‌الله خویی: تقدیم طواف حج و نماز و سعی بر وقوفین در حج تمتع جایز نیست مگر برای پیرمردان یا زنی که بیم حیض شدن دارد، که این دو می‌توانند طواف حج و نمازش را قبل از وقوفین به جا آورده و سعی را در وقت خودش بنمایند و احوط این است که سعی را نیز مقدم داشته و در وقتش هم اعاده نمایند و اولی و بهتر نیز در صورت امکان، اعاده طواف و نماز است در ایام تشریق یا بعد از آن تا آخر ماه ذی‌حجه و کسی که از رفتن به مکه بر جان خود می‌ترسد می‌تواند طواف حج و نماز و سعی را بر وقوفین مقدم بدارد بلکه مقدم داشتن طواف نساء نیز عیبی ندارد و بعد از اعمال منیه هر جا دلش بخواهد برود.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: احوط برای این چند طایفه تقدیم طواف نساء و نماز آن است رجاءاً. سپس اعاده بعد از مناسک منیه در صورت تمکّن و الّا باید نایب بگیرد. (آراء).

ص:۷۷

قبل از رفتن به عرفات، بجا آورند (۱) ۱ و عمل آنها مجزی است:

اول- زنانی که ترس آن دارند که در برگشتن حایض یا نفساء شوند و پاک نشوند و نتوانند بمانند تا پاک شوند.

دوم- پیرمردان یا پیر زنانی که عاجز باشند از طواف در موقع مراجعت، برای زیادی جمعیت، (۲) ۲ یا عاجز از برگشتن به مکه باشند. (۳) (۴) ۳

سوم- اشخاص مریضی که بترسند در وقت ازدحام طواف کنند یا عاجز باشند از آن. (۵) ۴

چهارم- کسانی که می‌دانند (۶) ۵ تا آخر ماه ذی حجه، به جهتی برای آنها ممکن نمی‌شود طواف و سعی. (۷) ۶

[۱۴۶ م]- سه طایفه اول، اعمالی را که جلو انداختند، کافی است اگرچه بعد خلاف آن ظاهر شود، مثلًا زن حایض نشود و مریض خوب شود و ازدحام چندان نباشد که موجب مزاحمت شود، پس بر اینها لازم نیست اعاده اعمال گرچه احوط (۸) ۷ است.

۱- - آیهٔ آیه‌الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۲- - آیهٔ آیه‌الله فاضل: و نتواند صبر کند تا ازدحام تمام شود یا صبر کردن مستلزم عسر و حرج باشد.

۳- - آیهٔ آیه‌الله خویی: کلمه مریض در مناسکی که متن معتمدالعروه است ذکر شده و در معتمد العروه، ج ۵، ص ۳۴۴ آمده است:

۴- انما یجوز تقدیم الطواف للعاجز، کالشیخ الکبیر والمریض والمرأة التی تخاف الحیض.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: مناط عسر است نه عجز.

۵- - آیهٔ آیه‌الله سیستانی: مریض یا معلول و هر کسی که بازگشت به مکه برای او مشکل باشد، یا طواف مشکل باشد در اثر ازدحام و مانند آن.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: و نتوانند تا رفع ازدحام در مکّه بمانند یا با عسر و حرج مواجه می‌شوند.

۶- - آیهٔ آیه‌الله سیستانی: کسانی که می‌ترسند برای آنها بازگشت به مکه میسر نشود.

۷- - آیهٔ آیه‌الله اراکی: بر این اشخاص تقدیم واجب است و احوط استنابه نیز می‌باشد.

آیهٔ آیه‌الله خویی، متعرّض این فرع نشده‌اند.

۸- - آیهٔ آیه‌الله بهجت، آیهٔ آیه‌الله خویی: به ذیل مسأله قبل مراجعه شود.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: احتیاط آن است که بعد از برگشتن از منیه، اگر ممکن شود در ایّام تشریق و گرنه تا آخر ذی‌حجّه طواف و سعی را دوباره بجاآورند.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: احتیاط به اعاده در صورت امکان ترک نشود.

ص:۷۸

[۱۴۷ م]- طایفه چهارم که عقیـده داشت نمی‌توانـد اعمال را بجاآورد، (۱) ۱ اگر از جهـت مرض (۲) ۲ و پیری و علیلی بـود مجزی است، و اما اگر از جهت دیگر بود؛ مثل آنکه اعتقاد داشت سـیل مانع می‌شود و بعـد خلافش ظاهر شد باید اعاده کند اعمال را، بعد از رجوع. (۳) ۳

[۱۴۸ م]- بعد از آنکه مُحرمی که وظیفه‌اش سـر تراشـیدن بود سر تراشید یا تقصیر کردن بود تقصیر کرد، (۴) ۴ حلال می‌شود بر او تمام چیزهایی که حرام شـده، بواسـطه احرام حـج، مگر زن (۵) ۵ و بوی خوش و امـا صـید (۶) ۶ از دو جهـت حرمت داشت: یکی آنکه در حرم صید جایز نیست نه برای محرم

۱- . آیهٔ آیه‌الله خویی: فتوای معظّم له در این مسأله به دست نیامد.

۲- - آیـهٔ آیه‌الله صافی: احوط آن است که پس از مراجعت از منیه نایب بگیرنـد که اعمال آنهارا انجام دهـد و اگر بعد از مراجعت خلاف یقینی که داشت ظاهر شد اعاده لازم است بدون تفاوت بین صور مذکوره.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: و اگر احتمال حدوث مرض را می‌داد و بعداً مرض حادث نشد، مجزی نیست.

۳- - آیهٔ آیه‌الله بهجت، آیهٔ آیه‌الله سیستانی: در همه موارد اعاده را موافق احتیاط استحبابی بیان کرده‌اند.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: اعاده مستحب است.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: مانند مسأله سابق است.

۴- - آیهٔ آیه‌الله فاضل: و دو عمل دیگر منیه را هم که رمی و ذبح است انجام داد.

۵- - آیـهٔ آیـه‌الله سیسـتانی: همـه اسـتمتاعات جنسـی بر حرمـت خـود بـاقی است ولی عقـدکردن چه برای خـود چه برای دیگران و همچنین شهادت بر عقد پس از حلق یا تقصیر جایز است.

۶- - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: بنابر احتیاط واجب صید بر او حرام است و این احتیاط تا ظهر روز سیزدهم ادامه دارد.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: از اینجا به بعد را متعرض نشده‌اند.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: حرمت صید به حال خود باقی است.

ص:۷۹

و نه برای غیر محرم و این حرمت باقی است. دوم آنکه بر خصوص محرم نیز صید جایز نیست، چه در حرم باشد یا غیر حرم و بعید نیست که بواسطه حلق یا تقصیر از جهت دوم حرمت برداشته شود، پس جایز است از برای او صید در خارج حرم. (۱) ۱

دوم- بعد از بجا آوردن طواف زیارت و نماز آن و سعی بین صفا و مروه، به تفصیلی که گذشت، حلال می‌شود بر او بوی خوش، (۲) ۲ ولی زن بر او حرام است. (۳) ۳

سوم- بعد از بجا آوردن طواف نساء و نماز آن، که در کیفیّت مثل طواف و نماز عمره است که گذشت، حلال می‌شود بر او زن نیز، پس بعد از این سه عمل، همه چیز که به احرام حرام شده بود حلال می‌شود و اما صید کردن (۴) ۴ در حرم حرام است برای همه کس؛ چه مُحْرِم و چه مُحِلّ.

[۱۴۹ س]- آیا نایب هم، اگر خوف حیض یا مرض داشته باشد، می‌تواند اعمال حج را بر وقوفین و اعمال منیه مقدم بدارد یا نه؟

۱- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: حلیّت صید احرامی به مجرّد تمامیّت مناسک منیه، بی وجه نیست.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: حرمت صید از جهت دوّم هم باقی است و بعد از انجام طواف نساء و نماز آن حلال می‌شود.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: احتیاط آن است که در این حال صید را ترک کند.

۲- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: و این احوط است امّا اقوی بودن آن در قبال قول به حلیّت بعد از نمازطواف (و قبل از سعی) محتاج به تأمل است.

۳- - آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: صید و زن بر او حرام است و احوط در حج تمتّع آن است که پیش از طواف نساء و نماز آن از بوی خوش نیز اجتناب نماید.

۴- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: امّا کندن گیاه و درخت حرم و شکار در حرم گفته شد که حرمتش اختصاص به محرم ندارد و شامل غیر محرم نیز هست و در مسأله ۴۱۲ مناسک آمده است ولی حلیّت صید احرامی، به مجرّد تمامیّت مناسک منیه، بی وجه نیست.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: فقط چیزی که از حرام‌ها باقی می‌ماند شکار است که تا ظهر روز سیزدهم حرام است، بنابر احتیاط واجب.

ص:۸۰

ج- مانع ندارد. (۱) ۱

[۱۵۰ س]- کسانی که اعمال حج را قبل از اعمال منیه انجام می‌دهند، آیا می‌توانند سعی را بعد از برگشتن از منیه انجام دهند و باقی اعمال را قبل؟

ج- محل اشکال است. (۲) ۲

[۱۵۱ س]- آیا بعد از انجام اعمال منیه، قبل از انجام اعمال مکه، می‌توان از مکه خارج شد یا خیر؟

ج- مانع ندارد. (۳) ۳

[۱۵۲ م]- اگر شخص، چندین عمره مفرده بجای آورده باشد و در هیچ‌کدام طواف نساء نکرده باشد، یک طواف نساء برای تمام آنها کفایت می‌کند. (۴) ۴

۱- - آیهٔ آیه‌الله خویی، فتوای ایشان در این مورد در دست نیست، بلی حکم نایب معذور به عذر طاری، قبلًا در بحث نیابت گذشت.

۲- - مراجعه شود به مسأله ۱۴۵.

آیهٔ آیه‌الله بهجت: بعد از طواف سعی است.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: جایز نیست.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: همه را قبلًا انجام می‌دهند.

۳- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: خلاف احتیاط است.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی: احتیاط واجب این است که تا اعمال حج تمام نشده، از مکه خارج نشود.

آیهٔ آیه‌الله خویی: جایز نیست. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۱۳).

آیهٔ آیه‌الله فاضل: احتیاط واجب این است که تا اعمال حج تمام نشده از مکّه خارج نشود، مگر اینکه اطمینان داشته باشد که برای اتمام اعمال برمی‌گردد.

۴- - آیهٔ آیه‌الله بهجت، آیهٔ آیه‌الله فاضل: بنابر احتیاط، برای هر کدام یک طواف نساء انجام دهد.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی: هر احرام، طواف نساء مستقل لازم دارد ولی احتیاط این است تا طواف عمره مفرده را انجام نداده، محرم به احرام جدید نشود.

آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: علی‌الظاهر واجب است برای هر عمره مفرده جداگانه طواف نساء بجا آورد، اگرچه تحلّل با طواف نساء واحد بعید نیست.

آیهٔ آیه‌الله خویی، آیهٔ آیه‌الله صافی: هر احرام، طواف نساء مستقل لازم دارد. (استفتائات)

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: هر احرام، طواف نساء مستقل لازم دارد بنابر احتیاط واجب.

ص:۸۱

بیتوته به منیه

[۱۵۳ م]- واجب است بر حاج که شب یازدهم ذی حجه و شب دوازدهم را در منیه بیتوته کند؛ یعنی در آنجا بماند از غروب آفتاب (۱) ۱ تا نصف شب. (۲) ۲

[۱۵۴ م]- مقدار شب که واجب است در این سه شب بیتوته کرد، از اول شب است تا نصف آن، (۳) ۳ پس کسی که از غروب بیتوته کرد در منیه تا نیمه شب مانع ندارد بعد از آن بیرون برود، و احتیاط مستحب آن است که پیش از طلوع صبح وارد مکه نشود.

[۱۵۵ م]- نیمه شب را باید از اول غروب (۴) ۴ تا طلوع آفتاب حساب کنند، بنابر احتیاط (۵) ۵ واجب، و احتیاط آن است که از مغرب شرعی حساب

۱- – آیهٔ آیه‌الله اراکی، آیهٔ آیه‌الله نوری: از غروب شرعی.

۲- – آیهٔ آیه‌الله بهجت: تا مابعد نصف شب.

آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، مکارم: می‌تواند از سر شب تا بعد از نیمه شب و یا از قبل از نیمه شب تا طلوع فجر در آنجا بماند.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: و بعید نیست که بتوان به نیمه دوم شب اکتفا کرد.

۳- – آیهٔ آیه‌الله فاضل: و اکتفا کردن به نیمه دوّم شب هم بعید به نظر نمی‌رسد.

نظریه سایر آیات عظام در ذیل مسأله قبل گذشت.

۴- – آیهٔ آیه‌الله اراکی: باید از اول غروب شرعی حساب شود.

۵- – آیهٔ آیه‌الله بهجت، آیهٔ آیه‌الله مکارم: نیمه شب از اول غروب آفتاب تا طلوع صبح حساب‌می‌شود.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی: نصف شب در مسأله مبیت در منیه، نصف از غروب تا طلوع فجر است، گرچه احتیاط برای کسی که نصف اول شب را بیتوته می‌کند آن است که نصف از غروب تا طلوع آفتاب را در منیه بماند.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: نیمه شب در منیه از غروب آفتاب تا طلوع فجر حساب می‌شود.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: از مغرب تا طلوع فجر حساب کنند.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: نیمه شب در منی از غروب آفتاب تا طلوع فجر حساب می‌شود، بلی اگر بخواهد نیمه دوّم شب را بیتوته کند اولی این است که آن را تا طلوع آفتاب حساب کند.

ص:۸۲

کنند. (۱) ۱

[۱۵۶ م]- اگر قسمتی از اول شب که باید در منیه بیتوته کرد، درک نشود یا زودتر از نصف شب از منیه خارج شوند، (۲) ۲ احتیاط واجب (۳) ۳ آن است که یک گوسفند قربانی کنند (۴) ۴ و فرقی بین صورت عذر و عدم عذر نیست.

[۱۵۷ م]- کسانی که جایز است برای آنها کوچ کردن در روز دوازدهم، باید بعدازظهر کوچ کنند و جایز نیست قبل از ظهر، (۵) ۵ و کسانی که در روز

۱- . آیهٔ آیه‌الله خویی: معیار در بیتوته، از غروب آفتاب تا طلوع فجر است و نیمه شب، ما بین غروب آفتاب و طلوع فجر می‌باشد.

۲- - آیهٔ آیه‌الله فاضل: چنان‌که بیتوته در منیه را در نیمه دوّم شب هم ترک کند.

۳- - آیهٔ آیه‌الله خامنه‌ای: مگر آنکه نیمه دوم شب را کاملًا در منیه باشد.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: کسی که برای انجام اعمال به مکه آمده و نتوانسته خود را تا گذشت قسمتی از شب به منیه برساند، بر او کفاره واجب نیست، اگرچه بعد از نیمه شب به منیه رسیده باشد. (آداب و احکام حج، مسأله ۹۳۰). و در مسأله ۹۳۸ آداب حج می‌فرمایند: در صورت عذر کفاره واجب نیست.

نظریه سایر آیات عظام نسبت به حکم این مسأله، از مسأله ۱۵۳ به دست می‌آید که درک نیمه دوّم بیتوته هم کافی است و کفاره ندارد.

۴- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: اگر حاجی ساعتی از اوایل شب بیتوته در منیه را درک نکند کفاره ندارد و احتیاطاً قسمت دوّم را در منیه بماند.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: ترک نیمه اول؛ چه با عذر باشد چه بی‌عذر، بیتوته نیمه دوّم را باید درک کند.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: واجب است برگردد و در صورتی که بدون عذر قسمتی از اول شب را در منیه نبوده احتیاط در پرداخت کفاره ترک نشود.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: واجب است.

آیهٔ الّهه مکارم: کافی است نصف اول یا نصف دوم شب را بماند.

۵- - آیهٔ آیه‌الله سیستانی: ولی در مواردی جایز است خارج شوند که در حاشیه مسأله بعدخواهد آمد.

ص:۸۳

سیزدهم کوچ می‌کنند مختارند هر وقت را بخواهند کوچ کنند.

[۱۵۸ م]- اگر حاجی صبح دوازدهم به مکه بیاید واجب نیست (۱) ۱ برای نَفْر، بعدازظهر به منیه برگردد گرچه رفتن او به مکه قبل از ظهر جایز نیست. (۲) ۲

[۱۵۹ س]- مقدار شب برای کسی که در مکه بجای بیتوته در منیه به عبادت مشغول می‌شود، چقدر است؟ از مغرب تا طلوع فجر است یا تا طلوع آفتاب؟

ج- تا طلوع فجر حساب می‌شود. (۳) ۳

رمی جمرات

ابرقویی، محمد حسین فلاح‌زاده، منتخب مناسک حج (مسائل مبتلی به زائران)، در یک جلد، نشر مشعر، قم - ایران، ۱۴۲۶ ه ق

[۱۶۰ م]- اگر کسی فراموش کند رمی جمرات سه‌گانه را و خارج شود از منیه و به مکه بیاید، پس اگر در ایام تشریق یادش آمد، (۴) ۴ باید برگردد و بجا آورد و اگر متمکن نیست باید نایب بگیرد و اگر بعد از ایام تشریق

۱- - آیات عظام اراکی، بهجت، مکارم: بنابر احتیاط برگردد.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: باید برگردد برای تحقّق نفر بعدازظهر.

آیهٔ آیه‌الله خویی: اگر می‌تواند قبل از ظهر به منیه بیاید تا بعد از ظهر برگردد واجب است وگرنه بر او چیزی نیست.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: بنابر احتیاط واجب باید برای نفر ....

۲- - آیهٔ آیه‌الله سیستانی: اگر در منیه متعلقاتی از قبیل رحل و اثاث بجا گذارد که مستلزم برگشتن باشد، می‌تواند پس از رمی و پیش از ظهر از منیه بیرون رود و در این صورت باید به منیه برگردد؛ چه پیش از ظهر و چه بعد از ظهر و قبل از غروب یا روز بعد کوچ کند و اگر متعلقاتی ندارد بنابر احتیاط جایز نیست پیش از ظهر خارج شود گرچه نیت برگشتن داشته باشد و اگر خارج شد به احتیاط واجب باید برای نفر باز گردد چه پیش از ظهر چه بعد از آن.

۳- - آیهٔ آیه‌الله سیستانی: از غروب آفتاب است تا طلوع فجر.

۴- - آیهٔ آیه‌الله مکارم: یعنی تا روز سیزدهم.

ص:۸۴

یادش بیاید یا عمداً تعویق بیندازد تا بعد، احتیاط واجب آن است که خودش یا نایبش از مکه برگردد و بجا آورد (۱) ۱ و در سال دیگر هم در ایامی که فوت شده است خودش یا نایبش قضا کند. (۲) ۲

[۱۶۱ م]- اگر فراموش کرد رمی جمرات را و یادش نیامد مگر بعد از خروج از مکه، احتیاط واجب آن است که در سال دیگر قضا کند آن را، خودش یا نایبش. (۳) ۳

[۱۶۲ م]- کسی که بعض از جمرات را فراموش کند، حکمش همان

۱- - آیهٔ آیه‌الله مکارم: اگر از سیزدهم بگذرد به سال بعد می‌افتد.

۲- - آیهٔ آیه‌الله بهجت: کسی که فراموش کند رمی را، بر می‌گردد از مکه به جهت آنها، و اگر متذکّر نشد تا بعد از خروج، قضا می‌کند در سال آینده در ایّام تشریق، خودش یا نایبش در صورت عدم امکان مباشرت علی الأحوط.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: کسی که رمی را در منیه فراموش نموده و پس از کوچ به مکه یادش آمد، واجب است به منیه برگشته و رمی نماید. و چنانچه فراموش شده رمی دو روز یا سه روز باشد، احتیاط این است که بین وظیفه هر روز و روز دیگر یک ساعت فاصله بگذارد و چنانچه پس از خروج از مکه یادش آمد که رمی نکرده، واجب نیست به منیه برگردد بلکه بنابر احتیاط در سال بعد خود یا نایبش آن را قضا نماید.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: کسی که رمی جمرات را به علت فراموشی و یا جهل به مسأله ترک نماید و در مکه یادش بیاید یا حکمش را بداند واجب است به منیه بیاید و رمی نماید و اگر رمی در دو روز ترک شده باشد یا سه روز، بنا بر احتیاط باید به ترتیب روزها قضا نماید و بین قضای هر روز و روز بعد مقداری وقت فاصله بیندازد. و چنانچه پس از بیرون رفتن از مکّه یادش بیاید یا حکمش را بداند، واجب نیست جهت تدارک آن برگردد و احتیاط مستحب این است که خودش شخصاً آن را در سال آینده قضا نماید، در صورتی که به حج برود و یا توسط نایبش، در صورتی که به حج نرود.

آیهٔ آیه‌الله صافی، آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: اگر کسی رمی جمرات سه‌گانه را جهلًا یا سهواً یا عمداً ترک کرد، باید اگر به مکّه یا خارج مکه هم رفته باشد تا ایّام تشریق نگذشته برگردد به منیه و رمی را بجا آورد و اگر متمکّن نیست نایب بگیرد و اگر تا ایّام تشریق خودش یا نایبش بجا نیاورد باید در سال بعد خودش یا نایبش رمی را قضا نماید در ایّام تشریق.

۳- - نظریه آیات عظام در ذیل مسأله قبل گذشت.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: باید خودش بجا آورد و در صورت عدم امکان، نایبش انجام دهد.

ص:۸۵

است که در دو مسأله قبل ذکر شد، بلکه کسی که کمتر از هفت سنگ در تمام جمرات یا بعض آن انداخت همین حکم را دارد بنابر احتیاط واجب. (۱) ۱

[۱۶۳ م]- زنان و مراقبین آنها و افراد ضعیفی که مجازند بعد از نصف شب از مشعرالحرام به منیه وارد شوند، اگر از رمی در روز معذورند می‌توانند شب رمی کنند بلکه زنان مطلقاً مجازند (۲) ۲ همان شب رمی نمایند.

[۱۶۴ م]- اگر کسی عذری داشته باشد از اینکه روز بجا آورد؛ مثل شبان و مریض و علیل و کسی که ترس داشته باشد از چیزی مثل تزاحم جمعیت، جایز است شب آن روز یا شب بعد (۳) ۳ انجام دهد.

۱- – آیهٔ آیه‌الله سیستانی: حکم ترک رمی کامل جمرات یا بعض آن‌ها در این موارد مانند حکم ترک رمی تمام جمرات است.

۲- – آیهٔ آیه‌الله بهجت: زنان و کسانی که کوچ از مشعر در شب برایشان جایز است می‌توانند شب عید رمی جمره نمایند بنا بر اظهر. و نیز به ذیل مسأله ۱۰۱۸ مناسک محشیه مراجعه شود.

آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی: زنان می‌توانند رمی روز دهم را در شب آن انجام دهند، هرچند متمکن از رمی در روز دهم باشند، ولی در رمی روز یازدهم و دوازدهم، چنانچه از رمی در روز معذور باشند می‌توانند رمی هر روز را در شب آن انجام دهند و چنانچه معذور نباشند باید در روز رمی کنند.

آیهٔ آیه‌الله خویی: بیماران و پیرها و ضعیف‌ها و کسانی که از دشمن می‌ترسند هم، می‌توانند در شب عید رمی کنند.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: این حکم اختصاص به رمی روز عید دارد.

۳- – آیهٔ آیه‌الله بهجت: صاحب عذر در شب رمی می‌کند؛ یعنی شب مقدّم، با علم به عدم تمکّن از رمی در روز، و اما شب مؤخّر با علم به تمکّن از رمی قضایی در روز مؤخّر پس احوط تأخیر قضا است تا طلوع آفتاب.

آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: برای چنین کسانی جایز است رمی را شب آن روز انجام دهند و این بر نیابت مقدم است.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: واجب است رمی جمرات در روز باشد و از این حکم چوپانان و هر کسی که از ماندن روز در منی معذور است، به علت ترس یا مرض یا چیز دیگری، استثنا می‌شود، که برای آنان جایز است رمی هر روزی را در شب آن روز انجام دهند و اگر این را هم نتوانند، جایز است رمی همه روزها را در یک شب جمع کنند. و امّا زنان، ضعفا، مریض‌ها و مثل آنان که در روز به خاطر کثرت جمعیت یا چیز دیگر نمی‌توانند رمی کنند، باید برای رمی در روز نایب بگیرند.

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: برای آنان جایز است رمی هر روزی را در شب آن روز انجام دهند و اگر این را هم نتوانند، جایز است رمی همه روزها را در یک شب جمع کنند.

ص:۸۶

[۱۶۵ س]- کسانی که با عـذر از رمی در روز می‌تواننـد شب رمی کننـد آیا لازم است شب رمی کننـد یا می‌توانند همان روز نایب بگیرند؟

ج- می‌توانند نایب بگیرند. (۱) ۱

[۱۶۶ س]- اگر مردی که می‌تواند در روز رمی نماید، برای رمی زنی نایب شود آیا می‌تواند رمی زن را در شب انجام دهد؟

ج- نمی‌تواند و باید رمی را در روز انجام دهد.

لُقطه حرم

[۱۶۷ م]- اگر در حرم چیزی پیدا کرد، برداشتن آن کراهت شدید دارد، بلکه احتیاط (۲) ۲ در برنداشتن است. (۳) ۳

۱- - آیات عظام اراکی، بهجت، تبریزی، صافی، گلپایگانی: باید شب رمی نماید.

آیـة الله خـامنه‌ای: اگر از قبیـل عـذر هـایی است که مجوز رمی در شب قبل است؛ماننـد خوف و شغ امثال آن موردی برای اسـتنابه نیست ولی اگر در شب بعد رفع شد احتیاط واجب آن است که عمل را اعاده کند.

آیـة الله سیسـتانی: چنان که گـذشت کسـی که معـذور از رمی در روز است بایـد نایب بگیرد و نمی تواند در شب رمی نماید، مگر چوپانان و کسانی که از ماندن روز در منی معذور باشند.

آیة الله فاضل: احتیاط واجب آن است که شب رمی کنند.

آیة الله مکارم: تا در شب بتواند رمی کند نایب گرفتن مشکل است.

۲- - آیة آیه‌الله مکارم: تا در شب بتواند رمی کند نایب گرفتن مشکل است.

۳- - آیة آیه‌الله خویی، آیة آیه‌الله فاضل: بنابر احتیاط باید عوض صاحبش به مؤمن فقیر صدقه بدهد و حق تملك ندارد.

ص:۸۷

[۱۶۸ م]- اگر (۱) لقطه حرم را برداشت و از یک درهم کمتر باشـد می‌تواند (۲) ۱ قصد تملک آن را بکند و آن را مصـرف کند و ضامن صاحبش نیست و چنانچه تملک نکرد و تفریط نکرد ضامن نیست، ولی اگر بدون تملک نگاه داشت و در نگهداری کوتاهی و تفریـط کرد ضامن است، (۳) ۲ و اگر قصـد تملک کرد و صاحبش قبل از تلف شـدن پیـدا شـد باید آن را به صاحبش رد کند به احتیاط واجب. (۴) ۳

[۱۶۹ م]- اگر لقطه را که در حرم برداشت یـک درهم یا بیشتر ارزش داشت (۵) ۴ باید یک سال تعریف کند واز صاحبش جستجو کند، پس‌اگر نیافت او را بعداز یک‌سال، مخیراست‌بین‌دو امر (۶) ۵: یکی آنکه آن را برای صاحبش حفظ کند، در این صورت اگر در نگهـداری کوتـاهی نکرد ضـامن نیست در صورت تلف. دوم آنکه برای صـاحبش صـدقه بدهـد، لکن اگر صاحبش پیـدا شـد و راضی به صدقه نشد باید عوضش را به او بدهد (۷) ۶ و جایز نیست آن را تملک کند و اگر تملک کند مالک نمی‌شود و

۱-

۲- - آیهٔ آیه‌الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب باید از طرف صاحبش صدقه بدهد و هروقت صاحبش پیدا شد چنانچه به صدقه دادن راضی نشود عوض آن را به او بدهد.

۳- - آیهٔ الّهٔهه مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۴- - آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: باید به صاحبش رد کند بنابر احتیاط اگر اقوی نباشد.

۵- - آیهٔ آیه‌الله سیستانی، آیهٔ آیه‌الله صافی: به احتیاط واجب باید صدقه بدهد.

۶- - آیهٔ آیه‌الله خویی: بنا بر احتیاط باید عوض صاحبش صدقه بدهد و حق تملک ندارد.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: احتیاط واجب آن است که تصدق کند.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: هرگاه احتمال قابل توجه در مورد پیدا شدن صاحبش نمی‌دهد صدقه بدهد.

۷- - آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: و همچنین می‌تواند آن را تحویل حاکم شرع بدهد.

آیهٔ آیه‌الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

ص:۸۸

ضامن هم می‌شود.

محصور

[۱۷۰ م]- کسی که احرام حج بست و به واسطه مرض نتوانست برود برای عرفات و مشعر، باید هدی کند و به احتیاط واجب (۱) ۱ هدی یا پول آن را باید بفرستد به منیه که در آنجا ذبح کنند و مواعده کنند که روز عید ذبح شود (۲) ۲ و در آن وقت تقصیر کند، پس هرچه بر او حرام شده بود حلال می‌شود مگر زن. (۳) ۳

والحمدللّهه اولًا و آخراً

۱- – آیهٔ آیه‌الله تبریزی، آیهٔ آیه‌الله خویی: حکم محصور در حج، مانند حکم محصور درعمره است ولی راجع به حلال شدن زن بر او احتیاط این است که زن بر او پس از حلق یا تقصیر حلال نمی‌شود، و فرستادن هدی یا پول آن متعین است، ولی مواعده روز عید متعین نیست.

آیهٔ آیه‌الله سیستانی: بلکه بنابر اقوی.

آیهٔ آیه‌الله فاضل: و اقویه آن است ....

آیهٔ آیه‌الله گلپایگانی: باید یک قربانی به منیه بفرستد و پس از ذبح و نحر قربانی در منیه، نسبت به همه تروک احرام- بجز زن- مُحلّ می‌شود.

۲- – آیهٔ آیه‌الله بهجت: علی الأحوط.

۳- – آیهٔ آیه‌الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

درباره مرکز

بسم الله الرحمن الرحیم
جاهِدُوا بِأَمْوالِکُمْ وَ أَنْفُسِکُمْ فی سَبیلِ اللَّهِ ذلِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ إِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)
با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السّلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند
بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹
بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهلبیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.
مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.
اهداف :دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السّلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.
از جمله فعالیتهای گسترده مرکز :
الف)چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی
ب)تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن سهمراه
ج)تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما ، انیمیشن ، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و...
د)ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر
ه)تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای
و)راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)
ز)طراحی سیستم های حسابداری ، رسانه ساز ، موبایل ساز ، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک ، SMS و...
ح)همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...

ط)برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی)برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضوری و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت : ۲۳۷۳ شناسه ملی : ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی: www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳- (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور کاربران ۲۳۳۳۰۴۵(۰۳۱۱)

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی ، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشاالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳ ، شماره کارت :۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳و شماره حساب شبا : IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱-۰۶۰۹-۵۳ به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان – خیابان مسجد سید

ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام -: هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنتِ غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کَرَم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست‌تر می‌داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می‌رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بِدان، نگاه می‌دارد و با حجّت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».